

ISSN 2602 - 4306

Yıl: 9, Sayı: 17, Aralık 2025

SBedergi

Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi
Electronic Journal of Social Sciences

Editör

Dr. Hanife CANDIR ŞİMŞEK

www.sbedergi.com

editor@sbedergi.com / bilgi@sbedergi.com

Editörden;

Akademiye gönül vermiş kıymetli yazarlarımız ve saygıdeğer okurlarımız,

Sizlerle bir kez daha bir araya gelmenin heyecanı ve mutluluğunu yaşıyoruz. Genişleyen ve güçlenen yayın kurulumuzla, dergimizin yeni sayısını sizlere takdim etmekten büyük bir kıvanç duyuyoruz. Yayın hayatımıza başladığımız günden beri, birbirinden değerli akademik çalışmalara ev sahipliği yapmanın haklı gururunu yaşıyor; bu süreçte bizlere desteklerini esirgemeyen tüm yazar ve okurlarımıza içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Dergimiz, sizlerin değerli katkıları ve yoğun ilgisi sayesinde her geçen gün daha da büyüyerek istikrarlı bir şekilde gelişimini sürdürmektedir. Bu gelişimin somut yansımalarını görmek bizler için büyük bir motivasyon kaynağıdır. Aynı zamanda, dergimizin ulusal ve uluslararası düzeyde tanınırlığını yükseltmeye yönelik çalışmalarımız da aralıksız devam etmektedir.

Gelecek sayılarımızda da bilimsel çalışmalarınızı dergimizde görmekten onur duyacağımızı belirtmek isteriz. Bilgi üretme, paylaşma ve akademiye katkı sunma sorumluluğuyla çıktığımız bu yolda, sizlerle daha nice sayılarda yeniden buluşacağımıza olan inancımız tamdır.

Sağlık, esenlik ve bilimle dolu günlerde tekrar buluşmak ümidiyle...

Editör

Dr. Hanife Candır Şimşek

Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi (SBedergi), 2017 yılında yayın hayatına başlamış uluslararası hakemli bir dergidir. SBedergi, Türkçe ve İngilizce dillerinde yayın kabul etmekte olup yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayımlanmaktadır. SBedergi, sosyal bilimlerin tüm alanlarından özgün bilimsel çalışmalara yer vermek ve bu çalışmaları bilim dünyası ile buluşturmak amacı taşımaktadır. Uluslararası birçok indeks tarafından taranan derginin daha kapsamlı olması amacıyla farklı ulusal ve uluslararası indekslere başvuru süreci devam etmektedir. SBedergi’de yayımlanan çalışmaların daha geniş veri tabanına yayılması ve daha geniş kitleye ulaşabilmesi amacıyla açık erişim (open access) politikası benimsenmektedir. Yayımlanması için gönderilen eserlerin daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanması için gönderilmemiş olması gerekmektedir. Dergide yayımlanan eserlerin her türlü ahlaki, dil ve bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir. Yayın için gönderilen eserlerin yayın ve basım hakları SBedergi’ye devredilmiştir.

Editör/ Editor-In-Chief

Dr. Hanife CANDIR ŞİMŞEK

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Mahmut TEKİN, Selçuk Üniversitesi, Konya / Türkiye

Prof. Dr. Başaran GENÇDOĞAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum/Türkiye

Prof. Dr. Hakan UZUN, Ankara Üniversitesi, Ankara/Türkiye

Prof. Dr. Murat YILDIZ, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas/Türkiye

Prof. Dr. Abdülhalim AYDIN, Fırat Üniversitesi, Elazığ/Türkiye

Prof. Dr. Mustafa BOZ, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye

Prof. Dr. Kemal VATANSEVER, Alanya Alaaddin Keykubat Ün., Alanya / Türkiye

Prof. Dr. Nesrin DELİKTAŞLI, İstanbul Üniversitesi, İstanbul / Türkiye

Prof. Dr. H. Targan ÜNAL, Doğu Üniversitesi, İstanbul / Türkiye

Doç. Dr. Burcu İlkey KARAMAN, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir / Türkiye

Doç. Dr. Adem KARA, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Taleh HALİLOV, Azerbaycan Devlet Ün., Nahçıvan, Azerbaycan

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Semra BENZER, Fen Bilgisi Eğitimi Bölümü, Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye

Doç. Dr. Gülsüm ÇALIŞIR, İletişim, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye

Doç. Dr. T. Osman MUTLU, Spor Yöneticiliği A.B.D., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla/Türkiye

Doç. Dr. Öğretim Üyesi Sertan DEMİR, Konservatuar, Temel Bilimler, Sakarya Üniversitesi, Adapazarı/Türkiye

Doç. Dr. Işıl Fulya ORKUNOĞLU ŞAHİN, Maliye Bölümü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara / Türkiye

Doç. Dr. Yıldırım YILDIRIM, İşletme, Düzce Üniversitesi, Düzce/Türkiye

Doç. Dr. Feridun DUMAN - Turizm İşletmeciliği, Batman Üniversitesi, Batman/Türkiye

Doç. Dr. Makbule TOKUR KESGİN, Hemşirelik - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu/Türkiye

Doç. Dr. Yakup ARI – Ekonomi ve Finans, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Alanya / Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Kamil DOĞANCI – Tarih, Uludağ Üniversitesi, Bursa/Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Kemal ÖZCAN, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Tuğba AYAS ÖNOL, Felsefe, Sanat ve Estetik - Sakarya Üniversitesi, Adapazarı / Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Yusuf YALÇIN, Bilgi ve Belge Yönetimi - Tıbbi Dokümantasyon – Doğu Üniversitesi, İstanbul / Türkiye

İndeksler / Indexing

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

SOBIAD

saji
JOURNAL INDEX

idealonline

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

İÇİNDEKİLER**Görkem GÜNGÖR, Yılmaz AHMET****131-157****Makale Türü: Araştırma**

Finansal Gelişme Düzeyi İle Yenilenebilir Enerji Üretimi İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme / The Relationship Between Financial Development And Renewable Energy Production: An Analysis On Türkiye

Pınar ÖZER UYAR, Mustafa YILDIRIM, Erdal YENİALP, Kemal VATANSEVER 158-178**Makale Türü: Araştırma**

Üniversite Tercihini Etkileyen Kriterlerin Ahp Yöntemi ile Değerlendirilmesi: İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma / Evaluation Of University Choice Criteria Affecting Using Ahp Method: A Research On Faculty Of Economics, Administrative And Social Sciences Students

Ahmet SARNIÇ**179-203****Makale Türü: Araştırma**

Kurumsal Sürdürülebilirlikte Stratejik Yönelimler: Türkiye ve Avrupa Şirketlerinde Yönetimsel Söylemler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz / Strategic Orientations In Corporate Sustainability: A Comparative Analysis Of Managerial Discourses In Turkish And European Companies

Uygar ÖZTÜRK**204-228****Makale Türü: Araştırma**

Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Sorunu: İstihdam Açısından 2024 Türkiye Değerlendirmesi / The Global Gender Inequality Problem: 2024 Türkiye Evaluation In Terms Of Employment

Hale İNCE, Özgür ASLAN**229-251****Makale Türü: Araştırma**

Aile Danışmanlığı Kavramının Bibliyometrik Analizi / Bibliometric Analysis Of The Concept Of Family Counseling

Ayça BAKINER**252-268****Makale Türü: Derleme**

Visualizing The Nation: A Comparative Semiotic Analysis of Culture And National Identity In Turkish And American Digital Media / Dijital Medyada Ulusal Kimliğin Görselleştirilmesi: Türkiye ve ABD Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Göstergebilimsel Analiz

Burak CENGİZ, Emre TOPRAK**269-294****Makale Türü: Araştırma**

Liseye Yerleştirmede Kullanılan Merkezi Sınavlarda Matematik Başarısını Etkileyen Faktörlerin Ölçeklenmesi / Scaling The Factors Affecting Mathematics Performance In Centralized Exams Used For High School Placement

Merve BİLEN DEMİRKOL.**295-310****Makale Türü: Derleme**

Türkiye’de Genç İşsizliğinin Ekonomik Krizler ve Kalkınma Planları Çerçevesinde Analizi (2008–2025) / Youth Unemployment In Türkiye Within The Context Of Economic Crises And Development Plans (2008–2025)

FINANSAL GELİŞME DÜZEYİ İLE YENİLENEBİLİR ENERJİ ÜRETİMİ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Görkem GÜNGÖR²

<https://orcid.org/0000-0003-2210-1286>

Ahmet YILMAZ³

<https://orcid.org/0000-0001-6790-255X>

Öz

Sanayi Devrimi sonrasında teknolojik gelişmeler eşliğinde enerji ihtiyacı giderek artmıştır. Bu duruma hızlı nüfus artışı da dahil edildiğinde enerji talebi oldukça yükselmiştir. Dünyada kömür, petrol, doğalgaz gibi fosil enerji kaynakları rezerv açısından kısıtlıdır. Bu sebeple gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler enerji konusunda alternatif kaynaklar aramaktadır. Yenilenebilir enerji bu anlamda hem sürdürülebilirlik hem de çevreye duyarlılık açısından önemli hale gelmiştir. Endüstriyel üretim ve teknolojik gelişmelerle birlikte artan enerji tüketimi doğaya ve insanlığa zarar vermektedir. Bu durum yenilenebilir enerji ve doğanın korunmasına olan duyarlılığı artırmaktadır. Yenilenebilir enerji üretimi finansal gelişme, ekonomik büyüme, kredi faiz oranları ve krediye ulaşılabilirlik, teşvikler, ekonomideki yatırım iklimi, enflasyon, döviz kuru, yatırım mallarının maliyeti ve kar beklentileri gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bu çalışmada sadece finansal gelişme düzeyi ile yenilenebilir enerji üretimi ilişkisini incelemek amaçlanmıştır. 1990-2021 dönemi için finansal gelişme ve yenilenebilir enerji üretimi ilişkisi bakımından Türkiye'nin durumu, E7 (ekonomik gelişme hızı yüksek yedi ülke) ülkeleriyle ve seçilmiş 5 gelişmiş ülke ile kıyaslanarak incelenmiştir. IMF veri setinden elde edilen finansal gelişme, finansal kurumların gelişmesi ve finansal piyasaların gelişmesi indeksleri ile OECD veri setinden temin edilen yenilenebilir enerji verilerinden hareketle ön tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal gelişme, Yenilenebilir enerji, Ekonomik büyüme, Çevre kalitesi, Türkiye.

THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND RENEWABLE ENERGY PRODUCTION: AN ANALYSIS ON TURKEY

Abstract

After the Industrial Revolution, the need for energy has increased due to technological developments. When rapid population growth is included in this situation, the demand for energy has increased considerably. Fossil energy resources such as coal, oil, and natural gas are limited in terms of reserves in the world. For this reason, developed and developing countries are seeking alternative sources of energy. Renewable energy has become important in this sense in terms of both sustainability and environmental awareness. Increasing energy consumption with industrial production and technological developments harms nature

¹ Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında gerçekleştirilen “Finansal Gelişme ve Yenilenebilir Enerji İlişkisi: Türkiye Deneyimi” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, SBE, İktisat Anabilim Dalı., Öğr. Gör. Doğu Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Programı, gorkemgungor@gmail.com

³ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maltepe Kampüsü, ahmetyilmaz@marmara.edu.tr

and humanity. This situation increases sensitivity to renewable energy and nature protection. Renewable energy generation is affected by various factors such as financial development, economic growth, interest rates and availability of credit, incentives, investment climate in the economy, inflation, exchange rates, cost of investment goods and profit expectations. In this study, only the relationship between financial development level and renewable energy production was analyzed. Türkiye's situation in terms of financial development and renewable energy generation relationship for the period 1990-2021 was examined in comparison with the E7 (emerging seven economies) countries and selected 5 developed countries. Preliminary determinations have been made based on the financial development, development of financial institutions and development of financial markets indices obtained from the IMF data set and renewable energy data obtained from the OECD data set.

Key Words: Financial development, Renewable energy, Economic growth, Environmental quality, Türkiye.

GİRİŞ

Enerjiyi genellikle bir ara mal ya da hammadde olarak tanımlayan ana akım iktisatçılar, enerjiye gereken önemi vermemiş ve modellerinde enerji yer almamıştır. Neoklasik iktisatçılar enerjiyi dışsal bir değişken olarak ele almıştır (Alam, 2006, s. 6). Dünyada özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan teknolojik gelişmeler ve nüfus artışıyla birlikte enerji ihtiyacı gittikçe önem kazanmıştır. Bu durum bilhassa sanayi devrimi sonrasında daha da önemli hale gelmiştir. Sanayi devrimiyle başlayan seri üretimin artması ve buna bağlı olarak kömür gibi fosil yakıtların kullanımının hızla artması sonucunda karbondioksit ve diğer seragazlarının salınımı artmıştır. Dolayısıyla kapitalist sistemin çevreye verdiği tahribat giderek daha fazla hale gelmiştir. GCP (2024), raporuna göre 1750 yılında küresel CO₂ konsantrasyonu 277 ppm (milyonda bir birim) iken 2024 yılında 422,5 ppm olması bunu kanıtlamaktadır. Bu durum küresel ısınmanın artmasına neden olmaktadır. WMO (2024), 2024 yılı yüzeye yakın sıcaklık ortalamasının, sanayi öncesi dönem olarak kabul ettiği 1850'li yılların ortalamasından %1.55 yüksek olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca 2024 yılının geçmiş 175 yıla göre en sıcak yıl olduğunu hatta son on yıl içerisinde bu durumun artarak devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Bu duruma bağlı olarak, otoriteler artan çevre kirliliğine ve buna sebep olan enerji tüketimine alternatif çözümler üretmeye çalışmaktadırlar. Bu noktada enerji çeşitliliği açısından yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji kavramlarından söz etmek gerekir. Yenilenebilir enerji; güneş, rüzgar, dalga, hidroelektrik, jeotermal, biyokütle gibi çeşitli kaynakların kullanılmasıyla sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde ortaya çıkarılan enerjidir. Burada yenilenemeyen enerji gibi bir kaynağa bağlı olarak tüketilen bir enerjiden söz edilemez. Yenilenemeyen enerji; petrol, kömür ve doğalgaz gibi fosil yakıtlar ile

nükleer enerji çeşitlerinden elde edilen enerji türüdür. Yenilenebilir enerjinin aksine sürdürülebilirliği olmayan, kullandıkça tükenen bir doğal kaynak enerjisidir. Geleneksel enerji kaynaklarının hem sınırlı hem de maliyetli olması yenilenebilir enerji kaynaklarını ülke ekonomileri açısından oldukça cazip hale getirmiştir. Ayrıca dünya enerji ihtiyacını karşılayabilecek potansiyele sahip olması, yenilenebilir enerjinin önemini daha da artırmaktadır (Ellabban vd., 2014 s.749-750; Demirbaş, 2006, s. 779-780).

Finansal gelişme ülkelerde ekonomik büyümeyi artırmakta, ekonomik büyüme ise yenilenebilir enerji ve çevre kalitesinden etkilenmektedir (Fakher vd., 2022, s. 70317). Buradan hareketle finansal gelişme ve yenilenebilir enerji ilişkisine ek olarak büyüme ve çevre kalitesi de bu ilişki doğrultusunda oldukça önemlidir. Xu vd. (2022), finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan finansal gelişmenin çevre kalitesine olumsuz etkisi olduğu sonucuna da ulaşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında finansal gelişme ve yenilenebilir enerji arasındaki ilişki ekonomik büyüme ve çevre kalitesi gibi farklı değişkenlerle de açıklanabilmektedir. Çevre kirliliği dünya için önemli toplumsal sorunlardan biridir. Giderek artan küresel ısınma ve iklim değişikliği insanlık için önemli bir risk barındırmaktadır. Öte yandan OECD ve BP verilerine göre CO₂ emisyonlarının giderek arttığı görülmektedir. CO₂ emisyonlarında yaşanan artışın başlıca kaynaklarından biri enerji tüketimidir (Ozturk vd., 2022, s. 11911-11912). Bu açıdan ele alındığında çevre kalitesi için temiz enerji oldukça önemli hale gelmiştir.

İnsanoğlu varoluşunu sürdürebilmesi adına her zaman enerjiye ihtiyaç duymuş ve duymaya da devam edecektir. Bu sebeple gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler yenilenebilir enerjiye oldukça önem vermektedirler. Ancak yenilenebilir enerjiye erişimde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bazı zorluklar yaşanmaktadır. Finansal yapıda meydana gelen riskler yenilenebilir enerjinin gelişimi için kaynak oluşumunu zora sokabilmekte ve ülkelerin temiz enerji kaynaklarına yönelik finansman olanaklarına erişmesine engel olabilmektedir. Özellikle Li vd. (2025), finansal risklerin yenilenebilir enerjiye geçişi olumsuz etkilediğini ampirik olarak kanıtlamaktadır. Bu nedenle, ülke ekonomilerinde finansal risklerin en aza indirilmesi için politikalar geliştirilmelidir.

Bu çalışma, giriş ve sonuç bölümleri hariç dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, literatür incelemesi yapılarak, finansal gelişme ve yenilenebilir enerji ilişkisini inceleyen

çalışmalara yer verilmektedir. İkinci bölümde, Türkiye için finansal gelişme, finansal kurumların gelişmesi ve finansal piyasaların gelişmesi indeksleri incelenmektedir. Üçüncü bölümde, Türkiye’de toplam yenilenebilir enerji üretimi (bin ton) ve yenilenebilir enerjinin toplam enerji içerisindeki payı incelenmektedir. Dördüncü bölümde, Türkiye’nin durumunu daha iyi anlayabilmek için Türkiye, diğer E7 ülkeleri ve seçili gelişmiş ülkelerin finansal gelişme ve yenilenebilir enerji üretimi verileri karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Son olarak, sonuç bölümünde ise çalışmanın ön tespitleri ortaya koyulmaktadır. Çalışmada, finansal gelişme ve yenilenebilir enerjiye ilişkin Türkiye verileri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin verileriyle karşılaştırılarak incelenmiştir, ayrıca bir ekonometrik analiz uygulanmamıştır. Öte yandan, çalışmada kullanılan veriler kamuya açık hazır veri setlerinden elde edildiği için etik kurul onayına gerek duyulmamıştır.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatür araştırması sonucunda finansal gelişme düzeyi ile yenilenebilir enerji ilişkisini inceleyen çeşitli çalışmalar ele alınmıştır. Birbirinden bağımsız bu çalışmalar farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Literatür incelemesinde ele alınan çalışmalar panel veri ve zaman serisi analiz yöntemi kullanımına göre gruplandırılmıştır.

134

Panel veri analiz yöntemi kullanan çalışmalardan Yi vd. (2023), 2003-2020 yıllarında en çok yenilenebilir enerji tüketen ülkelerde finansal gelişme ve yenilenebilir enerji ilişkisini incelemişlerdir. CS-ARDL modelini test ederek finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Benzer şekilde Liu vd. (2023), G7 ülkeleri için 2000-2020 dönemini kapsayan finansal gelişmenin yenilenebilir enerji yatırımlarına etkisi üzerine yaptıkları çalışmada CS-ARDL ve AMG modellerini test ederek finansal gelişmenin yenilenebilir enerji yatırımları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır. Habiba ve Xinbang (2023), E7 ülkeleri için 1991-2018 yılları arasında finansal gelişme ve yenilenebilir enerji tüketimi ilişkisini MMQR modeli, AMG ve CCEMG tahmincileri ile test etmişlerdir. Finansal gelişme, finansal piyasaların gelişmesi ve finansal kurumların gelişmesi olarak 3 farklı model ile yaptıkları inceleme sonucunda tüm modellerde finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Aydın ve Bozatl (2023), 1994-2019 yıllarında en çok

yenilenebilir enerji tüketen OECD ilk 10 ülkesi için finansal gelişmenin yenilenebilir enerji üzerindeki etkisini ARDL ve NARDL modellerini test ederek araştırmışlardır. Her iki testte de finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Athari (2023), BRICS ülkeleri için 2000-2021 yılları açısından finansal gelişme ve yenilenebilir enerji tüketimi ilişkisini Quantile ve Fixed Effect tahmincileri ile test etmiştir. Sonuç olarak her iki tahmincede de pozitif etki görülürken, yalnız Quantile tahmincede anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca Granger nedensellik testine göre finansal gelişmeden yenilenebilir enerji tüketimine tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Bir diğer çalışma olan Lin ve Okoye (2023), 35 yüksek gelirli ülkeye 1996-2020 yılları için Panel VAR nedensellik testinden elde edilen bulgularla finansal gelişmeden yenilenebilir enerji üretimine tek yönlü nedensellik olduğunu benzer şekilde ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan Horky ve Fidrmuc (2024), 32 AB ve ASEAN ülkelerinde 2000-2020 yılları arasındaki verileri kullanarak panelin geneli için finansal kurumların gelişmesinin yenilenebilir enerji tüketimini azalttığını gösteren sonuçlara ulaşmaktadır. Vatamanu ve Zugravu (2023), 2000-2020 döneminde AB üyesi 27 ülke için finansal gelişme ve yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Pooled OLS, Random Effect ve Fixed Effect modellerini test etmişlerdir. Finansal gelişme indeksi olarak Dünya Bankası veri tabanından elde edilen özel sektöre sağlanan yurt içi krediler (DCPS), tedavüldeki uluslararası özel borçlanma senetlerinin GSYİH'ya oranı (OIPDS) ve işlem gören hisse senetlerinin toplam değerinin GSYİH'ya oranı (STTV) kullanılmıştır. Uygulanan testlerin sonucunda DCPS pooled OLS ve fixed effect için pozitif anlamlı iken random effect için anlamsızdır. OIPDS random effect ve fixed effect için pozitif anlamlı iken pooled OLS için negatif anlamlıdır. STTV ise yalnızca pooled OLS için pozitif ve anlamlıdır. Wang vd. (2024), yüksek gelirli, üst-orta gelirli, düşük-orta gelirli ve düşük gelirli 119 ülke için 1996-2019 yıllarında finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. PMG-ARDL yönteminden elde edilen uzun dönem bulguları yüksek gelirli, düşük-orta gelirli ve düşük gelirli ülkeler için finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde negatif bir etkisi olduğunu göstermekteyken, yüksek-orta gelirli ülkeler açısından pozitif bir etkiye sahip olduğunu işaret etmektedir. Deka vd. (2024), 1990-2019 dönemi E7 ülkelerinde finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerine etkisini üç farklı finansal gelişme göstergesi kullanarak

araştırmıştır. Uygulamış oldukları Fixed Effect sonuçları anlamsız çıkmışken, Random Effect ve Generalized Linear Model yöntemlerin elde edilen sonuçlar birbirini desteklemektedir. Kullanılan değişkenlerden banka likidite rezervinin banka varlıklarına oranı (BLR) göstergesi ile geniş para arzı (BM) göstergesi bu iki yöntemde finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyarken, özel sektöre sağlanan krediler (PSC) negatif anlamlıdır.

Zaman serisi analiz yöntemlerini kullanan çalışmalardan Prempeh (2023), finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimine etkisini incelemek için Gana'yı örneklem olarak ele almıştır. ARDL, VECM, FMOLS, CCR ve DOLS tahmincilerinin yanı sıra Bayer-Hank ile Gregory ve Hansen eşbütünleşme testlerini uygulamıştır. Tüm tahmincilerin sonuçlarına göre finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır. Benzer şekilde, Mukhtarov ve Mikayilov (2023), Polonya'da 1990-2020 yılları için ARDL, CCR ve FMOLS tahminci testlerini kullanarak finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde pozitif etkisi olduğunu kanıtlamıştır. Öte yandan, Saadaoui ve Chtourou (2023), Tunus'ta 1984-2017 yıllarını kapsayan dönem için ARDL ve NARDL modelini test ederek finansal gelişme ve yenilenebilir enerji tüketimi ilişkisini incelemişlerdir. Ayrıca Granger nedensellik testini de uygulamışlardır. ARDL testine göre finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde olumsuz ve istatistiksel olarak anlamsız sonucu bulunmuştur. Ayrıca NARDL modelinde uygulanan testin sonucunda yenilenebilir enerjinin pozitif şokunun yenilenebilir enerji üzerinde negatif ve anlamsız, ancak negatif şokunun ise negatif ve anlamlı bir etkisi olduğuna ulaşılmıştır. Granger nedensellik testine göre finansal gelişme ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında tek yönlü ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Kwakwa (2021), Gana için iki farklı gösterge kullanarak finansal gelişme ve yenilenebilir enerji tüketimi ilişkisini analiz etmiştir. İlk modelde 1971-2014 yıllarında yanıcı yenilenebilir ve atığı dikkate almıştır. İkinci modelde ise 1990-2014 yılları için enerji tüketimini dikkate almıştır. ARDL ve FMOLS yöntemlerinden elde edilen bulgular; finansal gelişme ilk modelde kullanılan yanıcı yenilenebilir ve atık üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu gösterirken, ikinci modelde finansal gelişmenin toplam yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisi anlamsızdır. Raihan vd. (2025), İtalya'da 1990-2022 yıllarını kapsayan dönem için

finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini incelemiştir. Kullandığı tekniklerden ARDL uzun dönem sonuçlarında finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşırken, FMOLS, DOLS ve CCR tahmincileri uzun dönem sonuçlarında negatif anlamlı sonucuna varmaktadır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde tam olarak ortak bir paydada buluşulmadığı, farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Her ne kadar Zugravu (2023), Raihan vd. (2025) ve Wang vd. (2024) gibi karışık bulgular ya da Horky ve Fidrmuc (2024) ve Saadaoui ve Chtourou (2023) çalışmalarında finansal gelişmenin yenilenebilir enerji üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna varsalar da birçok çalışma finansal gelişmenin yenilenebilir enerji üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucunu ortaya koymaktadır (Yi vd., 2023; Liu vd., 2023; Habiba ve Xinbang 2023; Aydın ve Bozatl 2023; Prempeh 2023; Mukhtarov ve Mikayilov 2023). Yapılan çalışmaların analizinde tercih edilen ülke ya da ülke gruplarının farklı olması, gelişmişlik seviyeleri ve enerji kaynaklarının yeterlilik seviyesi bu duruma etki etmektedir. Ayrıca verilerin farklı dönemleri kapsaması ve farklı tahmincilerin kullanılması sonuçlarda çeşitliliğe neden olmaktadır.

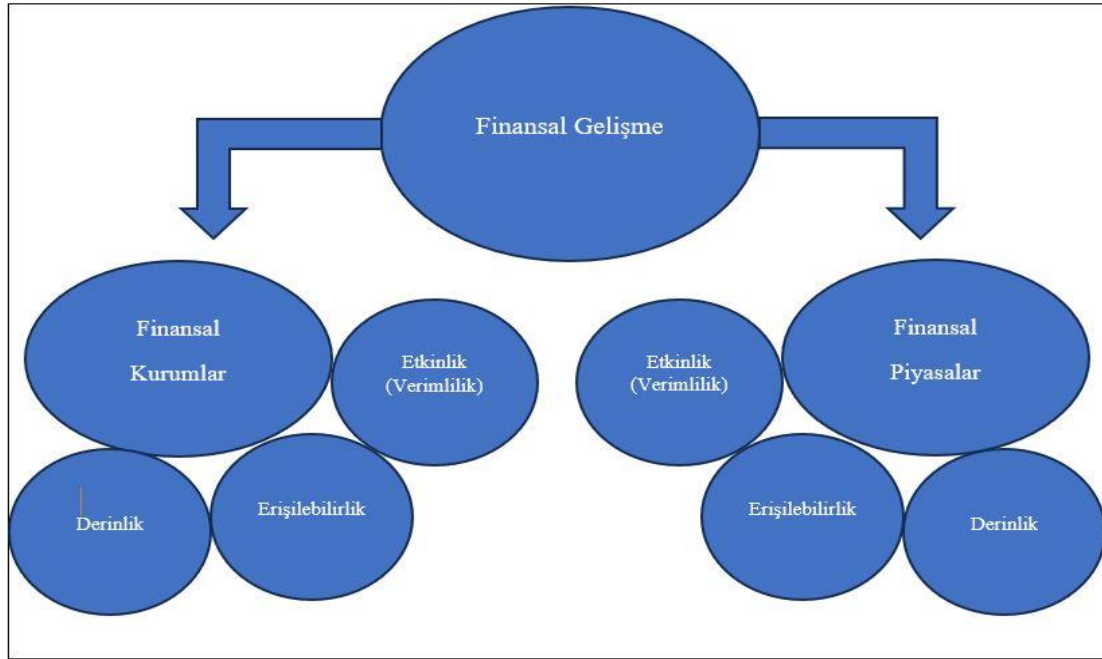
137

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE FİNANSAL GELİŞME

IMF'nin finansal gelişme veri tabanı, finansal gelişme düzeyini finansal kurumlar ve finansal piyasalar indeksi olarak incelemektedir. Bu göstergelerde finansal kurum ve piyasaların derinliğini, erişimini ve etkinliğini ülkeler bazında ortaya koymuş, ayrıca tek açıdan değerlendiren diğer göstergelerin eksik yanlarını gidermeye çalışmıştır. Finansal kurumlar arasında bankalar, sigorta şirketleri, yatırım fonları ve emeklilik fonları yer alırken finansal piyasalar arasında hisse senedi ve tahvil piyasaları yer almaktadır. Derinlik göstergesi, piyasaların büyüklüğü ve likiditesini ortaya koyarken, erişim göstergesi, bireyler ve şirketler tarafından finansal hizmetlere erişebilirliği açıklamaktadır. Öte yandan verimlilik ile kurumların finansal hizmetler sunma etkinliği ve sermaye piyasalarının faaliyet etkinliği gösterilmektedir. Tüm bu göstergelerin birleşimiyle finansal gelişme düzeyi tespit edilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla yapılan çalışmada Türkiye'nin finansal durumu bu açıdan ele alınmaktadır.

Finansal kurumlar için derinlik göstergesinde, özel sektöre verilen kredilerin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, emeklilik fonu sektörünün varlıklarının gayrisafi yurtiçi hasılaya

oranı, yatırım fonu sektörünün varlıklarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, toplam sigorta primlerinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı kullanılmaktadır. Erişim göstergesinde, her yüz bin yetişkin için banka şube sayısı ile her yüz bin yetişkin için ATM sayısı kullanılmaktadır. Verimlilik göstergesinde ise net faiz marjı, kredi mevduat farkı, faiz dışı gelirin toplam gelire oranı, genel giderlerin toplam varlıklara oranı, aktif karlılık ile öz sermaye karlılık oranı yer almaktadır. Diğer taraftan finansal piyasalar için derinlik göstergesinde, borsa piyasa değerinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, toplam hisse senedi işlem hacminin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, devletin uluslararası borçlanma senetlerinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, finansal şirketlerin toplam borçlanma senetlerinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, finansal olmayan şirketlerin toplam borçlanma senetlerinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı kullanılmaktadır. Erişim göstergesinde en büyük on hisse senedi hariç borsa piyasa değeri oranı ve finansman kuruluşları sayısı kullanılmaktadır. Verimlilik göstergesinde ise toplam hisse senedi işlem hacminin borsa piyasa değerine oranı yer almaktadır (Svirydzenka, 2016, s. 7-8). Tüm göstergeler min-max normalizasyonu kullanılarak 0-1 arasında normalize edilmektedir. Göstergelerden elde edilen değerlerin eşit ağırlıklı ortalaması alınarak finansal gelişme ile alt boyutları olan finansal kurumlar ve finansal piyasalara ait değerler hesaplanmaktadır. Bu sayede indeksler 0-1 arasında bir değer almasıyla normalize edilmiştir (Svirydzenka, 2016, s. 15-16).

Şekil 1: Finansal Gelişme

Kaynak: Svirydenka, 2016, s.5

IMF (2023), Tablo 1’de görüldüğü üzere finansal gelişme, finansal kurumların gelişmesi ve finansal piyasaların gelişmesine ait veriler yer almaktadır. Bu veriler Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal faktörlerin etkisi ile açıklanmaktadır.

139

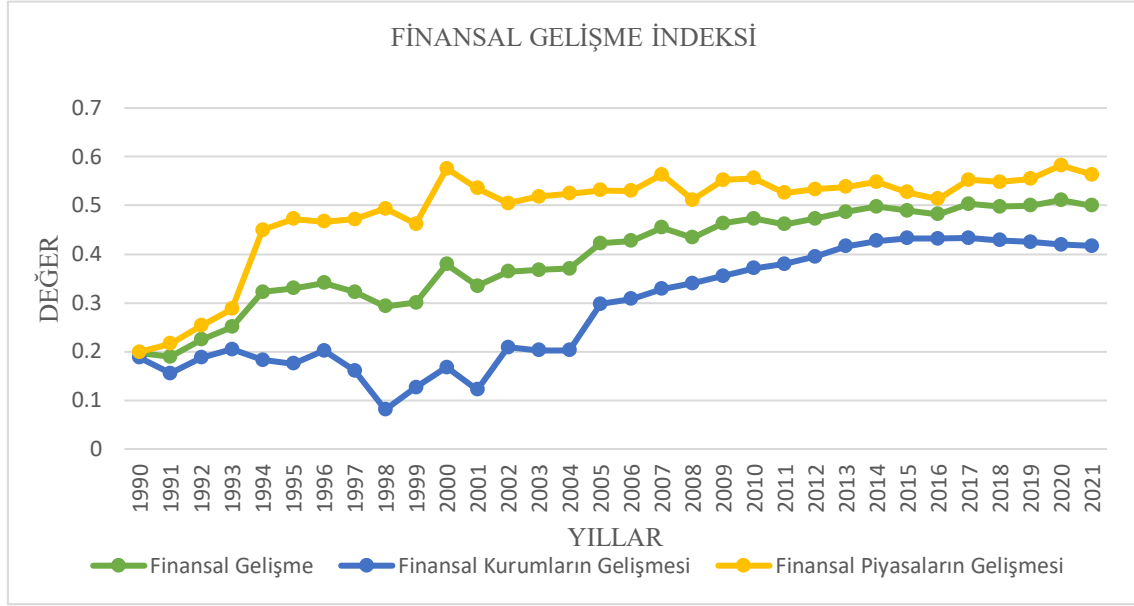
1980’li yıllarda uygulanan finansal serbestleşme politikaları ve artan yabancı yatırımlar sayesinde 1990’lı yılların başına kadar finansal gelişme istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir (Emin, 2017, s. 121). Tablo 1’de yer aldığı gibi 1996 dönemine kadar bu artış devam etmiştir ancak 1997-1998 Asya ve Rusya krizleri yaşanmıştır. Bu kriz dönemlerinin hemen arkasından Türkiye’de 1999 depremi yaşanmıştır. Bu dönem IMF’den alınan krediler ile toparlanılmıştır (Hiç ve Hiç Gencer, 2023, s. 67-68). 2000 ve 2001 yıllarında bankacılık sisteminden kaynaklı krizin beraberinde yaşanan siyasal krizle Türkiye, zorlu bir dönem geçirmiştir (Bahar ve Erdoğan, 2011, s. 12-13). Nitekim Tablo 1’de de görüldüğü gibi 2001 yılında her üç indeksde de gerileme görülmektedir. 2007 yılında ABD konut piyasasında meydana gelen, ardından 2008 yılında finansal kurumlar üzerinden etkisini gösteren kriz, birçok ülkeyi etkisi altına almıştır (Öztürk ve Gövdere, 2010, s. 385). Türkiye’de bunun etkisi 2008 yılı finansal gelişme ve finansal piyasaların gelişmesi indekslerindeki düşüşten görülebilmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Finansal Gelişme Düzeyi 1990-2021

<i>Yıllar</i>	<i>Finansal Gelişme</i>	<i>Finansal Kurumların</i>	<i>Finansal Piyasaların</i>
1990	0.1971	0.1872	0.1993
1992	0.2246	0.1876	0.2529
1994	0.3226	0.1826	0.4499
1996	0.3409	0.2019	0.4665
1998	0.2927	0.0807	0.4931
2000	0.3790	0.1678	0.5753
2001	0.3349	0.1217	0.5349
2002	0.3637	0.2088	0.5044
2004	0.3704	0.2023	0.5241
2006	0.4270	0.3077	0.5295
2007	0.4546	0.3281	0.5633
2008	0.4341	0.3398	0.5114
2010	0.4726	0.3706	0.5560
2012	0.4731	0.3949	0.5328
2014	0.4976	0.4272	0.5485
2016	0.4817	0.4315	0.5129
2018	0.4978	0.4282	0.5479
2020	0.5108	0.4193	0.5823
2021	0.4995	0.4165	0.5630

Kaynak: Finansal gelişme indeksine ait bilgiler IMF 2023 verilerinden elde edilip, tabloda gösterilmektedir.

IMF (2023), verilerinden yıllara göre elde edilen finansal gelişme, finansal kurumların gelişmesi ve finansal piyasaların gelişmesi indekslerine ait sonuçlar çizgi grafiğinde gösterilmiştir. Grafikte görülebileceği üzere indeksler, genel olarak benzer eğilim sergilemiştir. 1990’lı yıllarda sermaye hareketlerinde yaşanan serbestleşme ve buna bağlı olarak ülkeye sıcak para girişi neticesinde finansal gelişme, finansal kurumların gelişmesi ve finansal piyasaların gelişmesi olumlu etkilenmiştir. Ancak 1990-2021 yılları arasında yaşanan krizlerin etkisiyle düşüşler olduğu da görülmektedir (Bahar ve Erdoğan, 2011, s. 9-10).

Şekil 2: Finansal Gelişme İndeksi

Kaynak: Finansal gelişme indeksine ait bilgiler IMF, 2023 verilerinden elde edilip, grafikte gösterilmektedir.

3. TÜRKİYE’DE YENİLENEBİLİR ENERJİ ÜRETİMİ

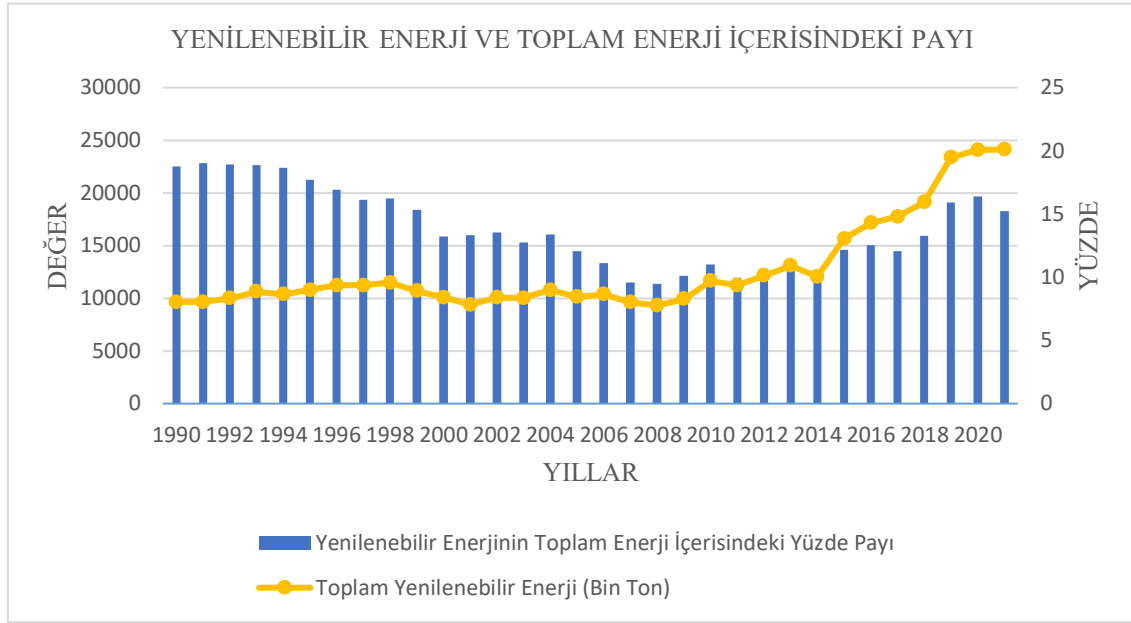
OECD (2023), verilerine göre 1990 – 2021 yılları için toplam yenilenebilir enerji üretimi (bin ton) ve yenilenebilir enerji üretiminin toplam enerji üretimi içerisindeki payı Tablo 2’de görülmektedir. Toplam yenilenebilir enerji üretiminde, kriz dönemlerinde yaşanan düşüşler haricinde genel olarak artış olduğu görülmektedir. Ancak yenilenebilir enerjinin toplam enerji üretimi içerisindeki payı incelendiğinde, 2014 yılına kadar azaldığı sonraki dönemlerde ise arttığı görülmektedir. Türkiye’de yenilenebilir enerji üretiminde 2001 ve 2008-2009 krizinde mutlak anlamda azalma yaşanmıştır. Ancak 2018 yılı sonrasında sıklaşan kur krizlerine rağmen yenilenebilir enerji üretiminde benzer azalmalar gözlemlenmemiştir.

Tablo 2: 1990-2021 Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Üretimi

<i>Yıllar</i>	<i>Toplam Yenilenebilir</i>	<i>Yenilenebilir Enerji Üretiminin Toplam</i>
1990	9658.0634	18.78
1992	10000.2102	18.92
1994	10380.7108	18.65
1996	11226.1154	16.89
1998	11478.9194	16.21
2000	10102.1592	13.24
2001	9377.525	13.35
2002	10042.5529	13.53
2004	10782.8938	13.36
2006	10359.1191	11.13
2007	9603.865	9.57
2008	9311.8899	9.46
2010	11626.5262	11
2012	12154.9633	10.32
2014	12060.5162	10.13
2016	17135.5818	12.53
2018	19110.5458	13.25
2020	24076.2528	16.39
2021	24111.7577	15.24

Kaynak: Yenilenebilir enerji indeksine ve yenilenebilir enerjinin toplam enerji içerisindeki pay yüzdesine ait bilgiler OECD, 2023 verilerinden elde edilip, tabloda gösterilmektedir.

OECD (2023), elde edilen 1990–2021 dönemlerine ait veriler Şekil 3’te gösterilmektedir. Çizgi grafikte toplam yenilenebilir enerji üretimi (bin ton) ve çubuk grafikte yenilenebilir enerjinin toplam enerji içerisindeki payı gösterilmektedir. Toplam yenilenebilir enerji 1990 yılından 2008 yılına kadar 9000 (bin ton) – 11000 (bin ton) seviyelerindeyken 2008 yılından sonra yükseliş eğilimi göstermiştir. Yenilenebilir enerjinin toplam enerji üretimi içerisindeki payı küresel kriz dönemindeki sert düşüşleri takiben 2014 yılına kadar azalma eğilimindeyken, bu tarihten sonra yükselişe geçmiş ve 2021 yılına gelindiğinde payı %15.24 olmuştur. Ancak yükseliş eğilimine rağmen bu oran, 1990’lı yıllardaki seviyesinin altında kalmıştır.

Şekil 3: Yenilenebilir Enerji Üretimi ve Toplam Enerji Üretimi İçerisindeki Payı

Kaynak: Yenilenebilir enerji indeksine ve yenilenebilir enerjinin toplam enerji içerisindeki pay yüzdesine ait bilgiler OECD, 2023 verilerinden elde edilip, grafikte gösterilmektedir.

4. TÜRKİYE'DE FİNANSAL GELİŞME VE YENİLENEBİLİR ENERJİ ÜRETİMİ İLİŞKİSİ

Türkiye için IMF (2023), veri setinden elde edilen finansal gelişme indeksine ait değerler ve OECD (2023), veri setinden elde edilen yenilenebilir enerji indeksine ait değerler Tablo 3'te 1990-2021 yılları arasında gösterilmektedir. Kullanılan veriler aynı yıllar üzerinde ortak paydada olabilmesi için 1990-2021 dönemi tercih edilmiştir. Ayrıca Fransa, Almanya, Japonya, İngiltere ve Amerika gibi gelişmiş ülkelere ve Türkiye gibi ekonomik gelişme hızı yüksek olan diğer E7 ülkelerine de bu bölümde yer verilmiştir. Türkiye'nin finansal gelişme ve yenilenebilir enerji durumunu değerlendirebilmek adına diğer E7 ülkelerine ve seçili gelişmiş ülkelere ait veriler aynı veri setlerinden elde edilerek incelenmiştir.

Finansal gelişme değeri tabloda görüldüğü gibi 1998 yılına kadar artmış ancak bu yılda yaşanan Rusya ekonomik krizi ve 1997 Asya mali krizi etkisi ile düşmüştür. Bu dönemde yaşanan krizlerin etkisi, Türkiye'de büyük ölçüde hissedilmiştir. 1998 yılında hisse senetlerinin piyasa değerinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı bir önceki yıla göre yarıdan daha fazla azalmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002, s. 126). 2000 yılında artış gösteren finansal gelişme göstergesi 2001 yılında Türkiye ekonomik kriziyle birlikte tekrar

gerilemiştir. 2008 yılına kadar yeniden artış gösteren finansal gelişme değeri, ABD merkezli ekonomik kriz ile bir miktar azalmıştır. Sonraki yıllarda ise 2021 yılına kadar istikrarlı olarak 0.47 – 0.49 değer aralığında yer almıştır.

1990 yılından 1998 yılına kadar toplam yenilenebilir enerji üretimi artış göstermektedir. Yaşanan Asya ve Rusya krizlerinin Türkiye üzerindeki etkisiyle, toplam yenilenebilir enerji üretimi 1998 yılından 2001 yılına kadar azalmaktadır. 2001 yılında yaşanan krizin etkisinin hafiflemesiyle yeniden artmaya başlayan yenilenebilir enerji üretimi, ABD merkezli krizin etkisiyle 2007 yılı sonrasında tekrar düşüşe geçmiştir. Bu düşüş 2010 yılında sona ermiş ve 2021 yılına kadar yenilenebilir enerji üretimi istikrarlı olarak artış göstermiştir.

Tabloda yer alan yenilenebilir enerji üretiminin toplam enerji içerisindeki payı 1990 yılından 2008 yılına kadar sürekli azalarak yaklaşık yarı değerine düşmüştür. Yaşanan 2008 krizinden sonra bu oran giderek yükselmiştir.

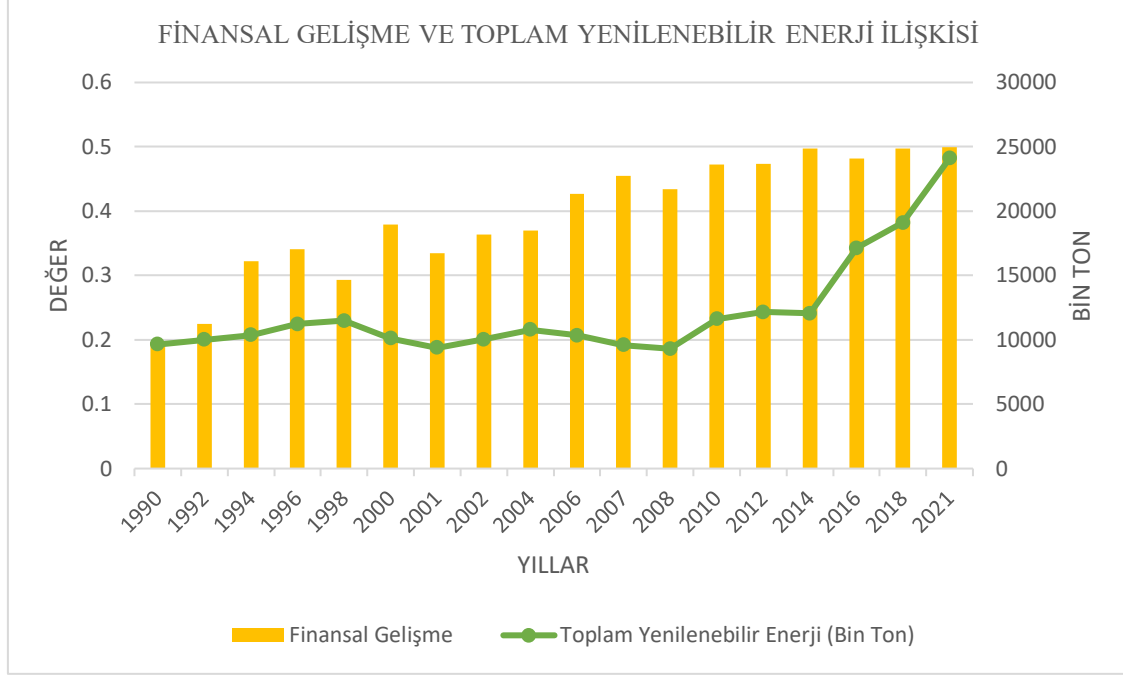
Tablo 3: 1990-2021 Türkiye’de Finansal Gelişme ve Yenilenebilir Enerji İlişkisi

<i>Yıllar</i>	<i>Finansal Gelişme</i>	<i>Toplam Yenilenebilir</i>	<i>Yenilenebilir Enerji Üretiminin</i>
1990	0.1971	9658.0634	18.78
1992	0.2246	10000.2102	18.92
1994	0.3226	10380.7108	18.65
1996	0.3409	11226.1154	16.89
1998	0.2927	11478.9194	16.21
2000	0.3790	10102.1592	13.24
2001	0.3349	9377.525	13.35
2002	0.3637	10042.5529	13.53
2004	0.3704	10782.8938	13.36
2006	0.4270	10359.1191	11.13
2007	0.4546	9603.865	9.57
2008	0.4341	9311.8899	9.46
2010	0.4726	11626.5262	11
2012	0.4731	12154.9633	10.32
2014	0.4976	12060.5162	10.13
2016	0.4817	17135.5818	12.53
2018	0.4978	19110.5458	13.25
2020	0.5108	24076.2528	16.39
2021	0.4995	24111.7577	15.24

Kaynak: Finansal gelişme ve yenilenebilir enerjiye ilişkin veriler sırasıyla IMF (2023) ve OECD (2023) veri tabanlarından elde edilmektedir.

1990 – 2021 dönemi için Türkiye’de finansal gelişme ve yenilenebilir enerjiye ait veriler Şekil 4’te görülmektedir. IMF (2023), elde edilen finansal gelişme indeksine ait değerler çubuk grafik şeklinde ve OECD (2023), elde edilen toplam yenilenebilir enerji değerleri çizgi grafik şeklinde gösterilmektedir.

Şekil 4: Finansal Gelişme ve Yenilenebilir Enerji İlişkisi

Kaynak: Finansal gelişme ve yenilenebilir enerjiye ilişkin veriler sırasıyla IMF (2023) ve OECD (2023) veri tabanlarından elde edilmektedir.

E7 ülkeleri için IMF (2023), veri setinden elde edilen finansal gelişme indeksine ait değerler ve OECD (2023), veri setinden elde edilen yenilenebilir enerji indeksine ait değerler Tablo 4’te gösterilmektedir. Bu tabloda yer alan verilere göre Çin’de finansal gelişme zamanla artış göstermektedir. Buna paralel olarak yenilenebilir enerji üretimi de artmaktadır. Benzer şekilde Hindistan ve Brezilya’da finansal gelişme artarken yenilenebilir enerji üretiminde de artış görülmektedir. Diğer taraftan Meksika ve Endonezya için veriler incelendiğinde zaman zaman düşüşler yaşansa da genel olarak 1990-2021 döneminde finansal gelişme ve yenilenebilir enerji üretiminin arttığı görülmektedir. Bu ülkeler açısından durumu değerlendirdiğimizde, iki değişkenin yıllar içerisinde birlikte artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

Tablo 4: 1990-2021 Diğer E7 Ülkelerinde Finansal Gelişme ve Yenilenebilir Enerji İlişkisi

Yıl	Çin		Hindistan		Brezilya		Meksika		Endonezya		Rusya		Ortalama	
	FD	REN	FD	REN	FD	REN	FD	REN	FD	REN	FD	REN	FD	REN
1990	0.28	211374.19	0.29	114137.73	0.20	65619.67	0.25	14995.96	0.29	45948.46	0.37	26472.53	0.28	79758.09
1992	0.28	215018.66	0.30	116884.27	0.28	65779.72	0.29	16157.91	0.24	47792.51	0.43	25555.64	0.30	81198.12
1994	0.35	219657.42	0.35	122327.81	0.37	70077.64	0.32	15034.46	0.25	50466.77	0.38	22014.75	0.33	83263.14
1996	0.38	222182.19	0.40	125225.01	0.32	70502.91	0.29	16467.95	0.32	52203.01	0.34	18496.34	0.34	84179.57
1998	0.39	222472.80	0.42	129711.98	0.35	73713.81	0.27	16167.62	0.35	53934.24	0.36	17412.70	0.35	85568.86
2000	0.37	219941.93	0.43	132380.61	0.42	72830.94	0.30	16909.65	0.31	59234.59	0.45	18054.01	0.38	86558.62
2001	0.35	217079.13	0.42	134266.79	0.42	71293.22	0.32	15925.42	0.30	61288.80	0.47	18802.28	0.38	86442.61
2002	0.38	215957.77	0.42	134626.74	0.41	77234.16	0.29	15356.35	0.30	61633.27	0.47	17680.96	0.37	87081.54
2004	0.42	208302.98	0.44	141068.17	0.47	88898.85	0.32	16501.71	0.28	62513.50	0.46	18884.94	0.39	89361.69
2006	0.46	210273.58	0.47	150325.47	0.52	96652.81	0.33	17142.65	0.28	63267.06	0.53	18833.51	0.43	92749.18
2007	0.51	204371.78	0.44	154779.66	0.59	104663.90	0.37	17539.52	0.32	64183.61	0.55	19400.09	0.46	94156.43
2008	0.48	204309.53	0.48	156348.61	0.60	110582.96	0.38	16054.92	0.37	66480.95	0.54	17726.30	0.47	95250.55
2010	0.51	206570.92	0.47	164239.11	0.61	116836.67	0.38	15149.70	0.29	66067.65	0.52	17693.49	0.46	97759.59
2012	0.55	216795.86	0.42	170644.10	0.62	114847.30	0.38	14556.25	0.32	62074.86	0.50	17855.06	0.46	99462.24
2014	0.59	243520.04	0.43	181734.21	0.62	117462.80	0.37	15929.94	0.35	60200.78	0.48	17968.22	0.47	106136.00
2016	0.63	265874.06	0.44	193907.04	0.62	122088.48	0.39	15636.82	0.35	56385.70	0.50	18954.31	0.48	112141.10
2018	0.63	303300.58	0.46	212006.92	0.64	128952.43	0.39	15600.13	0.36	61211.51	0.47	19384.97	0.49	123409.40
2020	0.67	350435.23	0.53	221537.51	0.66	137007.48	0.40	16427.61	0.36	62421.68	0.53	21537.00	0.52	134894.40
2021	0.63	-	0.53	-	0.66	132156.52	0.40	17352.65	0.36	-	0.52	22064.30	-	-

Kaynak: Finansal gelişme ve yenilenebilir enerjiye ilişkin veriler sırasıyla IMF (2023) ve OECD (2023) veri tabanlarından elde edilmiştir. FD, finansal gelişmeyi ve REN ise yenilenebilir

Tablo 5'te E7 ülkeleri için OECD (2023), veri setinden elde edilen yenilenebilir enerji üretimine ait değerler ve yenilenebilir enerjinin toplam enerji arzı içerisindeki payına ait bilgiler yer almaktadır. Tablodaki veriler incelendiğinde diğer E7 ülkelerinde de yenilenebilir enerji üretimi genellikle artmakta iken, yenilenebilir enerjinin toplam enerji arzı içerisindeki payı Türkiye ile benzerlik göstererek giderek azalmaktadır. Türkiye dışındaki E7 ülkelerinde 1990 yılında yenilenebilir enerji üretiminin toplam enerji üretimindeki payı ortalama olarak %28.88 iken aynı oran 2020 yılında %20.36 olmaktadır.

Tablo 5: 1990-2021 Diğer E7 Ülkelerinde Yenilenebilir Enerji

Yıl	Çin		Hindistan		Brezilya		Meksika		Endonezya		Rusya		Ortalama	
	REN	RE	REN	RE	REN	RE	REN	RE	REN	RE	REN	RE	REN	RE
1990	211374.19	24.19	114137.73	40.73	65619.67	46.70	14995.96	12.12	45948.46	46.57	26472.53	3.01	79758.09	28.88
1992	215018.66	24.52	116884.27	38.47	65779.72	45.49	16157.91	12.34	47792.51	44.30	25555.64	3.21	81198.12	28.05
1994	219657.42	22.58	122327.81	37.34	70077.64	44.90	15034.46	11.04	50466.77	42.53	22014.75	3.35	83263.14	26.95
1996	222182.19	20.70	125225.01	34.74	70502.91	41.46	16467.95	12.23	52203.01	38.49	18496.34	2.93	84179.57	25.09
1998	222472.80	20.63	129711.98	33.65	73713.81	40.28	16167.62	11.10	53934.24	39.34	17412.70	2.96	85568.86	24.66
2000	219941.93	19.41	132380.61	31.68	72830.94	38.71	16909.65	11.21	59234.59	38.05	18054.01	2.91	86558.62	23.66
2001	217079.13	18.54	134266.79	31.66	71293.22	37.21	15925.42	10.26	61288.80	38.50	18802.28	3.00	86442.61	23.19
2002	215957.77	17.35	134626.74	30.87	77234.16	39.22	15356.35	9.79	61633.27	37.36	17680.96	2.84	87081.54	22.90
2004	208302.98	12.89	141068.17	29.89	88898.85	42.07	16501.71	9.64	62513.50	35.49	18884.94	2.92	89361.69	22.15
2006	210273.58	10.79	150325.47	29.01	96652.81	43.09	17142.65	9.34	63267.06	34.59	18833.51	2.81	92749.18	21.60
2007	204371.78	9.74	154779.66	28.17	104663.90	44.17	17539.52	9.60	64183.61	35.23	19400.09	2.88	94156.43	21.63
2008	204309.53	9.49	156348.61	26.97	110582.96	44.20	16054.92	8.73	66480.95	35.87	17726.30	2.58	95250.55	21.30
2010	206570.92	8.14	164239.11	24.62	116836.67	43.67	15149.70	8.49	66067.65	32.37	17693.49	2.55	97759.59	19.97
2012	216795.86	7.69	170644.10	23.30	114847.30	40.80	14556.25	7.59	62074.86	29.99	17855.06	2.46	99462.24	18.63
2014	243520.04	8.16	181734.21	22.61	117462.80	38.67	15929.94	8.47	60200.78	29.00	17968.22	2.55	106136.00	18.24
2016	265874.06	8.92	193907.04	23.08	122088.48	42.58	15636.82	8.46	56385.70	26.97	18954.31	2.66	112141.10	18.77
2018	303300.58	9.36	212006.92	22.88	128952.43	44.75	15600.13	8.48	61211.51	26.01	19384.97	2.51	123409.40	18.99
2020	350435.23	10.01	221537.51	25.40	137007.48	47.87	16427.61	9.29	62421.68	26.75	21537.00	2.84	134894.40	20.36
2021	-	-	-	-	132156.52	44.17	17352.65	9.22	-	-	22064.30	2.69	-	-

Kaynak: Yenilenebilir enerji indeksine ve yenilenebilir enerjinin toplam enerji arzı içerisindeki pay yüzdesine ait bilgiler OECD, 2023 verilerinden elde edilip, tabloda gösterilmektedir. REN, yenilenebilir

IMF (2023), veri setinden elde edilen Fransa, Almanya, Japonya, İngiltere ve Amerika'dan oluşan seçili gelişmiş ülkeler için finansal gelişme indeksine ait değerler ve OECD (2023), veri setinden elde edilen yenilenebilir enerji indeksine ait değerler Tablo 6'da gösterilmektedir. Bu veriler ışığında, seçili ülkelere ait verilerin ortalaması alınarak tabloya eklenmiştir. Tabloda yer alan değerler incelendiğinde seçili tüm gelişmiş ülkelerde ve ortalamasında dönemsel artış ya da azalışlar gözlemlenmesine rağmen genel olarak 1990-2021 döneminde finansal gelişme indeksi ile yenilenebilir enerji üretiminin birlikte arttığı görülmektedir.

Tablo 6: 1990-2021 Gelişmiş Ülkelerde Finansal Gelişme ve Yenilenebilir Enerji İlişkisi

Yıl	Fransa		Almanya		Japonya		İngiltere		Amerika		Ortalama	
	FD	REN	FD	REN	FD	REN	FD	REN	FD	REN	FD	REN
1990	0.41	15224.26	0.53	5313.43	0.66	14548.67	0.58	1028.91	0.62	96174.75	0.56	26458.00
1991	0.40	17144.84	0.48	5069.46	0.60	15273.34	0.59	1015.30	0.59	99168.20	0.53	27534.23
1992	0.40	17815.00	0.52	5365.77	0.56	14000.59	0.58	1361.55	0.59	103924.34	0.53	28493.45
1993	0.46	17053.46	0.54	5478.95	0.57	14875.89	0.65	1348.18	0.67	100856.89	0.58	27922.67
1994	0.51	17239.51	0.5	5777.95	0.58	12726.05	0.70	1766.68	0.68	100108.35	0.60	27523.71
1995	0.51	17035.24	0.53	5976.84	0.57	15123.34	0.68	1835.82	0.74	104853.85	0.61	28965.02
1996	0.53	17229.59	0.56	6164.54	0.6	15297.51	0.71	1777.09	0.80	110193.62	0.64	30132.47
1997	0.58	16167.09	0.59	7122.15	0.63	16253.62	0.76	1944.43	0.83	106066.73	0.68	29510.80
1998	0.61	16016.34	0.66	7684.81	0.63	15855.78	0.78	2080.94	0.84	105019.31	0.71	29331.44
1999	0.60	16522.68	0.64	7964.11	0.69	15473.24	0.81	2133.20	0.86	103365.42	0.72	29091.73
2000	0.69	15738.73	0.72	8983.30	0.74	15498.50	0.88	2263.76	0.90	101974.19	0.78	28891.70
2001	0.70	16586.37	0.71	9636.37	0.69	14801.61	0.90	2274.76	0.91	89223.74	0.78	26504.57
2002	0.69	15014.51	0.59	10782.73	0.71	15558.73	0.84	2524.30	0.90	91337.09	0.75	27043.47
2003	0.71	15457.91	0.62	13761.99	0.74	17054.31	0.87	2705.23	0.91	97264.42	0.77	29248.77
2004	0.73	15716.44	0.65	16008.23	0.75	17298.10	0.88	3241.90	0.91	101409.19	0.78	30734.77
2005	0.72	15730.06	0.65	18560.65	0.80	16779.20	0.89	3904.69	0.91	105196.54	0.79	32034.23
2006	0.83	15377.12	0.69	22650.92	0.83	17883.78	0.93	4202.76	0.91	109624.84	0.84	33947.88
2007	0.82	16650.62	0.71	26187.21	0.84	17253.62	0.95	4529.93	0.91	109094.14	0.85	34743.10
2008	0.79	18729.53	0.67	27203.45	0.80	16795.72	0.88	5321.66	0.87	115485.40	0.80	36707.15
2009	0.78	18894.64	0.72	27084.59	0.81	16661.29	0.90	5986.83	0.90	117736.43	0.82	37272.76
2010	0.80	20997.41	0.73	30757.03	0.82	18367.86	0.90	6638.42	0.91	125874.53	0.83	40527.05
2011	0.81	18021.70	0.68	31852.18	0.81	18507.72	0.90	7494.30	0.89	135225.11	0.82	42220.20
2012	0.76	21150.54	0.71	35785.38	0.81	17799.79	0.89	7992.47	0.90	138130.74	0.82	44171.79
2013	0.75	23559.20	0.71	36881.43	0.84	19169.35	0.85	9557.35	0.90	148137.39	0.81	47460.94
2014	0.76	21913.55	0.70	36625.39	0.84	20319.14	0.83	11319.61	0.91	152531.65	0.81	48541.87
2015	0.80	22506.98	0.70	39025.49	0.86	21953.80	0.83	13684.09	0.91	149656.43	0.82	49365.36
2016	0.80	24146.08	0.66	38853.08	0.86	21555.36	0.82	14185.91	0.91	155087.35	0.81	50765.55
2017	0.82	23670.81	0.69	41446.84	0.89	23632.95	0.85	15866.75	0.91	162450.01	0.83	53413.47
2018	0.81	25533.22	0.67	42348.11	0.89	24736.27	0.85	17900.00	0.92	172385.08	0.83	56580.54
2019	0.81	25740.76	0.68	44054.40	0.90	26115.23	0.84	19507.34	0.92	174899.31	0.83	58063.41
2020	0.81	25862.19	0.67	45566.47	0.93	26762.01	0.83	20978.57	0.91	171874.49	0.83	58208.75
2021	0.81	27402.16	0.66	45015.91	0.88	28457.11	0.83	20720.85	0.91	168327.83	0.82	57984.77

Kaynak: Finansal gelişme ve yenilenebilir enerjiye ilişkin veriler sırasıyla IMF (2023) ve OECD (2023) veri tabanlarından elde edilmektedir. FD, finansal gelişmeyi ve REN ise yenilenebilir enerji üretimini ifade etmektedir.

Tablo 7’de, gelişmiş ülkelerden Fransa, Almanya, Japonya, İngiltere ve Amerika için OECD (2023), veri setinden elde edilen yenilenebilir enerji üretimine ait değerler ve

yenilenebilir enerjinin toplam enerji arzı içerisindeki pay yüzdesine ait bilgiler yer almaktadır. Tablodaki veriler incelendiğinde seçili gelişmiş ülkelerde yenilenebilir enerji üretimi genellikle yıllara göre artmakta ve buna paralel olarak yenilenebilir enerjinin toplam enerji arzı içerisindeki payı da benzer şekilde artış göstermektedir.

Tablo 7: 1990-2021 Gelişmiş Ülkelerde Yenilenebilir Enerji

Yıl	Fransa		Almanya		Japonya		İngiltere		Amerika		Ortalama	
	REN	RE	REN	RE	REN	RE	REN	RE	REN	RE	REN	RE
1990	15224.26	6.8	5313.43	1.51	14548.67	3.33	1028.91	0.50	96174.75	5.02	26458.00	3.43
1991	17144.84	7.25	5069.46	1.47	15273.34	3.46	1015.30	0.48	99168.20	5.14	27534.23	3.56
1992	17815.00	7.66	5365.77	1.59	14000.59	3.10	1361.55	0.64	103924.34	5.28	28493.45	3.65
1993	17053.46	7.21	5478.95	1.64	14875.89	3.28	1348.18	0.63	100856.89	5.03	27922.67	3.55
1994	17239.51	7.58	5777.95	1.74	12726.05	2.66	1766.68	0.82	100108.35	4.91	27523.71	3.54
1995	17035.24	7.19	5976.84	1.78	15123.34	3.08	1835.82	0.85	104853.85	5.07	28965.02	3.59
1996	17229.59	6.88	6164.54	1.77	15297.51	3.05	1777.09	0.79	110193.62	5.22	30132.47	3.54
1997	16167.09	6.66	7122.15	2.07	16253.62	3.21	1944.43	0.89	106066.73	4.97	29510.80	3.56
1998	16016.34	6.41	7684.81	2.24	15855.78	3.19	2080.94	0.94	105019.31	4.88	29331.44	3.53
1999	16522.68	6.63	7964.11	2.38	15473.24	3.06	2133.20	0.96	103365.42	4.68	29091.73	3.54
2000	15738.73	6.25	8983.30	2.67	15498.50	3.00	2263.76	1.02	101974.19	4.49	28891.70	3.48
2001	16586.37	6.37	9636.37	2.78	14801.61	2.92	2274.76	1.02	89223.74	4.00	26504.57	3.41
2002	15014.51	5.75	10782.73	3.18	15558.73	3.06	2524.30	1.14	91337.09	4.05	27043.47	3.43
2003	15457.91	5.78	13761.99	4.07	17054.31	3.37	2705.23	1.20	97264.42	4.30	29248.77	3.74
2004	15716.44	5.79	16008.23	4.70	17298.10	3.31	3241.90	1.46	101409.19	4.40	30734.77	3.93
2005	15730.06	5.77	18560.65	5.48	16779.20	3.23	3904.69	1.75	105196.54	4.54	32034.23	4.15
2006	15377.12	5.73	22650.92	6.49	17883.78	3.44	4202.76	1.92	109624.84	4.77	33947.88	4.47
2007	16650.62	6.28	26187.21	7.91	17253.62	3.35	4529.93	2.15	109094.14	4.67	34743.10	4.87
2008	18729.53	7.03	27203.45	8.12	16795.72	3.39	5321.66	2.55	115485.40	5.07	36707.15	5.23
2009	18894.64	7.41	27084.59	8.65	16661.29	3.51	5986.83	3.06	117736.43	5.44	37272.76	5.61
2010	20997.41	7.99	30757.03	9.33	18367.86	3.68	6638.42	3.27	125874.53	5.68	40527.05	5.99
2011	18021.70	6.99	31852.18	10.20	18507.72	4.00	7494.30	3.98	135225.11	6.19	42220.20	6.27
2012	21150.54	8.21	35785.38	11.37	17799.79	3.94	7992.47	4.14	138130.74	6.43	44171.79	6.81
2013	23559.20	9.10	36881.43	11.47	19169.35	4.22	9557.35	5.03	148137.39	6.78	47460.94	7.32
2014	21913.55	8.81	36625.39	11.92	20319.14	4.63	11319.61	6.33	152531.65	6.90	48541.87	7.71
2015	22506.98	8.92	39025.49	12.64	21953.80	5.08	13684.09	7.57	149656.43	6.84	49365.36	8.21
2016	24146.08	9.75	38853.08	12.53	21555.36	5.03	14185.91	7.96	155087.35	7.17	50765.55	8.48
2017	23670.81	9.56	41446.84	13.32	23632.95	5.48	15866.75	9.04	162450.01	7.54	53413.47	8.98
2018	25533.22	10.38	42348.11	13.96	24736.27	5.83	17900.00	10.31	172385.08	7.78	56580.54	9.65
2019	25740.76	10.62	44054.40	14.85	26115.23	6.32	19507.34	11.63	174899.31	7.90	58063.41	10.26
2020	25862.19	11.85	45566.47	16.37	26762.01	6.96	20978.57	13.63	171874.49	8.43	58208.75	11.44
2021	27402.16	11.64	45015.91	15.64	28457.11	7.07	20720.85	12.59	168327.83	8.00	57984.77	10.98

Kaynak: Yenilenebilir enerji indeksine ve yenilenebilir enerjinin toplam enerji arzı içerisindeki pay yüzdesine ait bilgiler OECD, 2023 verilerinden elde edilip, tabloda gösterilmektedir. REN, yenilenebilir enerji üretimini ve RE ise yenilenebilir enerjinin toplam enerji arzı içerisindeki pay yüzdesini ifade etmektedir.

Bu veriler, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde 1990 yılı sonrasında finansal gelişme düzeyi ile yenilenebilir enerji üretiminin birlikte arttığını ortaya koymaktadır. Bu durum Yi vd. (2023) ve Liu vd. (2023) çalışmalarının sonuçlarıyla örtüşmektedir. Diğer taraftan karışık bulgular ortaya koyan Zugravu (2023), Raihan vd. (2025), Wang vd. (2024) ve negatif sonuca ulaşan Horky ve Fidrmuc (2024) ve Saadaoui ve Chtourou (2023) çalışmalarıyla örtüşmemektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada yapılan incelemeler ve hesaplamalar sonucunda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansal gelişme düzeyi ile yenilenebilir enerji üretiminin 1990 sonrası dönemde birlikte artma eğiminde olduğu görülmektedir. Kuşkusuz iki değişken arasında nedensellik ilişkisinin varlığı ancak yapılacak ekonometrik analizlerle tespit edilebilir. Diğer taraftan inceleme döneminde gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye’de, yenilenebilir enerji üretimi özellikle kriz dönemlerindeki kesintiler dışında mutlak olarak artma eğiliminde iken, yenilenebilir enerji üretiminin toplam enerji üretimindeki payı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde birbirinden ayrılmaktadır. Seçilmiş gelişmiş ülkelerde yenilenebilir enerji üretiminin toplam enerji üretimindeki payı 1990 yılında ortalama olarak %3.4 düzeyinden 2021 yılında %10.9 seviyesine yükselmiştir. Türkiye dışındaki E7 ülkelerinde yenilenebilir enerji üretiminin toplam enerji üretimindeki payı 1990 yılında ortalama olarak %28.8 iken 2020 yılında %20.3’e düşmüştür. Aynı oran Türkiye’de de 1990 yılındaki %18.7’lik düzeyinden 2021 yılında %15.2’ye gerilemiştir.

152

Görüldüğü gibi gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye’de yenilenebilir enerji konusunda yakın dönemdeki gayretler ve kapasite artırıcı yatırımlara rağmen bu ülkelerin artan enerji ihtiyacının yenilenebilir kaynaklarla karşılanabilen oranı giderek azalmaktadır. Diğer taraftan seçilmiş gelişmiş ülkeler inceleme döneminde enerji ihtiyaçlarının daha fazla kısmını giderek yenilenebilir kaynaklardan karşılamayı başaramışlardır. Ancak bu gelişmelere rağmen seçilmiş gelişmiş ülkelerde yenilenebilir kaynaklardan elde edilen enerjinin toplam enerji arzındaki payı, 2021 yılı itibarıyla ortalama olarak %10.9 ile E7 ülkelerindeki %20.3 ve Türkiye’deki %15.2 lik oranların hala oldukça gerisindedir. Ayrıca bu veriler gelişmekte olan ülkelerde tüm çabalara rağmen enerji ihtiyacının karşılanmasında yenilenebilir kaynakların görece öneminin azaldığını ve söz konusu

ülkelerin enerji sorununa yönelik yeni stratejilere ihtiyacı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, artan çevre sorununun hafifletilmesi ve yenilenebilir enerji üretiminin toplam enerji arzındaki payının artırılması bakımından gelişmiş ülkelere daha çok görev düştüğünü düşündürmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin finansal gelişme ve yenilenebilir enerji verileri, gelişmiş ve gelişmekte olan seçili ülkelerin verileriyle karşılaştırılarak incelenmiştir. Bu konuda bundan sonra yapılacak araştırmalar, finansal gelişme ve yenilenebilir enerji ilişkisini kontrol değişkenlerle ekonometrik model oluşturarak test edebilirler. Öte yandan çeşitli ülke grupları oluşturarak panel veri analizi ile konuyu farklı açıdan ele alabilirler. Bu sayede gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yenilenebilir enerji üretiminin toplam enerji arzındaki payının farklı eğilimler sergilemesinin nedenlerini ortaya koyabilirler.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız- Çift Kör Hakemlik

Yazar Katkısı: Yazar Adı Soyadı: Görkem GÜNGÖR %50, Yazar Adı Soyadı: Ahmet YILMAZ %50

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Author's Name and Surname: Görkem GÜNGÖR %50, Author's Name and Surname: Ahmet YILMAZ %50

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

KAYNAKÇA

- Alam, M. S. (2006). Economic growth with energy. *Munich Personal RePEc Archive*, 1260, 1-25.
- Athari, S. A. (2023). The impact of financial development and technological innovations on renewable energy consumption: Do the roles of economic openness and financial stability matter in BRICS economies?. *Geological Journal*, 59 (1), 288-300. doi.org/10.1002/gj.4863.
- Aydın, M. ve Bozatlı, O. (2023). The effects of green innovation, environmental taxes, and financial development on renewable energy consumption in OECD countries. *Energy*, 280, 128105. doi.org/10.1016/j.energy.2023.128105.
- Bahar, O. ve Erdoğan, E. (2011). 1994 ve 2000 krizleri sonrasında Türkiye’de uygulanan finansal regülasyon politikaları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 1-19.
- Deka, A., Özdeşer, H. ve Seraj M. (2024). The impact of oil prices, financial development, and economic growth on renewable energy use. *International Journal of Energy Sector Management*, 18 (2), 351-368. doi.org/10.1108/IJESM-09-2022-0008.
- Demirbaş, A. (2006). Global renewable energy resources. *Energy Sources*, 28 (8), 779-792. doi.org/10.1080/00908310600718742.
- Ellabban, O., Abu-Rub, H., ve Blaabjerg, F. (2014). Renewable energy resources: Current status, future prospects and their enabling technology. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 39, 748-764. doi.org/10.1016/j.rser.2014.07.113.
- Emin, D. (2017). Türkiye’nin finansal krizleri ve göstergeleri. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9 (17), 115-128. doi.org/10.14784/marufacd.346191.
- Fakher, H. A., Ahmed, Z., Alvarado, R. ve Murshed, M. (2022). Exploring renewable energy, financial development, environmental quality, and economic growth nexus: New evidence from composite indices for environmental quality and financial development. *Environmental Science and Pollution Research*, 29, 70305-70322. doi.org/10.1007/s11356-022-20709-w.

- GCP (2024). Global carbon budget 2024. *Global Carbon Project*, Erişim adresi: <https://globalcarbonbudget.org/gcb-2024/>.
- Güloğlu, B. ve Altunoğlu E. (2002). Finansal serbestleşme politikaları ve finansal krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye krizleri. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27, 107-134.
- Habiba, U. ve Xinbang, C. (2023). The contribution of different aspects of financial development to renewable energy consumption in E7 countries: The transition to a sustainable future. *Renewable Energy*, 203, 703-714. doi.org/10.1016/j.renene.2022.12.088.
- Hiç, Ö. ve Hiç Gencer, A. (2023). 1994, 1997-98, 2001 ve 2008 krizleri ve Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri. *International Congress On Eurasian Economies 2023*, 65-73.
- IMF, Financial Development Index Database. Erişim adresi: www.imf.org.
- Kwakwa, P. A. (2021). What determines renewable energy consumption? Startling evidence from Ghana. *International Journal of Energy Sector Management*, 15 (1), 101-118. doi.org/10.1108/IJESM-12-2019-0019.
- Li, R., Wang, Q., ve Sun, J. (2025). Financial risk and renewable energy: exploring the influence of urbanization and natural resource rents across 112 countries. *Humanities and Social Sciences Communications*, 12 (1), 1-13. doi.org/10.1057/s41599-025-04481-z.
- Lin, B. ve Okoye, J. O. (2023). Towards renewable energy generation and low greenhouse gas emission in high-income countries: Performance of financial development and governance. *Renewable Energy*, 215, 118931. doi.org/10.1016/j.renene.2023.118931.
- Liu, W., Shen, Y. ve Razzaq, A. (2023). How renewable energy investment, environmental regulations, and financial development derive renewable energy transition: Evidence from G7 countries. *Renewable Energy*, 206, 1188-1197. doi.org/10.1016/j.renene.2023.02.017.

- Mukhtarov, S. ve Mikayilov, J. I. (2023). Could financial development eliminate energy poverty through renewable energy in Poland?. *Energy Policy*, 182, 113747. doi.org/10.1016/j.enpol.2023.113747.
- OECD, Indicators and Statistics. Erişim adresi: www.oecd.org.
- Ozturk, S., Cetin, M., ve Demir, H. (2022). Income inequality and CO2 emissions: Nonlinear evidence from Turkey. *Environment, Development and Sustainability*, 24 (10), 11911-11928. doi.org/10.1007/s10668-021-01922-y.
- Öztürk, S. ve Gövdere, B. (2010). Küresel Finansal kriz ve Türkiye ekonomisine etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 377-397.
- Prempeh, K. B. (2023). The impact of financial development on renewable energy consumption: New insights from Ghana. *Future Business Journal*, 9 (6), 1-13. doi.org/10.1186/s43093-023-00183-7.
- Raihan, A., Ridwan, M., Salehi, M. ve Zimon, G. (2025). Influences of financial development and energy price on renewable energy: An Italian case. *Energy Engineering*, 122 (2), 493-514. doi.org/10.32604/ee.2025.059016.
- Saadaoui, H., ve Chtourou, N. (2023). Do institutional quality, financial development, and economic growth improve renewable energy transition? Some evidence from Tunisia. *Journal of the Knowledge Economy*, 14 (3), 2927-2958. doi.org/10.1007/s13132-022-00999-8.
- Svirydzenka, K. (2016). IMF Working Paper: Introducing a New Broad-based Index of Financial Development. *International Monetary Fund*, 16 (5), 1-42.
- Vatamanu, A. F. ve Zugravu, B. G. (2023). Financial development, institutional quality and renewable energy consumption. A panel data approach. *Economic Analysis and Policy*, 78, 765-775. doi.org/10.1016/j.eap.2023.04.015.
- Wang, Q., Cheng, X., Pata, U. K., Li, R., ve Kartal, M. T. (2024). Intermediating effect of mineral resources on renewable energy amidst globalization, financial development, and technological progress: Evidence from globe based on income-groups. *Resources Policy*, 90, 104798. doi.org/10.1016/j.resourpol.2024.104798.

- WMO (2024). State of the Global Climate 2024. *World Meteorological Organization*, 2025, 1368. Erişim adresi: https://library.wmo.int/viewer/69455/download?file=WMO-1368-2024_en.pdf&type=pdf&navigator=1.
- Xu, L., Wang, X., ve Guo, W. (2022). Does renewable energy adaptation, globalization, and financial development matter for environmental quality and economic progress? Evidence from panel of big five (B5) economies. *Renewable Energy*, 192, 631-640. doi.org/10.1016/j.renene.2022.05.004.
- Yi, S., Raghutla, C., Chittedi, K. R. ve Fareed, Z. (2023). How economic policy uncertainty and financial development contribute to renewable energy consumption? The importance of economic globalization. *Renewable Energy*, 202, 1357-1367. doi.org/10.1016/j.renene.2022.11.089.

ÜNİVERSİTE TERCİHİNİ ETKİLEYEN KRİTERLERİN AHP YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: İİBF ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Pınar ÖZER UYAR¹

<https://orcid.org/0000-0001-9991-1119>

Mustafa YILDIRIM²

<https://orcid.org/0000-0003-4471-1333>

Erdal YENİAP³

<https://orcid.org/0000-0001-6710-067X>

Kemal VATANSEVER⁴

<https://orcid.org/0000-0001-8895-9782>

Öz

Bu araştırmanın amacı; öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen kriterlerin etkinlik düzeylerinin Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) Yöntemi ile belirlenmesi ve bu kriterlerin etki düzeylerinin üniversiteler özelinde farklılaşıp farklılaşmadığının araştırılmasıdır. Araştırma; Türkiye'deki rasgele seçilen üç üniversitenin ve bu üniversitelerin İİBF İşletme Bölümünü tercih eden öğrenciler ile sınırlandırılmıştır. Öğrencilerin üniversite tercih kararlarını belirleyen kriterler taban puan, akademik kadro, kampüsün fiziki yapısı ve sosyo-kültürel olanakları, öğrenciye sunulan akademik ve finansal olanaklar, üniversitenin bulunduğu şehir, aile ve üniversitenin marka değeri olarak belirlenmiştir. Araştırmada veri analiz yöntemi olarak AHP Yöntemi kullanılmış ve öğrencilerin üniversite tercih kararlarını etkileyen kriterlerin etki düzeyleri bulunmuştur. Araştırma sonucuna göre üniversitelerin öğrencilerin tercih kararlarında taban puan ve aile kriteri öne çıkarken, üniversitelerin sahip olduğu akademik kadronun da önemi ortaya çıkmıştır. Üniversiteler genelinde en az etki düzeyine sahip kriterin öğrenciye sunulan akademik ve finansal olanaklar olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Analitik Hiyerarşi Prosesi, Üniversite tercihi, Üniversite tercih kriterleri, Karar verme

EVALUATION OF UNIVERSITY CHOICE CRITERIA AFFECTING USING AHP METHOD: A RESEARCH ON FACULTY OF ECONOMICS, ADMINISTRATIVE AND SOCIAL SCIENCES STUDENTS

¹ Öğr. Gör., Alanya Üniversitesi Antalya, Türkiye, pinarozzer.uyar@alanyauniversity.edu.tr

² Doç. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Antalya, Türkiye, mustafa.yildirim@alanya.edu.tr

³ Öğr. Gör., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, ALTSO Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı, Antalya, Türkiye, erdal.yeniap@alanya.edu.tr

⁴ Prof. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Antalya, Türkiye, kemal.vatansever@alanya.edu.tr

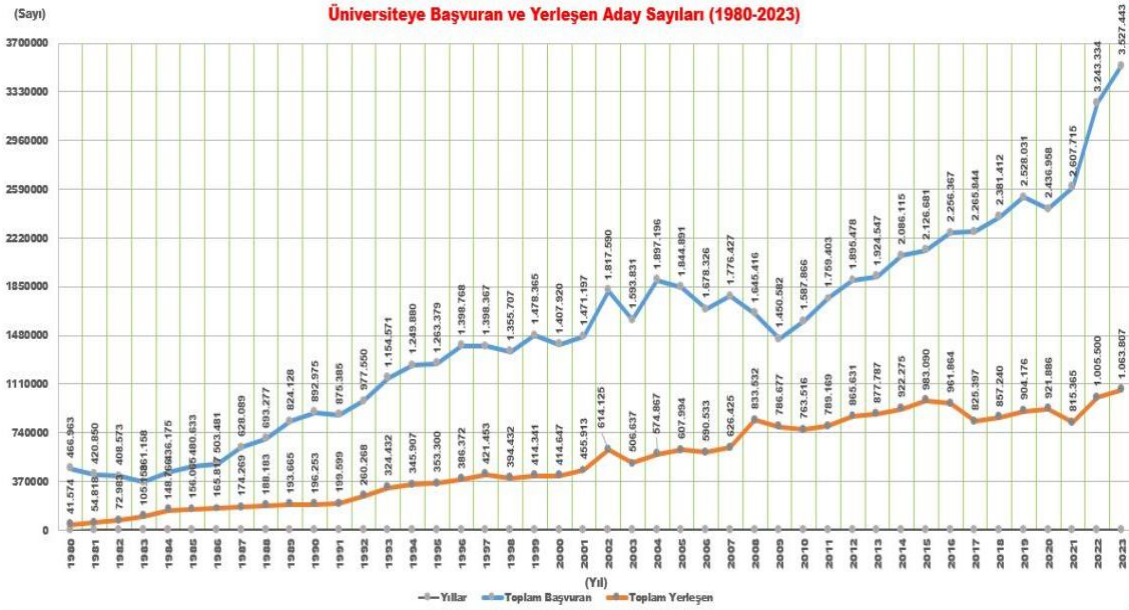
Abstract

The purpose of this research is to determine the effectiveness levels of the criteria affecting students' university preferences with the Analytical Hierarchy Process (AHP) Method and to investigate whether the impact levels of these criteria differ according to universities. The research is limited to three randomly selected universities in Turkey and the students who prefer the Faculty of Economics and Administrative Sciences Business Administration Department of these universities. The criteria determining the university preference decisions of the students were determined as base score, academic staff, physical structure and socio-cultural facilities of the campus, academic and financial opportunities offered to the student, the city where the university is located, family and the brand value of the university. AHP Method was used as the data analysis method in the research and the impact levels of the criteria affecting the university preference decisions of the students were found. According to the research results, while the base score and family criteria were prominent in the preference decisions of the students of the universities, the importance of the academic staff of the universities was also revealed. It was observed that the criterion with the least impact level in universities was the academic and financial opportunities offered to the student.

Key Words: Analytical Hierarchy Process, University choice, University choice criteria, Decision making

GİRİŞ

Üniversite tercihi bireylerin sahip olduğu sosyal, ekonomik ve kültürel değerlerin gelecek yaşamlarında sürdürülebilir olmasında önemli bir adımdır. Öğrenciler gelecek kaygısı ve artmakta olan üniversite sayıları ile birçok tercih seçeneği arasından karmaşık bir sürecin içine girmektedirler. Son yıllarda Türkiye’de artan üniversite sayısı ve üniversite sayılarına paralel olarak geçmişten günümüze öğrenci sayılarında artışlar görülmektedir. Üniversite sayılarının artması ile 2022 yılında üniversite tercihi yapabilmek için gerekli olan baraj puanının kaldırılması da üniversitelere yerleşen öğrenci sayılarının artmasına neden olan bir diğer etken olmuştur. Grafik 1’de görüldüğü üzere baraj puanının olduğu 2021 yılında üniversiteye yerleşen öğrenci sayısı 815.365 iken baraj puanının kalktığı 2022 yılında üniversiteye 1.005.500 öğrenci yerleşmiştir. 2023 yılında da yerleşen öğrenci sayısı artış göstermeye devam etmiştir. 2023-2024 eğitim öğretim yılı verilerine göre İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine yeni kayıt yaptıran öğrenci sayısı 57.518, okuyan toplam öğrenci sayısı ise 243.484’tür. İşletme Fakültelerine yeni kayıt yaptıran 32.172, okuyan toplam öğrenci sayısı ise 239.195’tir (yok.gov.tr, 2024).

Grafik 1. Türkiye’de Üniversiteye Başvuran ve Yerleşen Aday Sayısı (1980 – 2023)

Kaynak: istatistik.yok.gov.tr, 2024

Artan üniversite ve bölüm sayıları öğrencilere üniversite seçiminde daha fazla olanak sağlamakla birlikte beraberinde getirdiği benzer bölüm sayılarının artması, farklı şehirlerde yaşam kaygısı gibi nedenler ile bu süreci daha karmaşıklaştırabilmekte ve zorlaştırabilmektedir (Moogan vd., 1999). Üniversitelerin sahip olduğu taban puan (Kurt, 2013), akademik kadro (Litten ve Hall, 1989; Kallio, 1995; Morrow vd., 1995; Landrum vd., 1998), kampüsün fiziki yapısı ve sosyo-kültürel olanakları (Kallio, 1995; Absher ve Crawford, 1996; Donnellan, 2002; Soutar ve Turner, 2002; Veloutsou vd., 2004), öğrenciye sunulan akademik ve finansal olanaklar (Chapman, 1981; Kallio, 1995; Jackson, 1988; Yusof vd., 2008; İsmail, 2009; Akar, 2012; Joseph, 2013), üniversitenin bulunduğu şehir (Wright ve Kriewal, 1980; Chapman, 1981; Welki ve Navratil, 1987; Shank ve Beasley, 1998; Moogan vd., 1999; Moogan ve Baron, 2003; Briggs, 2006; Briggs ve Wilson, 2007; Kurt, 2013; Joseph, 2013), aile (Donnellan, 2002; Soutar ve Turner, 2002; Filter, 2010; Kurt, 2013), üniversitenin marka değeri (Beswick, 1989; Cosser vd., 2002; Soutar & Turner, 2002; Moogan ve Baron, 2003; Arpan vd., 2003; Veloutsou vd., 2004; Briggs, 2006; Baker ve Brown, 2007; Mourad, 2011; Akar, 2012) gibi kriterler öğrencilerin üniversiteleri tercih kararlarında etkili olmaktadır. Bu kriterlerin önceliği; öğrencilerin demografik özellikleri, öğrencilerin sahip olduğu imkânlar ve kariyer planlarına göre farklılaşabilmektedir.

Alanyazın incelendiğinde öğrencilerin üniversite tercih kararlarını etkileyen nedenlerin belirlenmesine yönelik çalışmalara rastlansa da farklı coğrafyalarda kurulan köklü ve genç üniversitelerin tercih kararlarını etkileyen kriterlerin değerlendirilmesine ve karşılaştırılmasına yönelik saha çalışmaları sayısının kısıtlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu çalışma ile Türkiye’de eğitim-öğretim faaliyeti yürüten farklı bölgelerde kurulmuş devlet üniversitelerinin İİBF İşletme Bölümlerini tercih eden öğrencilerin kararlarında etkili olan kriterler belirlenerek, kriterler arasında bir ağırlıklandırma yapılmıştır. Ağırlıklandırma işlemi çoklu karar verme yöntemlerinden etkili olduğu düşünülen Analitik Hiyerarşi Süreci kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarının hem tercih yapacak öğrencilere hem de üniversitelere rehber olacak katkılar sunması beklenmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Üniversite sayısının artması, eğitim alanında önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerle, üniversiteler arasındaki rekabet artmış, üniversitelerin sahip olduğu imaj ve algılarda değişimler yaşanmış ve eğitim sisteminde yeni dinamikler ortaya çıkmıştır. Yeni kurulan üniversiteler ile artan seçenekler ve sunulan olanaklar öğrencilerin üniversitelere karşı algılarını etkilemiş, prestiji yüksek köklü üniversitelere karşı alternatif seçim olanakları yaratmış ve rekabet ortamının doğmasına katkı sağlamıştır. Üniversiteler öğrenci sayılarını arttırmak, akademik kadro kalitesini ve akademik başarısını güçlendirmek, olumlu algılar yaratmak ve prestij sağlamak gibi amaçlar edinmiştir. Üniversiteler arasında ortaya çıkan rekabet, üniversitelerde yenilikçi uygulamaların yaygınlaşmasına ve eğitim kalitesinin artmasına olumlu katkılarda bulunabilmektedir. Ancak üniversiteler arasındaki aşırı rekabet bazı üniversitelerde öğrenci odaklı olmayan uygulamalara ve eğitim öğretim kalitesinin düşmesine de neden olabilmektedir. Moogan vd. (1999) bu tür yoğun rekabet ortamlarının, öğrencilerin üniversite seçim süreçlerini karmaşıklatabileceğini, öğrencilerin stres ve kaygı düzeylerini arttırabileceğini söylemiştir.

Literatürde 1980’li yıllardan itibaren öğrencilerin üniversite seçim kararlarını açıklamaya yönelik modeller geliştirilmiştir. Üniversite tercih kararlarını etkileyen Chapman’ın (1981) kavramsal modeli, öğrencilerin üniversite seçimine ilişkin geliştirmiş olduğu özgün ve en kapsamlı modellerden birisidir. Model bir öğrencinin hangi üniversiteye gideceğine ilişkin seçimini anlamak için öğrencinin akademik başarısı, sahip olduğu

karakteristik özelliklerini, öğrencinin ailesini ve üniversitenin özelliklerini dikkate almanın gerekli olduğunu öne sürmektedir. Modele göre öğrencinin üniversite seçimi bir dizi dış etkenle birlikte öğrencinin sahip olduğu karakteristik özelliklerinden etkilenmektedir. İç etkenler öğrencinin yetenekleri, sosyo-ekonomik durumu, lise öğrenim dönemi akademik başarısı, üniversite eğitim amacı ve beklenti düzeyinden oluşmaktadır. Dış etkenler ise aile, arkadaş ve öğretmenlerden oluşan etkin kişiler, üniversitenin coğrafi konumu, öğrenciye sunulan finansal destek, tercih edilen üniversitenin öğrenciye maliyeti ve tercih edilmek istenen programın ulaşılabilirliğinden oluşan üniversitenin sahip olduğu karakteristik özellikleri ve üniversitenin öğrenciler ile iletişim kurma çabalarından oluşmaktadır. Bu etkenler öğrencilerin üniversite seçimini etkiler ve şekillendirir. Bu model öğrencilerin üniversite tercihinde dikkate alınması gereken ana faktörleri belirler (Chapman, 1981). Statü, ekonomik ve birleştirilmiş (combined model) model, literatürde yaygın olarak kullanılan diğer modellerdir. Statü modelinde öğrencinin odaklandığı kriter mesleki ve eğitim olanaklarıdır. Dolayısıyla üniversite tercihinde bu alanındaki beklentilerini en iyi karşılayabileceği üniversiteyi seçmeye odaklanır (Jackson, 1982). Ekonomik modelde üniversite tercihinde öne çıkan değerlendirme kriterleri öğrenci ailesinin özgeçmişi, toplumsal bağları ve akademik deneyimlerinin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Birleşmiş modelde ise öğrenci üniversite tercihlerinde statü ve ekonomik model bağlamındaki beklentileri doğrultusunda tercihlerini yapmaktadır (Somers, Haines ve Kene, 2006). Alanyazın incelendiğinde geliştirilen modelleri destekleyen ve bu doğrultuda sonuçları ortaya koyan çalışmalar görülmektedir. Briggs ve Wilson (2007) kişinin yaşadığı yere yakın bir konumda üniversite hayatını sürdürülebiliyor olması ekonomik anlamda tasarruf sağlamakla birlikte ulaşılabilirliğini de kolaylaştırdığını vurgulamaktadır. Soutar ve Turner (2002) üniversitenin konumunun, üniversitenin sahip olduğu şehrin sosyal olanakları ile mezuniyet sonrası iş imkanlarına olan etkisinin ve akademik saygınlığının üniversite tercih sürecindeki önemine dikkat çekmektedir. Jackson, (1988) ve Joseph, (2013) üniversitelerin öğrencilere sağladıkları yurt dışı eğitim ve staj imkânı, çeşitli eğitim dili, burs ve yarı zamanlı çalışma imkânları gibi akademik ve finansal olanakların öğrencilerin üniversite tercih kararları üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Kurt (2013), Doğan ve Uçak (2018) öğrencilerin üniversite seçim sürecinde taban puanlarını dikkate alarak tercihlerine yön verdiklerini ifade etmektedir. Keling vd. (2007) ve

Maringe, (2006) üniversitenin akademik saygınlığının ve akademik imajının, Veloutsou vd., (2004) kampüsün fiziki yapısı ve sosyo-kültürel olanaklarının, Baker ve Brown, (2007) ve Mourad, (2011) üniversitenin marka değerinin öğrencilerin tercihlerini önemli derecede etkilediğini vurgulamaktadır. Yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde öğrencilerin üniversite tercih kararlarında geçmişte ve günümüzde farklı kriterlerin etkili olduğu görülmektedir. Bu araştırmada da öğrencilerin farklı bölgelerde ve yıllarda kurulan üniversiteleri tercihlerinde hangi etkenleri daha çok dikkate aldıklarını bu kriterlerden faydalanılarak bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

1.1. Metodoloji

Çalışmada öğrencilerin üniversite sınavı sonrası tercih kararlarını etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi amacıyla çok kriterli karar verme yöntemi olarak Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) kullanılmıştır. Uzman görüşü ve ilgili literatür bağlamında öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen 7 kriter belirlenmiştir.

Tablo 1. Kriterler ve İçerik

Kriter	İçerik
Taban Puan	Üniversiteye giriş yılında İİBF İşletme Bölümü için en düşük yerleştirme puanı.
Akademik Kadro	Üniversitenin İİBF İşletme Bölümünde görev yapan öğretim elemanları (uzmanlık alanı, unvanı, sayısı ve nitel özellikleri).
Kampüsün Fiziki Yapısı ve Sosyo-Öğrenciye Sunulan Akademik ve Finansal	Kampüsün sahip olduğu alan, mimari özellikleri, bina ve derslik sayısı, öğrencilerin ders ve ders dışında kullanabilecekleri aktivite (yüzme havuzu, spor salonu, hobi alanları, Yurt dışı eğitim, staj, eğitim dili, burs, yarı zamanlı çalışma imkânları.
Üniversitenin Bulunduğu Şehir	Şehrin öğrencilere sağlamış olduğu avantajlar (iş imkânı, barınma olanakları, diğer şehirlere kıyasla ucuz bir yaşam, şehrin bölümle uyumu, kolay ulaşım imkânları).
Aile	Üniversitenin bulunduğu şehirde/üniversiteye yakın çevrede ikamet etmesi, sosyo-kültürel ve ekonomik durumu.
Üniversitenin Marka Değeri	Üniversitenin toplumda sahip olduğu ve öğrencinin kariyerinde avantaj olarak kullanabileceğini düşündüğü olumlu imajı.

Üniversite Ü1, 2007 yılında kurulmuş olup Batı Karadeniz Bölgesi'nde eğitim vermektedir. Üniversite Ü2, 1992 yılında kurulmuş Ege Bölgesi'nde eğitim verirken; üniversite Ü3, 2015 yılında kurulmuş Akdeniz Bölgesinde eğitim vermektedir. Coğrafi olarak her üç üniversite farklı iklim ve sosyoekonomik özellikler gösteren bölgelerde konumlanmış olup, bu durum öğrenci profili ve kampüs yaşamını da etkilemektedir. 2024 yılı itibarıyla Ü3'ün yaklaşık 15.000, Ü2'nin 30.000, Ü1'in ise 50.000'in üzerinde öğrencisi bulunmaktadır. İşletme bölümü tercih edilme oranları genel öğrenci sayılarıyla paralellik göstermekle birlikte, Ü1 özellikle uluslararası öğrenciler arasında popülerliğiyle öne çıkmaktadır. Ü1'in turizmle iç içe bir coğrafi konumda yer alması, işletme öğrencilerine farklı sektörlerde deneyim fırsatları sunarken; Ü2'nin merkezi konumu, ulaşım ve sanayiye yakınlık açısından uygulamalı eğitimi desteklemektedir. Bu farklılıklar, üniversitelerin işletme eğitimi kapsamında sundukları olanakların çeşitlenmesine katkı sağlamaktadır.

Bu Çalışma Türkiye'nin farklı bölgelerinde kurulan bu üç üniversitenin İşletme Bölümünde eğitimine başlamış olan 1. Sınıf öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. Verilere ulaşmak için öğrencilerle yüz yüze anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Araştırma da bu öğrencilerden rasgele seçilen toplam 30 öğrenciden ikili karşılaştırma yaparak karar vermesi istenmiştir. Verilerin sağlıklı olduğu düşünülen 18 tanesi kullanılmıştır.

Kriterlerin öğrencilerin üniversite tercihlerine etki düzeylerini belirlemek amacıyla Saaty (1987) tarafından geliştirilen 9'lu puanlamadan oluşan karar matris ölçeği kullanılmıştır. Üniversite bazında verilen puanların geometrik ortalamaları alınarak ikili karşılaştırma karar matrisleri oluşturulmuştur. Bu kriterlere özgü ağırlık vektörleri hesaplanarak tutarlılık oranlarına bakılmıştır.

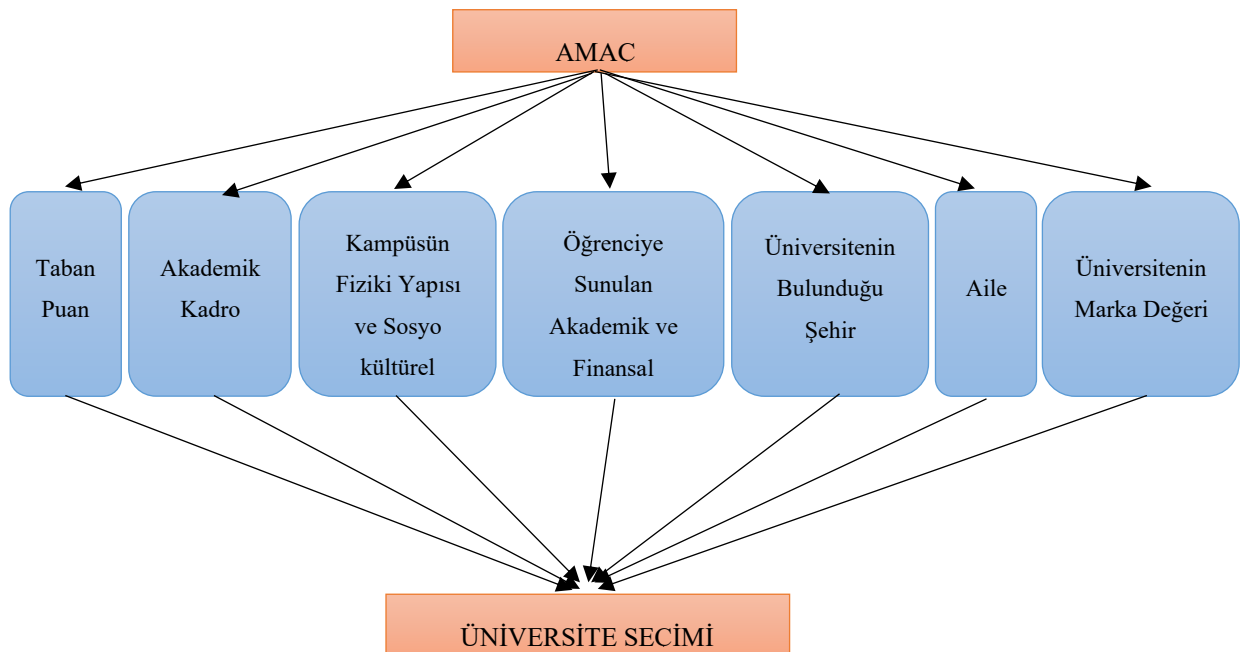
1.2. Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP)

Analitik Hiyerarşi Süreci çok seviyeli hiyerarşik yapılarda hem ayrık hem de sürekli eşleştirilmiş karşılaştırmalardan oran ölçekleri türetmek için kullanılan genel bir ölçüm teorisidir. Bu karşılaştırmalar karar vericilerin rasyonel ya da kişisel yargılarından oluşabilir. AHP'nin genel uygulama alanlarını çok kriterli karar verme, planlama ve kaynak tahsisi, çatışma çözümü gibi alanlar oluşturmaktadır. Karar almaya yönelik temel bir yaklaşım olan AHP çok kriterli karar verme tekniklerinden birisidir. Saaty tarafından 1977 yılında geliştirilmiştir (Saaty, 1990; Saaty ve Alexander, 1989). AHP yönteminin uygulaması bir süreçtir ve süreci hiyerarşik yapının oluşması, karar matrisinin oluşması, öz vektör ve tutarlılık oranlarının hesaplanmasından oluşmaktadır (Saaty, 2008).

AHP'nin ilk adımı olan hiyerarşik yapının oluşturulmasında öncelikli olarak problemin amacı belirlenir ve bu en üst seviyede yer alır. Amaca etki eden kriterler, alt kriterler ve çözümü etkileyen alternatifler bu hiyerarşik yapıyı oluşturan diğer unsurlardır.

165

Şekil 1. Hiyerarşik Yapı

İkinci aşamada belirlenen kriter ve alt kriterlerin ikili olarak karşılaştırılması karar vericiler tarafından Saaty'nin 1-9 ölçek skalası çerçevesinde yapılır.

Tablo 2. Saaty Önem Ölçeği

1	Eşit önemli	İki kriter amacı eşit derecede etkiliyor.
3	Orta önemli	Bir kriter diğerinden biraz daha üstündür.
5	Kuvvetli derecede önemli	Bir kriter diğerine göre oldukça üstündür.
7	Çok önemli	Bir kriter diğer kriterlere göre üstün ve uygulamada kanıtlanmıştır.
9	Kesin önemli	Bir kriterin diğer kriterlere göre üstünlüğüne kanıt büyük güvenilirliğe sahiptir.
2,4,6,8	Ara değerler	İki önem dereceleri arasında kalmış değerler

Kaynak: Saaty, 2008.

İkili karşılaştırma matrisindeki köşegen değerlerin tümü 1 değerini alır bu aynı kriterin kendisiyle karşılaştırılması sonucu eşit öneme sahip olmasından kaynaklanır. Matrisin üst köşegen değerleri ikili karşılaştırmalar sonucu karar vericinin vermiş olduğu puanlarla doldurulur. Alt köşegen değerleri için üst köşegendeki her bir hücreye karşılık gelen değer tersi alınır. Böylelikle karar matrisi oluşturulur. Karar matrisinin her bir sütun değeri toplanarak sütun toplamaları bulunur. Normalizasyon işlemi için matrisin her bir hücresi kendi sütununun toplamına bölünerek normalize karar matrisi hesaplanır (Saaty, 2008).

AHP, değerlendirmenin tutarlılığını kontrol etmek için etkili bir teknik içerir. Bu teknikte, uygun bir tutarlılık endeksi (CI) bulunur. Hesaplamalar sonucu kriterin ağırlıkları, öz vektörleri ve öz vektörün hesaplanması sırasında tutarlılık oranı (CR) hesaplanır. Tutarlılık oranı ve tutarlılık endeksi aşağıdaki formülle bulunur.

$$CR = \frac{CI}{RI}$$

$$CI = \frac{\lambda_{max} - m}{m - 1}, \quad m = \text{kriter sayısı}$$

Tutarlılık oranının 0.10'dan küçük olması gerekir. Tutarlılık oranının 0.10'dan büyük olması durumunda ikili karşılaştırma matrisinde tutarsızlıklar vardır ve yeniden düzenlemeler yapılmalıdır. λ_{max} değerinin hesaplanabilmesi için öncelikle elde edilen karar matrisi ile normalizasyon işlemi yapılmış karar matrisleri çarpımı yapılır. Ortaya çıkan sütun vektörü ile ağırlıkların belirlendiği vektör her bir hücrenin karşılıklı

bölünmesiyle yeni bir vektör elde edilir. Bu vektörün ortalaması λ_{max} değeri olarak alınır. “m” kriter sayısı olarak adlandırılır. Çalışmada kriter sayısının yedi olması nedeniyle rassal tutarlılık indeksi değeri ona karşılık gelen 1,32 değeri alınmıştır. Tutarlılık oranının hesaplanmasında kullanılan rasgele tutarlılık endeksi için aşağıdaki tablo kullanılır.

Tablo 3. Rasgele Tutarlılık İndeksi

m	1-2	3	4	5	6	7	8	9	10
RI	0	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49

Kaynak: Saaty, 1990.

Araştırmanın etik kurul onayı, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 20.05.2024 tarihli 05/23 numaralı karar ile alınmıştır.

2. BULGULAR

AHP yöntemi kullanılarak üniversitelerden rasgele seçilen öğrencilerin puanladığı ikili karşılaştırma matrislerinin geometrik ortalaması alınarak hesaplanan karar matrisi aşağıda Tablo 4’de verilmiştir.

167

Tablo 4. Üniversiteler Genel Karar Matrisi

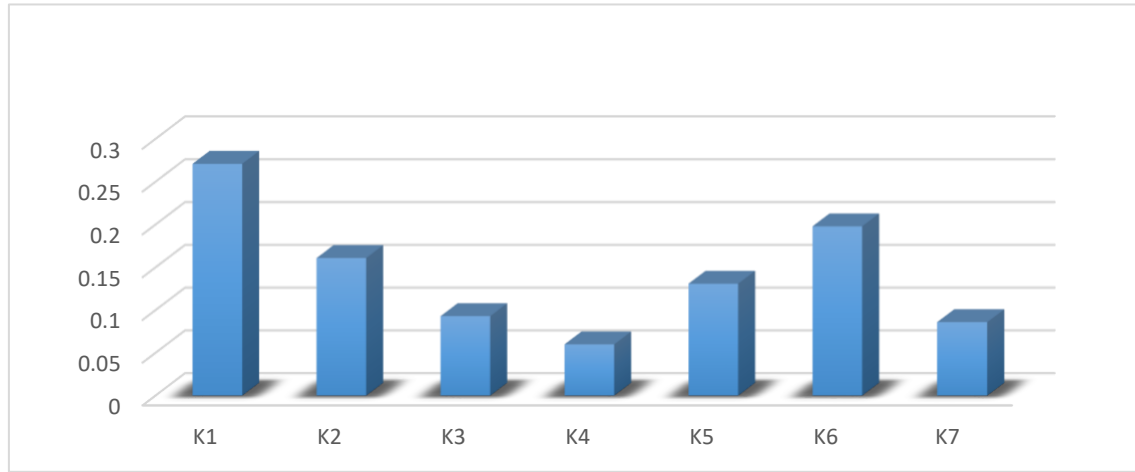
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
K1	1,00	2,285	3,845	4,828	3,462	0,407	3,473
K2	0,44	1,00	1,916	2,491	2,725	0,907	1,347
K3	0,26	0,52	1,000	1,938	0,618	0,956	0,767
K4	0,21	0,40	0,52	1,00	0,607	0,536	0,484
K5	0,29	0,37	1,62	1,65	1,00	0,871	3,679
K6	2,46	1,10	1,05	1,87	1,15	1,00	2,559
K7	0,29	0,74	1,30	2,07	0,27	0,39	1,00

Karar matrisine ait tutarlılık oranı 0,005 olarak hesaplanmış olup bu değer 0,10’dan küçük olması verilen kararların tutarlı olması anlamına gelmektedir. Kriter ağırlıklarının hesaplanabilmesi için normalleştirme işlemi adımları tüm satırlara uygulandıktan sonra normalize edilmiş karar matrisi hesaplanmıştır.

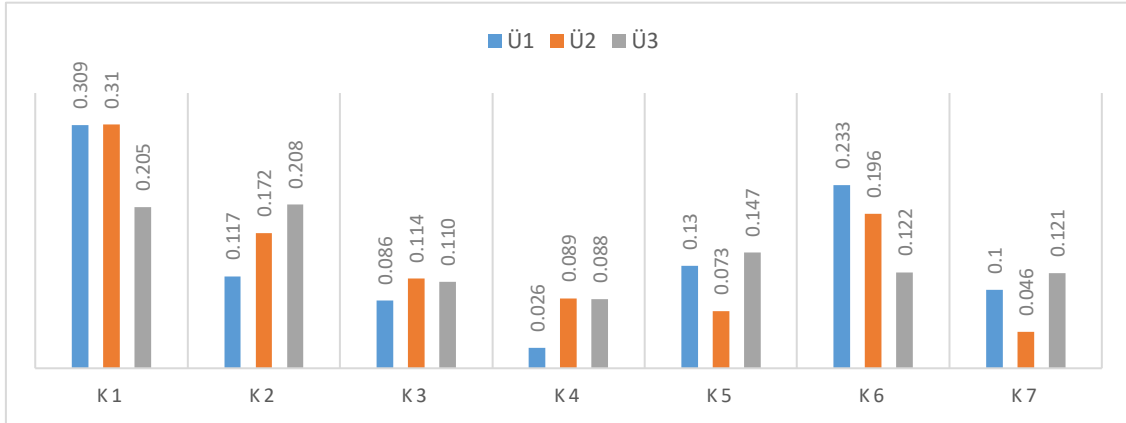
Tablo 5. Üniversiteler Genel Normalize Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
K1	0,202485	0,355904	0,341932	0,30487	0,352118	0,080311	0,260951
K2	0,088615	0,155757	0,170388	0,157298	0,277159	0,178974	0,10121
K3	0,052662	0,081293	0,088929	0,122378	0,062857	0,188643	0,05763
K4	0,04194	0,062528	0,045887	0,063146	0,061738	0,105766	0,036366
K5	0,058488	0,057158	0,143898	0,10403	0,10171	0,17187	0,276429
K6	0,497507	0,171727	0,093022	0,11781	0,116773	0,197325	0,192276
K7	0,058303	0,115632	0,115944	0,130468	0,027646	0,07711	0,075137

Kriterlere ait göreceli ağırlıklar; taban puan 0,271, akademik kadro 0,161, kampüsün fiziki yapısı ve sosyo-kültürel olanakları 0,093, öğrenciye sunulan akademik ve finansal olanaklar 0,06, üniversitenin bulunduğu şehir 0,131, aile 0,168, üniversitenin marka değeri ise 0,086 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 2. Üniversite Tercihleri Ağırlıklı Ortalama

Çalışmada farklı bölgelerde yer alan üniversitelerin her biri için ayrı karar matrisleri oluşturulmuş ve tutarlılık oranlarına bakılmıştır. Ü1 için tutarlılık oranı 0,001; Ü2 ve Ü3 için 0,065 olarak hesaplanmıştır. Karar matrislerinin tutarlı olduğu görülmüştür. AHP yöntemi adımları tekrarlanarak her bir üniversiteden değerlendirme yapılan öğrencilerin üniversite seçimini etkileyen kriterlerin ağırlıklarına bakılmış ve karşılaştırılmalı olarak Şekil 3’de gösterilmiştir.

Şekil 3. Üniversitelerin Kriter Ağırlıkları

Öğrencilerin üniversite seçimlerini etkileyen kriterlerin ağırlık vektörü sırasıyla Ü1 için $W_1=[0,309\ 0,117\ 0,086\ 0,026\ 0,13\ 0,233\ 0,1]$, Ü2 için $W_2=[0,31\ 0,172\ 0,114\ 0,089\ 0,073\ 0,196\ 0,046]$ ve Ü3 için $W_3=[0,205\ 0,208\ 0,110\ 0,088\ 0,147\ 0,122\ 0,121]$ olarak bulunmuştur.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Öğrenciler üniversite tercihlerini yaparken aslında geleceğine yönelik stratejik bir karar sürecini yöneterek önemli bir adım atmaktadırlar. Bu tercihlerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen birçok etken vardır. Bu araştırmada öğrencilerin üniversite tercih kararlarını etkileyen etkenlerin farklı üniversite dinamikleri çerçevesinde değerlendirilmesi incelenmiştir.

Sonuçlara bakıldığında, AHP yöntemiyle elde edilen kriter ağırlıklarının yüzdeleri taban puan %27,1; akademik kadro %16,1; kampüsün fiziki yapısı ve sosyo-kültürel olanakları %9,3; öğrenciye sunulan akademik ve finansal olanaklar %6; üniversitenin bulunduğu şehir %13,1; aile %19,8; üniversitenin marka değeri ise %8,6 olarak bulunmuştur.

Öğrencilerin üniversite sınavından almış olduğu ÖSYM puanıyla tercihlerine yön vermesi %27,1 taban puan kriteri ile ilk sırada yer almıştır. Kurt (2013) üniversitelerin taban puanıyla öğrencilerin tercihlerine yön verdiğini belirtmiştir. Aile faktörü öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen ikinci kriter olurken Donnellan (2002) ve Filter (2010)'ın çalışmalarında da ailenin sosyo-kültürel ve ekonomik durumunun, üniversitenin bulunduğu şehirde ya da üniversiteye yakın çevrede ikamet etmesi gibi belirleyicilerin öğrencilerin üniversite tercih kararında önemli etkileri olmasıyla desteklenmektedir. Soutar ve Turner (2002) üniversite de kalite faktörü altında öğrenci

tercihine etki eden bir diğer bileşen olarak akademik kadroyu değerlendirmiş, bu doğrultuda üniversitede yer alan akademik personelin bilimsel çalışmalarının niteliği ve niceliği üçüncü sırada çıkmıştır. Bu sonuç Keling vd. (2007)'in akademik saygınlığın ve akademik imajın öğrencilerin tercihlerini etkilediği görüşüyle örtüşmektedir. Baker ve Brown (2007)'un çalışması aynı doğrultuda olmakla birlikte üniversite seçim kararında İngiliz üniversitelerinin imajının öğrencilerin karar sürecinde olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır. Üniversitenin bulunduğu şehir öğrencilerin üniversite tercihi yaparken dikkate aldığı kriterler arasında dördüncü sırada, üniversite kampüsünün sahip olduğu fiziki yapı ve sosyo-kültürel olanaklar beşinci sırada, üniversitenin marka değeri ise altıncı sırada yer almaktadır. Wagner ve Fard (2009) üniversitenin fiziki yapısının ve büyüklüğünün, üniversitenin coğrafi olarak yer aldığı şehrin tercih sebebinde etkili olduğunu söylerken, Briggs (2006) ise üniversitenin marka değerinin, çevrede bıraktığı akademik itibarın daha etkili bir bileşen olduğunu söylemektedir.

Üniversite tarafından öğrenciye sunulan akademik ve finansal olanaklar ise öğrencilerin üniversite tercihi yaparken dikkate aldıkları en etkisiz kriterdir. Bunu destekler nitelikteki Reynolds ve Cain (2006)'in üniversiteye devam eden öğrencilerin ve bırakan öğrencilerin nedenleri üzerine yaptığı çalışmasında öğrenciye sunulan olanakların tercih süreçlerinde etkili fakat belirleyici bir bileşen olmadığını tespit etmektedir.

170

Öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen faktörler çalışma yapılan üniversiteler özelinde değerlendirildiğinde ise Ü3 Üniversitesini tercih eden öğrencilerin kararlarına en çok etki eden kriter üniversitenin sahip olduğu akademik kadro olmuştur. Ü2 ve Ü1 üniversitesini tercih eden öğrencilerin ise ilk sırada üniversitenin taban puanlarını dikkate aldıkları görülmüştür. Üniversitenin taban puanı Ü3'ü tercih eden öğrenciler için ise ikinci sırada dikkate alınan kriter olmuştur. Ailenin sosyo-kültürel ve ekonomik durumu üniversitenin bulunduğu şehirde ya da üniversiteye yakın çevrede ikamet etmesi Ü2 ve Ü1 üniversitesini tercih eden öğrencilerin dikkate aldığı ikinci kriter olmuştur. Üçüncü sırada Ü3 ve Ü1 tercih eden öğrenciler için üniversitenin bulunduğu şehir, Ü2 Üniversitesini tercih eden öğrenciler için ise üniversitenin akademik kadrosu etkili olmuştur. Üniversitenin sahip olduğu akademik kadro Ü1'i tercih eden öğrenciler tarafından dikkate alınan dördüncü sıradaki kriter olmuştur. Ü3 için aile, Ü2 üniversitesi için ise kampüsün fiziki yapısı ve sosyo-kültürel olanakları dördüncü sırada yer alan kriterler olmuştur. Üniversitenin marka değeri Ü2 için son sırada yer alan tercih kriteri

olurken diğer üniversiteler için ise öğrenciye sunulan akademik ve finansal olanaklar son sırada yer alan tercih kriteri olmuştur.

Sonuç olarak öğrencilerin üniversite tercih kararlarında her ne kadar en etkin kriter taban puanı olsa da ailenin sosyo-kültürel durumu ve üniversitelerin sahip olduğu akademik kadrolar öğrencilerin üniversite tercih kararlarında belirleyici kriterler olarak görülmüştür. Bu bağlamda üniversitelerin sahip olduğu bölüm ve programların doğasına uygun öğrencileri sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan destekleyecek olanaklar geliştirmesi ve üniversite tercih dönemindeki öğrencilere etkili reklam ve pazarlama yöntemleriyle duyurulması üniversitelerin tercih edilebilirliğini arttıracakı söylenebilir. Üniversitelerin akademik kadrosunu alanında uzman liyakatli ve tecrübeli öğretim elemanlarından oluşturması ve başarılı bir akademik kadroya sahip olduğunu, tercih yapacak öğrencilere etkili bir şekilde aktarması üniversitelerin tercih edilebilirliğine katkı sağlayacak bir diğer etkidir. Her ne kadar öğrenciye üniversiteler tarafından sunulan akademik ve finansal olanaklar öğrencilerin tercihinde etkin bir kriter olarak görülmesi de öğrencileri hem finansal açıdan destekleyecek hem de kariyer planlarına olumlu yönde katkı sağlayacak olanaklar sunularak ve tercih sürecindeki öğrencilere bu durumun etkili bir iletişim diliyle aktarılması bu kriterin tercih kararlarına etki düzeyini artırılabilir.

171

Araştırmanın sınırlılıkları doğrultusunda gelecekteki çalışmalar için daha geniş coğrafyalarda yer alan üniversiteler ve yüksek katılımlı örneklem grubuyla farklı bölümler de çalışmaya dahil edilerek geliştirilebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız- Çift Kör Hakemlik

Yazar Katkısı: Pınar ÖZER UYAR: % 25, Mustafa YILDIRIM: % 25, Erdal YENİAP: % 25, Kemal VATANSEVER: % 25.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir. / Bu çalışmanın gerçekleştirilmesi amacıyla, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan izin alınmıştır (20.05.2024/31).

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Pınar ÖZER UYAR: % 25, Mustafa YILDIRIM: % 25, Erdal YENİAP: % 25, Kemal VATANSEVER: % 25.

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval. / Ethics committee approval (20.05.2024/31) was obtained from Alanya Alaaddin Keykubat University Scientific Research and Publication in the Field of Social Sciences and Humanities Ethics Committee for the purpose of carrying out this study approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

KAYNAKÇA

- Absher, K. ve G. Crawford. (1996). Marketing the community college starts with understanding students' perspectives. *Community College Review*, 23(4), 59-67.
- Akar, C. (2012). Üniversite seçimini etkileyen faktörler: iktisadi ve idari bilimler öğrencileri üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 97-120.
- Arpan, L. M., Raney, A. A. & Zivnuska S. (2003). A cognitive approach to understanding university image. *Corporate Communication*, 8(2), 97-113.
- Baker, S., & Brown, B. (2007). Images of excellence: Constructions of institutional prestige and reflections in the university choice process. *British journal of sociology of education*, 28(3), 377-391.
- Beswick, R. L. K. (1989). A study of factors associated with student choice in the university selection process. Master thesis, University of Lethbridge.
- Briggs, S. & Wilson A. (2007). Which university? A study of the influence of cost and information factors on Scottish undergraduate choice. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 29(1), 57-72.
- Briggs, S. (2006). An exploratory study of the factors influencing undergraduate student choice: The case of higher education in Scotland. *Studies in Higher Education*, 31(6), 705-722.
- Chapman, D. (1981). "A model of student college choice". *Journal of Higher Education*, 52(5), 490-505.
- Cosser, M. & Du Toit, J. (2002). From school to higher education?: Factors affecting the choices of grade 12 learners (Vol. 1). HSRC Press.
- Doğan, N. Ö. ve Uçak, H. (2018). Üniversite tercihinde çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanılması: vakıf üniversitelerinin ameliyathane programları üzerine bir analitik hiyerarşi prosesi uygulaması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 8(2), 265-286.
- Donnellan, J. (2002). The impact of marketer - controlled factors on college – choice Decisions by students at a public research university, Dissertation submitted to the

Graduate School of the University of Massachusetts Amherst. UMI number: 3039350. Retrieved from

<http://scholarworks.umass.edu/dissertations/AAI3039350/>

Filter, S. (2010). The choice-of-college decision of academically talented students, The George Washington University, Dissertation, Retrieved from <http://media.proquest.com/media/pq/classic/doc/2003885961/fmt/ai/rep/NPDF?s=gn6Nwx50WmJ6Dxi6mBmWtlq3gqo%3D>.

Ismail, N. (2009). Mediating effect of information satisfaction on college choice. Oxford Business & Economics Conference Program. UK.

Jackson, G. (1982). Public efficiency and private choice in higher education. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 4(2), 237-247.

Jackson, G. A. (1988). Did college choice change during the seventies? *Economics of Education Review*, 7(1), 15-27.

Joseph S. K. M. (2013), University choice: Implications for marketing and positioning. *Education*, 3(1), 7-14.

Kallio, R. E. (1995). Factors influencing the college choice decisions of graduate students. *Research in Higher Education*, 36(1), 109-124.

173

Keling, S. B., A. Krishnan, A. ve O. Nurtjahja, (2007). Evaluative criteria for selection of private universities and colleges in Malaysia. *Journal of International Management Studies*, 2(1), 1-11.

Kurt, A. (2013). Üniversite tercih ederken nelere dikkat edilmeli? Retrieved from http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/01/17/950146/icerikler/universite-tercih-ederkennelere-dikkat-edilmeli_355325.html

Landrum, E.R., R. Turrisi, ve C. Harless, (1998) University image: the benefits of assessment and modeling. *Journal of Marketing for Higher Education*, 9(1), 53–68.

Litten, L.H. ve A.E. Hall, (1989). In the eyes of our beholders: some evidence on how high-school students and their parents view quality in colleges. *Journal of Higher Education*, 60(3), 302–324.

- Maringe, F. (2006). University and course choice: Implications for positioning, recruitment and marketing. *International Journal of Educational Management*, 20(6), 466 – 479.
- Moogan, J. Y., Baron S. & Harris, K. (1999). Decision-making behaviour of potential higher education students. *Higher Education Quarterly*, 53(3), 211–228.
- Moogan, Y. J. & Baron, S. (2003). An analysis of student characteristics within the student decision making process. *Journal of Further and Higher Education*, 27(3), 271-287.
- Morrow, M.J., Doyle, K., R.J. Ogletree, ve N.P. Parsons, (1995). Adult learners in undergraduate health education, professional education programmes: planning for now and the future. *Journal of Health Education*, 26(6), 333–337.
- Mourad, M.(2011) Role of brand related factors in influencing student’s choice in Higher Education (HE) market. *International Journal of Management in Education*, 5(2-3), 258-270.
- Saaty T.L. (1990) The analytic hierarchy process, paperback edition, RWS Publications,Pittsburgh. First appeared 1980, McGraw Hill, New York.
- Saaty T.L. ve Alexander J. (1989) Conflict resolution. Praeger, New York.
- Saaty, R. W. (1987). The analytic hierarchy process: what it is and how it is used. *Mathematical Modelling*, 9(3-5), 161-176.
- Saaty, T. L. (1990). How to make a decision: the analytic hierarchy process. *European Journal of Operational Research*, 48(1), 9-26.
- Saaty, T. L. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process. *International Journal of Services Sciences*, 1(1), 83-98.
- Shank, M.D. ve F. Beasley, (1998). Gender effects on the university selection process. *Journal of Marketing for Higher Education*, 8(3), 63–71.
- Somers, P., Haines, K., & Kene, B. (2006). Toward a theory of choice for community college students. *College Journal of Research and Practice*, 30(1), 53-67.
- Soutar, G. & Turner, J. (2002). Students’ preferences for university: A conjoint analysis. *The International Journal of Educational Management*, 16(1), 40-45.

YÖK, <https://istatistik.yok.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 30.08.2024

Veloutsou, C., Lewis J. W. & Paton R. A. (2004). University selection: Information requirements and importance. *International Journal of Educational Management*, 18(3), 160-171.

Wagner, K., & Fard, P. Y. (2009). Factors influencing Malaysian students' intention to study at a higher educational institution. E-Leader Kuala Lumpur, <http://www.g-casa.com/PDF/malaysia/Wagner-Fard.pdf>

Welki, A.M. ve F.J. Navratil, (1987). The role of applicants' perceptions in the choice of a college. *College and University*, 62(2), 147–160.

Wright, P. ve M.A. Kriewal, (1980) State-of-mind effects on the accuracy with which utility functions predict marketplace choice. *Journal of Marketing Research*, 17, 277–293.

Yusof, M., S. N. B. Ahmad, , M. Tajudin, ve R. Ravindran, (2008). A study of factors influencing the selection of a higher education institution. *UNITAR e-journal*, 4(2), 27-40.

ÜNİVERSİTE TERCİHİNİ ETKİLEYEN KRİTERLERİN AHP YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: İİBF ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Tarih:/...../.....

Merhaba,

Biz (Pınar ÖZER UYAR ve Mustafa Yıldırım) “*Üniversite Tercihini Etkileyen Kriterlerin AHP Yöntemi ile Değerlendirilmesi: İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*” isimli bir araştırma yürütmekteyiz. Bu araştırmanın amacı; öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen kriterlerin etkinlik düzeylerinin Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) Yöntemi ile belirlenmesi ve bu kriterlerin etki düzeylerinin farklı dönemlerde ve bölgelerde kurulan üniversitelerin tercih kararlarında farklılaşıp farklılaşmadığının araştırılmasıdır. Bu nedenle aşağıdaki sorulara vereceğiniz içten yanıtların araştırmamız için büyük önemi vardır. Verdiğiniz bilgiler akademik çalışma amaçlı kullanılacak olup üçüncü şahıslar ile paylaşılmayacaktır. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ediyoruz.

Pınar ÖZER UYAR

Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İşletme Bölümü,
Doktora Öğrencisi, 235402005@ogr.alanya.edu.tr

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İşletme
Bölümü, mustafa.yildirim@alanya.edu.tr

➤ Demografik Sorular

Cinsiyet:.....

Üniversite/Bölüm:.....

Sınıf:.....

➤ Kriterler

Taban puan: Üniversiteye giriş yılında İİBF İşletme Bölümü için en düşük yerleştirme puanı

Akademik Kadro: Üniversitenin İİBF İşletme Bölümünde görev yapan öğretim elemanları (uzmanlık alanı, unvanı, sayısı ve nitel özellikleri)

Kampüsün Fiziki Yapısı ve Sosyo-Kültürel Olanakları: Kampüsün sahip olduğu alan, mimari özellikleri, bina ve derslik sayısı, öğrencilerin ders ve ders dışında kullanabilecekleri aktivite (yüzme havuzu, spor salonu, hobi alanları, kütüphane vb.) olanakları, bilimsel toplantılar, seminerler, bahar şenlikleri, festivaller vb. sosyo-kültürel organizasyonlar

Öğrenciye Sunulan Akademik ve Finansal Olanaklar: Yurt dışı eğitim, staj, eğitim dili, burs, yarı zamanlı çalışma imkânları

Üniversitenin Bulunduğu Şehir: Şehrin öğrencilere sağlamış olduğu avantajlar (iş imkanı, barınma olanakları, diğer şehirlere kıyasla ucuz bir yaşam, şehrin bölümlerle uyumu, kolay ulaşım imkânları)

Aile: Üniversitenin bulunduğu şehirde/üniversiteye yakın çevrede ikamet etmesi, sosyo-kültürel ve ekonomik durumu

Üniversitenin Marka Değeri: Üniversitenin toplumda sahip olduğu ve öğrencinin kariyerinde avantaj olarak kullanabileceğini düşündüğü olumlu imajı

➤ Önem Düzeyine İlişkin Bilgiler

1 Eşit derecede önem, 3 Orta derecede önem, 5 Kuvvetli Derecede Önem, 7 Çok kuvvetli Derecede Önem, 9 Mutlak derecede önem (2, 4, 6, 8 Ara değerler)

Kriter	Önem Düzeyi																Kriterler
	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Taban puan																	Akademik Kadro
Taban puan																	Kampüsün Fiziki Yapısı ve Sosyo-Kültürel Olanakları
Taban puan																	Öğrenciye Sunulan Akademik ve Finansal

Taban puan																		Üniversitenin Bulunduğu Şehir
Taban puan																		Aile
Taban puan																		Üniversitenin Marka Değeri

Kriter	Önem Düzeyi																		Kriterler	
	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9			
Akademik Kadro																		Kampüsün Fiziki Yapısı ve Sosyo-Kültürel Olanakları		
Akademik Kadro																		Öğrenciye Sunulan Akademik ve Finansal Olanaklar		
Akademik Kadro																		Üniversitenin Bulunduğu Şehir		
Akademik Kadro																		Aile		
Akademik Kadro																		Üniversitenin Marka Değeri		

Kriter	Önem Düzeyi																		Kriterler	
	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9			
Kampüsün Fiziki Yapısı ve Sosyo-Kültürel Olanakları																		Öğrenciye Sunulan Akademik ve Finansal Olanaklar		
Kampüsün Fiziki Yapısı ve Sosyo-Kültürel Olanakları																		Üniversitenin Bulunduğu Şehir		
Kampüsün Fiziki Yapısı ve Sosyo-Kültürel Olanakları																		Aile		
Kampüsün Fiziki Yapısı ve Sosyo-Kültürel Olanakları																		Üniversitenin Marka Değeri		

Kriter	Önem Düzeyi																		Kriterler
	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9		
Öğrenciye Sunulan Akademik ve Finansal Olanaklar																		Üniversitenin Bulunduğu Şehir	
Öğrenciye Sunulan Akademik ve Finansal Olanaklar																		Aile	
Öğrenciye Sunulan Akademik ve Finansal Olanaklar																		Üniversitenin Marka Değeri	

Kriter	Önem Düzeyi																		Kriterler
	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9		
Üniversitenin Bulunduğu Şehir																		Aile	
Üniversitenin Bulunduğu Şehir																		Üniversitenin Marka Değeri	

Kriter	Önem Düzeyi																		Kriterler	
	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9			
Aile																		Üniversitenin Marka Değeri		

KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİKTE STRATEJİK YÖNELİMLER: TÜRKİYE VE AVRUPA ŞİRKETLERİNDE YÖNETİMSEL SÖYLEMLER ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Ahmet SARNIÇ¹

<https://orcid.org/0000-0003-1583-1926>

Öz

Bu çalışma, Türkiye ve Avrupa’da faaliyet gösteren sürdürülebilirlik odaklı şirketlerin yönetsel söylemlerini inceleyerek kurumsal sürdürülebilirlik stratejilerinin örgütsel düzeyde nasıl biçimlendiğini analiz etmektedir. Araştırma, belge temelli çoklu durum deseni (multiple case study) yaklaşımıyla tasarlanmış olup, Corporate Knights Global 100 Most Sustainable Companies (2025) listesinde yer alan beş Avrupa şirketi (Philips, Schneider Electric, Ørsted, Unilever, Neste) ve metodolojik olarak benzer beş Türk şirketini (Arçelik, TSKB, Sabancı Holding, Şişecam, Anadolu Efes) kapsamaktadır. Veriler, şirketlerin 2023–2024 dönemine ait sürdürülebilirlik ve entegre raporlarından elde edilmiştir. Nitel içerik analizi MAXQDA 2020 yazılımı ile yürütülmüş; stratejik yönelim, yönetsel söylem ve örgütsel yapı olmak üzere üç ana tema belirlenmiştir. Bulgular, Avrupa şirketlerinde sürdürülebilirliğin stratejik yönelim, liderlik ve örgütsel yapı arasında bütünleşik bir sistem olarak ele alındığını; Türk şirketlerinde ise söylem düzeyinde güçlü fakat uygulama düzeyinde kısmi kopukluklar bulunduğunu göstermektedir. Çalışma, kurumsal sürdürülebilirliğin yalnızca raporlama aracı değil, aynı zamanda ölçülebilir performans sistemleri ve liderlik kültürüyle desteklenmesi gereken bir yönetim paradigması olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal sürdürülebilirlik, Stratejik yönetim, Yönetsel söylem, Bölgesel farklılıklar, Sürdürülebilirlik stratejileri.

STRATEGIC ORIENTATIONS IN CORPORATE SUSTAINABILITY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF MANAGERIAL DISCOURSES IN TURKISH AND EUROPEAN COMPANIES

Abstract

This study examines the managerial discourses of sustainability-oriented companies operating in Türkiye and Europe to explore how corporate sustainability strategies are shaped at the organizational level. Designed as a document-based multiple case study, the research includes five European companies listed in the *Corporate Knights Global 100 Most Sustainable Companies (2025)* (Philips, Schneider Electric, Ørsted, Unilever, Neste) and five Turkish companies (Arçelik, TSKB, Sabancı Holding, Şişecam, Anadolu Efes) that follow a similar reporting methodology. Data were collected from 2023–2024 sustainability and integrated reports. Using qualitative content analysis through MAXQDA 2020, three main themes were identified: strategic orientation, managerial discourse, and organizational structure. Findings reveal that European companies treat sustainability as an integrated system linking strategic orientation, leadership, and organizational structure, whereas Turkish companies display a strong normative discourse but weaker

¹ Dr, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, ahmetsarnic@gmail.com

operational integration. The study emphasizes that corporate sustainability should not be limited to reporting but supported by measurable performance systems and a leadership-driven sustainability culture.

Key Words: Corporate sustainability, Strategic management, Managerial discourse, Regional differences, Sustainability strategies.

GİRİŞ

Son yıllarda küresel işletme ekosisteminde sürdürülebilirlik, yalnızca çevresel bir gereklilik değil, aynı zamanda stratejik yönetim anlayışının merkezine yerleşen bir kavram haline gelmiştir. Özellikle Avrupa Birliği'nin Yeşil Mutabakatı ve Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (UN SDGs) gibi küresel çerçeveler, şirketlerin yönetsel karar süreçlerini çevresel ve sosyal sorumluluk ilkeleriyle uyumlu biçimde yeniden yapılandırmalarını zorunlu kılmaktadır (Bansal ve Song, 2017, s. 1072). Bu dönüşüm, işletmelerin rekabet üstünlüğü elde etme yollarını yalnızca ekonomik performansla değil, kurumsal itibar, paydaş ilişkileri ve etik yönetim gibi unsurlarla da ölçülen çok boyutlu bir yapıya dönüştürmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında, sürdürülebilirlik uygulamaları özellikle 2010'lu yıllardan itibaren Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi, CDP Türkiye ve entegre raporlama girişimleri aracılığıyla görünürlük kazanmıştır. Ancak Avrupa şirketleriyle karşılaştırıldığında Türk firmalarının sürdürülebilirlik stratejilerini kurumsal düzeyde nasıl yönettikleri ve bu stratejilerin örgütsel yapılara nasıl yansıdığı konusunda literatürde derinlemesine incelemeler oldukça sınırlıdır. Bu durum, özellikle yönetim ve organizasyon alanında "kurumsal sürdürülebilirliğin yönetsel boyutu"nu anlamaya yönelik yeni araştırma gereksinimlerini ortaya çıkarmaktadır (Lozano, 2015, s. 33).

Kurumsal sürdürülebilirliğin yönetsel boyutu, işletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik hedefleri stratejik planlama süreçlerine entegre etme biçimlerini kapsar. Elkington'un (1997, s. 75) ortaya koyduğu Üçlü Sorumluluk (Triple Bottom Line) yaklaşımı, bu bütünleşmeyi açıklayan en temel çerçevelerden biridir. Bu modele göre işletmeler yalnızca ekonomik değer yaratma hedefiyle değil, aynı zamanda çevreye duyarlılık ve toplumsal refah ilkeleriyle de yönetilmelidir. Dolayısıyla sürdürülebilirlik, bir çevre yönetimi meselesi olmaktan çıkıp stratejik bir yönetim paradigmasına dönüşmüştür (Epstein ve Buhovac, 2014, s. 24).

Avrupa şirketleri, sürdürülebilirlik ilkelerini erken dönemde kurumsal yönetim sistemlerine dahil ederek çevresel performans kadar yönetsel hesap verebilirliği de

kurumsallaştırmışlardır (Hahn et al., 2015, s. 302). Buna karşın Türk şirketlerinde sürdürülebilirlik söylemleri genellikle “kurumsal sosyal sorumluluk” odaklı kalmakta, stratejik karar alma süreçlerinde sistematik bir yapıya tam olarak dönüşmemektedir. Bu farklılık, yalnızca ekonomik gelişmişlik düzeyinden değil, aynı zamanda örgütsel kültür, liderlik anlayışı ve yönetim tarzı gibi içsel etkenlerden de kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmanın çıkış noktası, Türkiye ve Avrupa şirketlerinin sürdürülebilirlik stratejilerini yönetsel söylem düzeyinde nasıl kurumsallaştırdıklarını incelemektir. Yönetsel söylem, örgütlerin stratejik yönelimlerini dil aracılığıyla ifade etme biçimini temsil eder ve kurumların sürdürülebilirlik konusundaki değerlerini, hedeflerini ve sorumluluk anlayışlarını dışa vurur (Hardy ve Phillips, 1999, s. 3). Bu bağlamda çalışma, kurumsal belgeler üzerinden sürdürülebilirlik söylemlerinin stratejik ve örgütsel yapılarla nasıl bütünleştiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırma, Corporate Knights Global 100 (2025) listesinde yer alan Avrupa ve Türkiye merkezli sürdürülebilir şirketleri karşılaştırmalı olarak incelemekte; buna ek olarak, aynı metodolojiye sahip sürdürülebilirlik raporlaması güçlü Türk firmalarını da kapsamaktadır. Böylece, Avrupa’daki kurumsal sürdürülebilirlik stratejilerinin yönetsel ve yapısal temsilleriyle Türk firmalarındaki uygulamalar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar bütüncül biçimde değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, Türkiye ve Avrupa’daki sürdürülebilir şirketlerin yönetsel söylemlerini karşılaştırmalı olarak analiz ederek, kurumsal sürdürülebilirliğin örgütsel düzeyde hangi stratejik yönelimlerle desteklendiğini açıklamaktır. Çalışma, sürdürülebilirliğin yalnızca çevresel performans değil, aynı zamanda yönetsel karar alma, liderlik ve kurumsal yapı açısından nasıl bir dönüşüm yarattığını göstermeyi hedeflemektedir.

Araştırmanın bulgularının, Türkiye’deki şirketlerin sürdürülebilirlik stratejilerini Avrupa ölçeğinde konumlandırmalarına ve yönetsel yapılarında stratejik uyum sağlamalarına katkı sunması beklenmektedir. Ayrıca çalışma, yönetim ve organizasyon literatüründe kurumsal sürdürülebilirlik olgusuna yönelik kavramsal ve ampirik eksiklikleri gidererek, sürdürülebilirlik politikalarının örgütsel düzeyde nasıl şekillendiğine dair yeni bir analitik çerçeve geliştirmeyi amaçlamaktadır.

1. KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

Kurumsal sürdürülebilirlik, işletmelerin ekonomik performans göstergeleriyle değerlendirildiği gibi çevresel ve toplumsal etkileriyle de değerlendirilen çok boyutlu bir yönetim anlayışını ifade etmektedir. Bu kavram, ilk olarak 1990'lı yıllarda çevre merkezli işletme modellerinin yetersiz kalması sonucu ortaya çıkmış; günümüzde örgütlerin stratejik planlama süreçlerine, yönetim ilkelerine ve paydaş ilişkilerine doğrudan yön veren bir paradigma haline gelmiştir (Elkington, 1997, s. 73). Türkiye’de sürdürülebilirlik literatürü, bu kavramı genellikle “ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlar arasında denge kuran bütüncül bir kurumsal yönetim yaklaşımı” olarak tanımlamaktadır (Acar ve Özutku, 2022, s. 1154).

Elkington’un (1997, s. 75) geliştirdiği Üçlü Sorumluluk (Triple Bottom Line) modeli, kurumsal sürdürülebilirlik düşüncesinin temel dayanak noktasını oluşturur. Bu modele göre işletmeler, “kâr (profit)”, “insan (people)” ve “gezegen (planet)” boyutlarını eşit önemde ele alarak stratejik karar alma süreçlerini yapılandırmalıdır. Türk literatüründe bu model, yalnızca çevresel performansın ölçülmesiyle sınırlı görülmemekte; aynı zamanda kurumsal değerler, etik yönetim, toplumsal sorumluluk ve uzun vadeli kurumsal dayanıklılık unsurlarıyla bütünleşmiş bir yönetsel çerçeve olarak değerlendirilmektedir (Yıldız, 2021, s. 35).

182

Kurumsal sürdürülebilirlik, stratejik yönetim teorisiyle doğrudan ilişkilidir. Chandler (1962, s. 13) stratejiyi, örgüt kaynaklarının çevresel fırsatlara uyumlu biçimde yönlendirilmesi olarak tanımlarken; bu tanım sürdürülebilirlik anlayışında çevresel fırsatların yalnızca ekonomik değil ekolojik ve sosyal unsurları da kapsamı gerektiği düşüncesine evrilmiştir. Bu noktada Bansal ve DesJardine (2014, s. 72), sürdürülebilirliği “kısa vadeli finansal çıkarlar yerine uzun vadeli kurumsal varlığın korunması” olarak açıklamakta; örgütlerin toplumsal meşruiyetini sürdürebilmeleri için çevresel ve sosyal yükümlülüklerini yerine getirmelerinin zorunlu olduğunu belirtmektedir.

Türkiye bağlamında kurumsal sürdürülebilirlik, özellikle Borsa İstanbul (BIST) Sürdürülebilirlik Endeksi ve CDP Türkiye raporlama sistemleri aracılığıyla 2010’lu yıllardan itibaren daha sistematik biçimde ölçülmeye başlanmıştır. Bu süreçte, şirketlerin sürdürülebilirlik uygulamaları çoğunlukla raporlama düzeyinde şekillenmiş; örgütsel yapı, stratejik yönelim ve yönetsel söylem boyutlarında sınırlı düzeyde kurumsallaşabilmiştir (Acar ve Özutku, 2022, s. 1156). Bu durum, Türk işletmelerinde

sürdürülebilirliğin henüz tam anlamıyla yönetsel bir dönüşüm aracı haline gelmediğini, daha çok dışsal raporlama yükümlülükleri çerçevesinde yürütüldüğünü göstermektedir.

Kurumsal sürdürülebilirliğin yalnızca çevre dostu uygulamaları değil, aynı zamanda örgütlerin uzun vadeli varlık stratejilerini yeniden tanımlamasını gerektirdiği açıktır. Epstein ve Buhovac'a (2014, s. 119) göre sürdürülebilirlik, işletme performansının ölçülmesinde yeni bir hesap verebilirlik anlayışı geliştirmekte; ekonomik kârın yanında sosyal etki ve çevresel verimlilik göstergelerinin de performans kriteri haline gelmesini sağlamaktadır.

Dolayısıyla kurumsal sürdürülebilirlik, yönetim ve organizasyon disiplininde hem normatif hem de işlevsel bir kavram olarak değerlendirilmelidir. Normatif yönü, örgütlerin etik sorumluluklarını ve toplumsal katkılarını vurgularken; işlevsel yönü, sürdürülebilirliğin karar alma süreçlerine, performans ölçüm sistemlerine ve örgütsel tasarıma nasıl entegre edildiğini açıklamaktadır. Türkiye'deki mevcut araştırmalar, özellikle sürdürülebilirlik raporlaması ve insan kaynakları yönetimi ekseninde gelişmekte; ancak yönetsel söylem düzeyinde sistematik bir çözümleme hâlâ sınırlı kalmaktadır (Acar ve Özutku, 2022, s. 1157).

183

2. STRATEJİK YÖNETİM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ

Stratejik yönetim, örgütlerin çevresel koşullara uyum sağlayarak uzun vadeli hedeflere ulaşmasını ve rekabet üstünlüğünü sürdürülebilir biçimde elde etmesini amaçlayan bir karar ve uygulama sürecidir. Chandler'ın (1962, s. 13) klasik tanımına göre strateji, örgüt kaynaklarının çevresel fırsatlara ve tehditlere göre yönlendirilmesidir. Bu tanım, sürdürülebilirlik kavramının yönetim literatürüne yerleşmesiyle birlikte ekonomik hedeflerin ötesine geçmiş ve çevresel, sosyal ve etik sorumlulukların da stratejik karar alma süreçlerinin ayrılmaz bir unsuru haline geldiği bir yaklaşıma dönüşmüştür.

Sürdürülebilirlik, stratejik yönetim anlayışının yalnızca ekonomik büyüme veya kârlılık ekseninde şekillenmesini reddederek uzun vadeli kurumsal varlığın korunmasına odaklanır. Bansal ve DesJardine (2014, s. 73), sürdürülebilirliği “zaman içinde ekonomik ve çevresel hedeflerin dengelenmesi” olarak tanımlar. Bu perspektife göre işletmeler, stratejik kararlarını kısa vadeli finansal getirilere değil, uzun vadeli toplumsal değer yaratma kapasitesine dayandırmalıdır. Mintzberg'in (1978, s. 946) stratejiyi “örgütsel davranış kalıplarının zaman içindeki düzeni” olarak ele alışı da sürdürülebilirlik

ilkeleriyle uyumludur; çünkü sürdürülebilir örgütler, yalnızca mevcut çevre koşullarına tepki vermekle kalmaz, geleceğin ekonomik ve ekolojik gereksinimlerini de öngörerek stratejik yönelimlerini şekillendirir.

Türk literatüründe stratejik yönetim ve sürdürülebilirlik ilişkisi, genellikle işletmelerin uzun vadeli rekabet avantajını çevresel ve sosyal duyarlılıkla bütünleştirmesi çerçevesinde ele alınmaktadır. Eren'e (2019, s. 65) göre stratejik yönetim süreci, yalnızca ekonomik kaynakların etkin kullanımıyla değil, aynı zamanda işletmenin toplumsal meşruiyetinin korunmasıyla da ilgilidir. Dinçer (2021, s. 140) bu ilişkiyi "sürdürülebilir rekabet" kavramı üzerinden açıklamakta ve sürdürülebilirliğin işletmelerin çevresel değişimlere karşı esnek, uyarlanabilir ve dirençli bir yapı kazanmalarını sağladığını belirtmektedir.

Bu bağlamda sürdürülebilirlik, stratejik yönetim sürecinde iki düzeyde işlev görür. Birincisi, çevresel belirsizlikleri yönetmek ve riskleri azaltmak amacıyla örgütlerin stratejik planlamalarını uzun vadeli çevresel eğilimlere dayandırmalarını sağlar. İkincisi, sosyal sorumluluk ve etik yönetim ilkeleriyle uyumlu karar alma süreçlerini kurumsallaştırır. Epstein ve Buhovac (2014, s. 119), bu yapının işletmelerde performans ölçüm sistemlerini dönüştürdüğünü ve karar verme süreçlerine "sosyal etki" ile "çevresel verimlilik" göstergelerini dâhil ettiğini belirtmektedir.

Türkiye bağlamında stratejik yönetimle sürdürülebilirlik arasındaki ilişki giderek kurumsallaşmakta; Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi, CDP Türkiye ve entegre raporlama standartları gibi araçlar bu sürecin temel dayanaklarını oluşturmaktadır. Ancak stratejik düzeyde sürdürülebilirliğin çoğu zaman dışsal raporlama zorunluluklarıyla sınırlı kaldığı, karar alma süreçlerinde ise kısmen yüzeysel bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir (Acar ve Özutku, 2022, s. 1156). Bu durum, sürdürülebilirliğin stratejik yönetimle bütünleşmesinin yalnızca teknik değil aynı zamanda kültürel bir dönüşüm gerektirdiğini göstermektedir.

Sonuç olarak stratejik yönetim, sürdürülebilirliği yalnızca bir kurumsal etik meselesi olarak değil, örgütlerin uzun vadeli rekabet gücünü, risk yönetimi yetkinliğini ve paydaş güvenini şekillendiren temel bir stratejik paradigma olarak ele almalıdır. Bu yaklaşım, ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları eşzamanlı biçimde bütünleştiren bir stratejik denge mekanizmasının inşasını zorunlu kılar.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Kurumsal sürdürülebilirlik alanında yapılan araştırmalar, işletmelerin ekonomik performansın ötesine geçerek çevresel ve toplumsal etkilerini de yönetim süreçlerine dâhil etme eğilimini vurgulamaktadır. Literatürdeki çalışmalar, sürdürülebilirlik stratejilerinin sadece çevre politikalarıyla değil, aynı zamanda örgütsel yapı, liderlik söylemi ve stratejik yönelimle bütünleşmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Elkington'un (1997, s. 73) ortaya koyduğu “Üçlü Sorumluluk” (Triple Bottom Line) yaklaşımı, işletmelerin başarısını ekonomik, çevresel ve sosyal performans boyutlarıyla birlikte değerlendirmeyi önermiştir. Bu yaklaşım, sonraki yıllarda yapılan çalışmalara teorik zemin oluşturarak kurumsal sürdürülebilirliği çok boyutlu bir yönetim modeli hâline getirmiştir. Bansal ve DesJardine (2014, s. 74) sürdürülebilirliğin kısa vadeli kâr anlayışından uzaklaşıp uzun vadeli değer yaratma hedefiyle ilişkilendirilmesi gerektiğini belirtmiş; böylece stratejik yönelim boyutunun kurumsal sürdürülebilirlik literatürüne dâhil edilmesini sağlamıştır.

Hahn ve diğerleri (2015, s. 299), sürdürülebilirlik politikalarının işletmelerde “paradoksal bir yapı” oluşturduğunu, ekonomik ve çevresel hedefler arasında denge kurmanın yönetsel açıdan stratejik bir karar alanı olduğunu ifade etmiştir. Lozano (2015, s. 36) ise sürdürülebilirliğin örgütsel düzeyde yerleşmesi için içsel itici güçlerin —özellikle liderlik, kurumsal kültür ve paydaş ilişkilerinin— belirleyici rol oynadığını göstermiştir. Bu çalışmalar, Avrupa merkezli firmalarda görülen ölçülebilir hedef belirleme ve kurumsal koordinasyon yapılarının neden bu kadar güçlü olduğunu açıklayan teorik bir arka plan sunmaktadır.

Türkiye’de yapılan araştırmalar da kurumsal sürdürülebilirliğin yönetsel boyutuna odaklanmaktadır. Kuşat (2013, s. 4912), sürdürülebilir işletmelerin yalnızca çevresel performansla değil, aynı zamanda örgütsel kültür ve liderlik sistemleriyle değerlendirilebileceğini vurgulamıştır. Yıldız (2021, s. 214) çok kriterli bir modelle sürdürülebilirlik performansının ölçülmesini önermiş; ölçülebilirliğin stratejik yönetim açısından önemine dikkat çekmiştir. Garip ve Yılmaz (2025, s. 233) Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi kapsamındaki firmalarda yürüttükleri araştırmada, şeffaflık ve ESG raporlama düzeyinin finansal performansla pozitif ilişki gösterdiğini tespit etmiştir.

Acar ve Özutku'nun (2022, s. 1155) BİST Sürdürülebilirlik Endeksi firmalarında yaptığı nitel araştırma, örgütsel öğrenmenin sürdürülebilir insan kaynakları uygulamalarını güçlendirdiğini; öğrenen organizasyon yapılarının sürdürülebilirlik kültürünü desteklediğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, mevcut çalışmanın örgütsel yapı temasında gözlemlenen eğitim ve farkındalık eksiklikleriyle karşılaştırıldığında önemli bir referans oluşturmaktadır.

Yabancı literatürde Dyllick ve Muff (2016, s. 162) sürdürülebilirlik stratejilerinin “paydaş merkezli değer yaratma” anlayışıyla yeniden tasarlandığını; Eccles ve Klimenko (2019, s. 109) ise yatırımcıların giderek daha fazla sürdürülebilirlik odaklı performans ölçütlerini benimsediğini belirtmiştir. Bu yönelim, özellikle Avrupa şirketlerinde gözlemlenen ESG temelli yönetim yapılarının finansal sürdürülebilirlikle bütünleşmesini açıklamaktadır.

Literatür genelinde sürdürülebilirliğin yalnızca çevresel değil, yönetsel ve stratejik bir olgu olarak ele alınması gerektiği konusunda geniş bir fikir birliği bulunmaktadır. Ancak Türkiye'deki çalışmaların çoğu sürdürülebilirliği kurumsal iletişim ve itibar yönetimi çerçevesinde ele alırken, Avrupa literatüründe bu olgu daha çok ölçülebilir performans sistemleri ve yönetim temelli uygulamalar üzerinden incelenmektedir.

186

4. YÖNTEM

Araştırmanın yöntem bölümünde çalışmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi başlıklarına yer verilmiştir.

4.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma, Türkiye ve Avrupa'da faaliyet gösteren sürdürülebilir şirketlerin yönetsel söylemlerini inceleyerek kurumsal sürdürülebilirlik stratejilerinin örgütsel düzeyde nasıl biçimlendiğini anlamayı amaçlayan nitel bir araştırmadır. Araştırma tasarımı, belge temelli çoklu durum deseni (multiple case study design) olarak yapılandırılmıştır. Yin'e (2018, s. 52) göre çoklu durum deseni, olgunun farklı bağlamlardaki yansımalarını karşılaştırmalı biçimde incelemeye imkân tanır; bu nedenle Türkiye ve Avrupa örnekleminin eşzamanlı analizi için uygun görülmüştür.

Kurumsal sürdürülebilirliğin yönetsel boyutu, örgütlerin stratejik karar alma süreçlerini, vizyon-misyon beyanlarını ve liderlik söylemlerini içerdiği için araştırma, stratejik yönetim teorisi (Chandler, 1962, s. 13; Mintzberg, 1978, s. 946) ve kurumsal

sürdürülebilirlik yaklaşımı (Elkington, 1997, s. 73; Bansal ve DesJardine, 2014, s. 72) temelinde konumlandırılmıştır. Bu kuramsal temeller, örgütlerin ekonomik, çevresel ve sosyal hedefleri aynı stratejik çerçeve içinde nasıl dengelediklerini anlamak için bütüncül bir bakış sağlamaktadır.

4.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Corporate Knights Global 100 Most Sustainable Companies (2025) listesinde yer alan Türkiye ve Avrupa merkezli sürdürülebilir şirketler oluşturmaktadır. Evren, yıllık sürdürülebilirlik raporlarını kamuya açıklayan, halka açık büyük ölçekli firmalardan meydana gelmektedir.

Evren içerisinden amaçlı örnekleme yöntemiyle (Patton, 2015, s. 264) toplam 10 şirket seçilmiştir. Seçim süreci, *bölgesel temsiliyet* (Türkiye–Avrupa dengesi) ve *sektörel çeşitlilik* (enerji, finans, sanayi, hızlı tüketim ve teknoloji) ilkeleriyle iki aşamada yürütülmüştür:

Tablo 1. Araştırma Kapsamında İncelenen Şirketler

Ülke	/ Şirket Adı	Sektör	Kaynak
Türkiye	Arçelik A.Ş.	Elektronik / Dayanıklı	Corporate Knights Global 100
	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	Finans / Yatırım Bankacılığı	Corporate Knights Global 100
	Sabancı Holding	Enerji / Sanayi	BIST Sürdürülebilirlik Endeksi
	Şişecam	Cam ve Kimya Sanayi	BIST Sürdürülebilirlik Endeksi
	Anadolu Efes	Gıda ve Hızlı Tüketim	BIST Sürdürülebilirlik Endeksi
Avrupa	Philips	Elektronik / Sağlık	Corporate Knights Global 100
	Schneider Electric	Enerji / Otomasyon	Corporate Knights Global 100
	Ørsted	Yenilenebilir Enerji	Corporate Knights Global 100
	Unilever	Hızlı Tüketim / FMCG	Corporate Knights Global 100
	Neste	Enerji / Biyo-yakıt	Corporate Knights Global 100

Tablo 1’de araştırma örneklemini oluşturan on şirketin ülke, sektör ve kaynak bakımından dağılımı gösterilmektedir. Türkiye’den beş, Avrupa’dan beş olmak üzere toplam on şirket incelenmiştir. Türk örneklemini, Corporate Knights Global 100 (2025) listesinde yer alan iki şirket (Arçelik A.Ş. ve TSKB) ile aynı metodolojiye sahip sürdürülebilirlik raporlaması güçlü üç ulusal şirketten (Sabancı Holding, Şişecam ve Anadolu Efes) oluşmaktadır. Avrupa örneklemini ise Corporate Knights listesinde yer alan beş firmayı (Philips, Schneider Electric, Ørsted, Unilever ve Neste) kapsamaktadır. Tablo,

araştırmanın bölgesel temsiliyetini ve sektörel çeşitliliğini özetleyerek örneklem yapısının dengeli biçimde oluşturulduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın evrenini oluşturan 10 firmanın seçiminde dikkat edilen öncüller ise aşağıdaki gibidir;

- (a) Son üç yılda düzenli olarak sürdürülebilirlik veya entegre rapor yayımlamış olmaları;
- (b) Corporate Knights'in ESG (Çevresel-Sosyal-Yönetişim) göstergeleriyle uyumlu veri sunmaları;
- (c) Raporların kamuya açık ve doğrulanabilir kaynaklardan (şirket web siteleri, CDP Türkiye veri tabanı, Corporate Knights arşivi) erişilebilir olması;
- (d) Sektörel çeşitliliği temsil etmeleri.

Bu seçim, literatürde “benzer ölçütlerle değerlendirilen karşılaştırmalı örneklem” (Seawright ve Gerring, 2008, s. 296) yaklaşımına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla örneklem, yalnızca Global 100 listesinin doğrudan üyelerini değil, aynı metodolojik ekosistemde yer alan Türk şirketlerini de kapsayarak daha dengeli bir bölgesel analiz imkânı sunmaktadır.

188

4.3. Veri Kaynakları ve Veri Toplama Süreci

Araştırmada kullanılan veriler, şirketlerin 2023 ve 2024 yıllarına ait sürdürülebilirlik, entegre veya faaliyet raporlarından elde edilmiştir. Raporlar, kurumsal web sitelerinden ve Corporate Knights veri tabanından doğrudan indirilmiş; özgünlükleri ve güncellikleri kontrol edilmiştir. Ek olarak, Corporate Knights'in yayımladığı *2025 Global 100 Methodology* dokümanı ve *Corporate Knights Sustainable Economy Taxonomy* rehberi incelenmiştir. Bu belgeler, sürdürülebilirlik performans göstergelerinin belirlenmesinde temel referans kaynağı olarak kullanılmıştır.

Veri toplama süreci üç aşamada yürütülmüştür:

1. Raporların temini ve kimlik doğrulaması,
2. Dijital ortama aktarım ve biçimsel temizleme (tablo/simge sadeleştirme),
3. Kodlama öncesi ön okuma ve tema öncüllerinin çıkarımı.

4.4. Veri Analizi, Geçerlik ve Güvenirlik

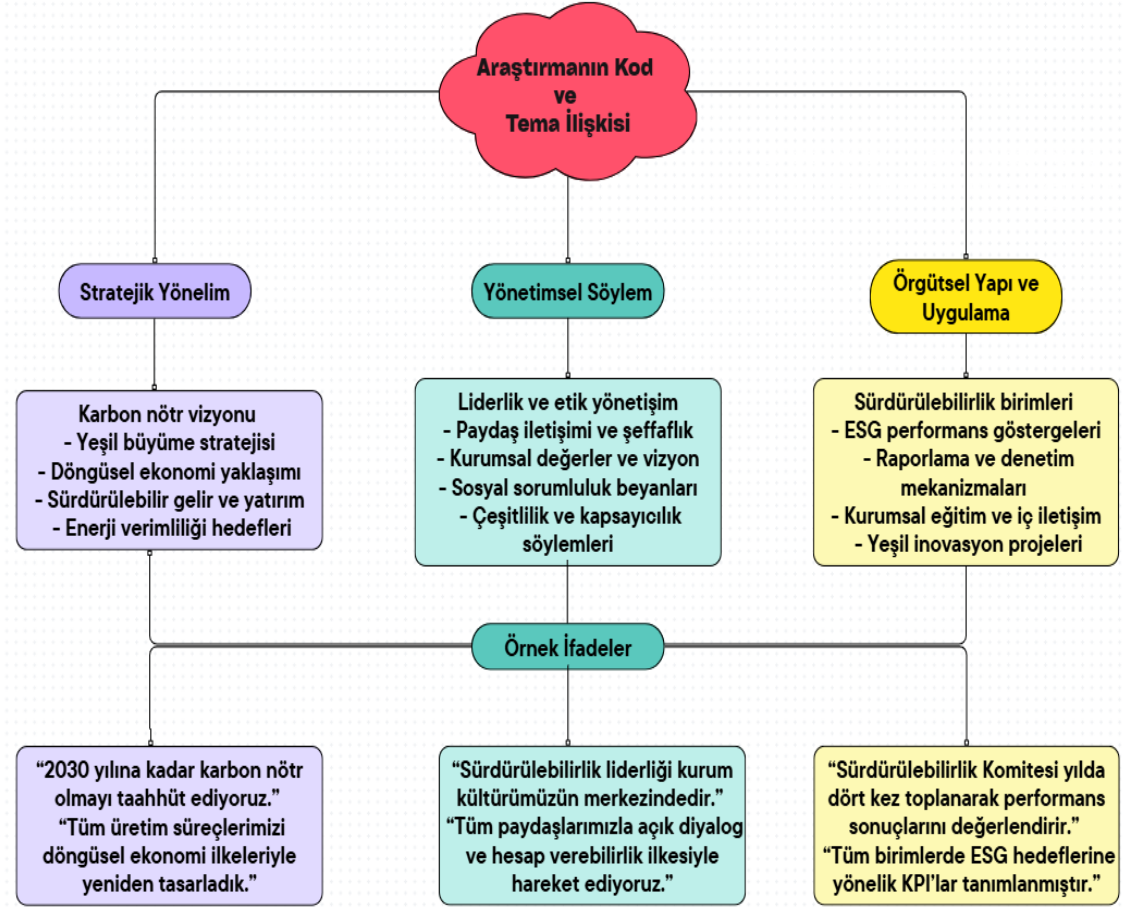
Elde edilen veriler, nitel içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir (Krippendorff, 2019, s. 24). Kodlama süreci hem kuramsal (dedüktif) hem veri temelli (indüktif) yaklaşımların birleştirildiği hibrit analiz modeline dayanmaktadır (Fereday ve Muir-Cochrane, 2006, s. 82). Kodların belirlenmesinde üç kaynak kullanılmıştır:

Kuramsal literatür: Elkington'un (1997, s. 76) *Üçlü Sorumluluk (Triple Bottom Line)* modeli, Bansal ve DesJardine'in (2014, s. 73) sürdürülebilir rekabet avantajı yaklaşımı, Epstein ve Buhovac'ın (2014, s. 119) sürdürülebilirlik performansı modeli, ve Hahn vd.'nin (2015, s. 299) kurumsal sürdürülebilirlik paradoksu çerçevesi.

Corporate Knights metodolojisi: Enerji verimliliği, sürdürülebilir gelir, cinsiyet dengesi, sürdürülebilir yatırım, yönetim kalitesi göstergeleri.

Veri ön okuması: Raporlarda tekrar eden ifade kümeleri ("karbon nötr vizyonu", "yeşil inovasyon", "etik yönetim", "paydaş diyalogu") literatürle karşılaştırılarak kod setine eklenmiştir. Sonuçta *stratejik yönelim* (yeşil büyüme, karbon nötrlüğü, sürdürülebilir gelir), *Yönetimsel Söylem* (liderlik, paydaş iletişimi, etik yönetim) ve *Örgütsel Yapı ve Uygulama* (sürdürülebilirlik birimleri, ölçüm mekanizmaları, ESG raporlama) olmak üzere 3 ana tema belirlenmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Kod ve Tema İlişkisi

Kodlama süreci, verilerin sistematik biçimde yönetilmesi ve kodların bütünsel biçimde izlenebilmesi amacıyla MAXQDA 2020 yazılımı kullanılarak yürütülmüştür. Kodlama iki araştırmacı tarafından bağımsız biçimde yapılmış; kodlayıcılar arası uyum Cohen's Kappa = 0.81 olarak hesaplanmıştır (Landis ve Koch, 1977, s. 165).

Geçerlik, veri üçlemesi (kuramsal kaynaklar + Corporate Knights verileri + şirket raporları) yoluyla; güvenirlik ise kod tanımlarının açık biçimde belgelenmesi, yazılım çıktılarının arşivlenmesi ve analiz adımlarının yinelenabilir şekilde raporlanması ile sağlanmıştır.

4.5. Araştırma Kısıtları

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma verileri yalnızca kamuya açık belgelerden elde edildiği için, şirketlerin iç stratejik süreçlerine veya yayımlanmamış raporlarına erişim mümkün olmamıştır. Bu durum, analiz edilen sürdürülebilirlik söylemlerinin kurumların dış iletişimine dayalı biçimde değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca araştırma kapsamı büyük ölçekli ve halka açık şirketlerle

sınırlandırılmış, küçük ve orta ölçekli işletmeler inceleme dışı bırakılmıştır. Bu tercih, Corporate Knights metodolojisinin ölçek temelli kriterleriyle uyumlu olmakla birlikte, farklı kurumsal yapılardaki sürdürülebilirlik pratiklerinin gözlenememesi açısından bir sınırlılık oluşturmaktadır.

Zaman boyutu bakımından çalışma 2023–2024 dönemine odaklandığından, şirketlerin sürdürülebilirlik stratejilerinde uzun vadeli eğilimleri veya dönemsel değişimleri izlemek mümkün olmamıştır. Ayrıca Avrupa örneklemindeki bazı raporlar İngilizce çevirileri üzerinden analiz edildiği için dil farklılıkları belirli ifadelerde anlam kaymalarına neden olma olasılığını taşımaktadır. Bununla birlikte araştırma, kurumsal sürdürülebilirliğin yönetsel ve örgütsel boyutlarını bölgesel karşılaştırma çerçevesinde ele alarak Yönetim ve Organizasyon literatürüne bütüncül ve özgün bir katkı sunmaktadır.

5. BULGULAR

Bu bölümde, Türkiye ve Avrupa merkezli sürdürülebilirlik odaklı şirketlerin kurumsal belgelerinde yer alan stratejik yönelim, yönetsel söylem ve örgütsel uygulamalara ilişkin bulgular sunulmaktadır. Bulgular, işletmelerin sürdürülebilirlik raporlarında stratejik vizyon, yeşil büyüme, etik liderlik, paydaş ilişkileri, örgütsel yapı ve ESG raporlama temalarını hangi düzeyde ve hangi kurumsal bağlamlarda ele aldıklarını ortaya koymaktadır. Analiz, MAXQDA 2020 aracılığıyla yürütülen tematik kodlama süreci sonucunda oluşturulan üç ana tema ekseninde ilerlemektedir. Her tema, şirket raporlarında tekrar eden kavramsal örüntüler, yönetsel vurgular ve kurumsal uygulama biçimleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

191

5.1. Stratejik Yönelim Temasına İlişkin Bulgular

Stratejik yönelim teması, işletmelerin sürdürülebilirlik vizyonlarını uzun vadeli stratejik hedeflere nasıl dönüştürdüklerini ortaya koymaktadır. Analiz edilen raporlarda bu tema, “karbon nötr vizyonu”, “yeşil büyüme stratejisi”, “döngüsel ekonomi yaklaşımı”, “sürdürülebilir gelir modeli” ve “enerji verimliliği hedefleri” gibi alt kodlar üzerinden şekillenmiştir. Kodlar, şirketlerin sürdürülebilirlik politikalarını hangi düzeyde somutlaştırdıklarını göstermesi açısından değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Stratejik Yönelim Kod-Frekans Dağılımı

Sirket	Karbon nötrlük	Enerji verimliliği	Yesil	büyüme	Döngüsel ekonomi	Sürdürülebilir gelir
Arçelik	X	X	X	-	-	-
TSKB	X	X	-	-	-	X
Sabancı	X	X	X	X	-	-
Şişecam	-	X	-	X	-	-
Anadolu Efes	-	-	-	-	-	-
Philips	X	X	X	X	-	-
Schneider	X	X	X	-	-	X
Ørsted	X	X	X	X	-	-
Unilever	X	X	X	X	-	X
Neste	X	X	-	-	-	X

Tablo 2, araştırmanın evrenini oluşturan 10 şirketin sürdürülebilirlik raporlarında stratejik yönelim temasına ilişkin beş kodun hangi düzeyde yer aldığını göstermektedir. Avrupa merkezli şirketlerin (Philips, Schneider Electric, Ørsted, Unilever, Neste) tamamında “karbon nötrlük vizyonu” ve “enerji verimliliği hedefleri” kodlarının sistematik biçimde bulunduğu görülmektedir. Buna karşılık Türk şirketleri arasında bu iki kod daha sınırlı, genellikle stratejik beyan veya vizyon ifadesi düzeyinde kalmaktadır.

“Yeşil büyüme stratejisi” Avrupa örneğinde daha yaygın olup özellikle Ørsted, Schneider ve Unilever raporlarında inovasyon ve Ar-Ge yatırımlarıyla ilişkilendirilmiştir. Türk şirketlerinde ise bu kavram çoğunlukla genel hedef veya değer beyanı biçiminde kullanılmıştır. “Döngüsel ekonomi yaklaşımı” ve “sürdürülebilir gelir modeli” kodları Avrupa şirketlerinde üretim zinciri ve finansal performansla bütünleşmişken, Türk şirketlerinde bu unsurların henüz yapısal düzeyde yerleşmediği gözlenmiştir.

Genel olarak tablo, Avrupa şirketlerinin stratejik yönelimlerini ölçülebilir, operasyonel ve hedef temelli biçimde kurguladıklarını; Türk şirketlerinde ise vizyoner, iletişim odaklı ve beyan ağırlıklı bir yaklaşımın baskın olduğunu ortaya koymaktadır.

5.2. Yönetimsel Söylem Temasına İlişkin Bulgular

Yönetimsel söylem teması, şirketlerin sürdürülebilirlik konusundaki yönetsel dilini, paydaş iletişimini ve liderlik yaklaşımlarını nasıl ifade ettiklerini ortaya koymaktadır. Analiz, “etik liderlik”, “paydaş iletişimi”, “şeffaflık ve hesap verebilirlik”, “sosyal sorumluluk beyanı” ve “kurumsal değer söylemi” olmak üzere beş kod altında sınıflandırılmıştır. Kodlar, yöneticilerin raporlarda kullandığı dilin normatif (değer

temelli) mi yoksa yapısal (ölçülebilir göstergelere dayalı) mi olduğunu gösterebilmek amacıyla değerlendirilmiştir.

Tablo 3. Yönetimsel Söylem Kodlarının Firma Bazında Görünümü

Sirket	Liderlik Pavdas		Seffaflık	ve	hesap	Sosyal	sorumluluk	Kurumsal	değer
Arçelik	X	X	X			X		X	
TSKB	X	-	X			X		-	
Sabancı	X	X	-			X		X	
Şişecam	-	X	X			X		-	
Anadolu Efes	-	X	-			X		X	
Philips	X	X	X			-		X	
Schneider	X	X	X			-		X	
Ørsted	X	X	X			-		-	
Unilever	X	X	X			X		X	
Neste	X	-	X			-		-	

Tablo 3, Yönetimsel söylem açısından Türk şirketlerinde “sosyal sorumluluk” ve “kurumsal değer” kavramları belirgin biçimde öne çıkarken, Avrupa şirketlerinde “şeffaflık” ve “hesap verebilirlik” ifadelerinin yoğunluk kazandığı görülmektedir. Arçelik ve Sabancı Holding gibi şirketlerde sürdürülebilirlik dili, topluma katkı ve çalışan refahı temalarıyla ilişkilendirilmiştir. Buna karşın Schneider Electric, Philips ve Ørsted gibi Avrupa şirketlerinde yönetsel söylem daha yapısal, performans ölçümleri ve yönetim politikalarıyla desteklenmiştir.

Etik liderlik kodu, hem Türkiye hem Avrupa örneğinde yüksek düzeyde gözlemlenmiştir; ancak Avrupa şirketlerinde bu liderlik anlayışı ESG komiteleri veya yönetim kurulu uygulamalarıyla kurumsallaşmıştır. Türk şirketlerinde ise liderlik dili, daha çok değer beyanı ve vizyon vurgusuna dayanmaktadır.

Genel olarak tablo, Türk şirketlerinde sürdürülebilirlik söyleminin değer temelli ve normatif, Avrupa şirketlerinde ise yönetim temelli ve ölçülebilir bir çerçevede şekillendiğini göstermektedir.

5.3. Örgütsel Yapı ve Uygulama Temasına İlişkin Bulgular

Örgütsel yapı ve uygulama teması, sürdürülebilirlik ilkelerinin işletmelerin yönetim süreçlerine, organizasyonel yapılanmalarına ve performans izleme sistemlerine ne ölçüde entegre edildiğini ortaya koymaktadır. Analiz sonucunda “sürdürülebilirlik birimi”, “ESG ölçüm sistemi”, “denetim ve raporlama mekanizması”, “çalışan eğitimi ve farkındalık” ve “kurumsal koordinasyon yapısı” olmak üzere beş kod altında sınıflandırma yapılmıştır. Kodlar, sürdürülebilirliğin kurumsal düzeyde ne derece sistematik hale geldiğini belirlemek amacıyla değerlendirilmiştir.

Tablo 4. Örgütsel Yapı ve Uygulama Kodlarının Firma Bazında Görünümü

Sirket	Sürdürülebilirlik	ESG ölçüm	Denetim	ve Çalışan eğitimi	ve Kurumsal
Arçelik	X	X	X	X	X
TSKB	X	X	X	-	X
Sabancı	X	X	X	-	-
Şişecam	X	-	X	X	-
Anadolu	X	-	-	X	-
Philips	X	X	X	X	X
Schneider	X	X	X	X	X
Ørsted	X	X	X	X	X
Unilever	X	X	X	X	X
Neste	X	X	X	-	X

Tablo 4, Avrupa şirketlerinin sürdürülebilirlik yapılarında tam kurumsallaşmanın sağlandığını, Türk şirketlerinde ise bu sürecin kısmen tamamlandığını göstermektedir. Avrupa örneklemindeki şirketlerin tamamında sürdürülebilirlik birimi, ESG ölçüm sistemi ve denetim mekanizması birlikte çalışmakta; bu yapılar doğrudan yönetim kuruluna veya CEO düzeyine raporlamaktadır.

Türk şirketlerinde ise sürdürülebilirlik birimi çoğunlukla kurumsal iletişim veya insan kaynakları bünyesinde yer almakta, ESG göstergeleri ise raporlama düzeyinde sınırlı kalmaktadır. Arçelik ve TSKB bu konuda diğer Türk şirketlerinden ayrılmakta; kurumsal koordinasyon yapılarıyla daha gelişmiş bir model sergilemektedir.

Çalışan eğitimi ve farkındalık uygulamaları, Avrupa örnekleminde kurumsal sürdürülebilirlik kültürünün önemli bir bileşeni olarak görülürken, Türk şirketlerinde daha çok proje bazlı veya dönemsel etkinlikler biçiminde yürütülmektedir.

Genel olarak Avrupa şirketleri sürdürülebilirliği örgütsel mimarinin çekirdek unsuru hâline getirmiştir; Türk şirketlerinde ise süreç operasyonel uyum ve dış raporlama boyutunda şekillenmektedir.

5.4. Türkiye ve Avrupa Şirketlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Bu bölüm, stratejik yönelim, yönetsel söylem ve örgütsel yapı–uygulama temaları üzerinden elde edilen bulguların bütüncül karşılaştırmasını sunmaktadır. Amaç, Türkiye ve Avrupa merkezli şirketlerde sürdürülebilirliğin yönetsel düzeyde nasıl kurumsallaştığını ve bu süreçte hangi alanlarda ayrışma veya yakınsama yaşandığını ortaya koymaktır.

Analiz sonucunda üç ana tema arasında Avrupa şirketlerinde yüksek düzeyde bütünlük gözlenirken, Türk şirketlerinde temalar arası bağlantıların daha zayıf olduğu belirlenmiştir. Avrupa örneğinde stratejik yönelim, söylem ve uygulama birimleri aynı hedef sistemine hizmet edecek biçimde birbirine entegre edilmiş; Türk örneğinde ise bu üç unsurun çoğu zaman birbirinden bağımsız işlediği görülmüştür.

Tablo 5. Temalar Arası Karşılaştırmalı Özet

Şirket	Stratejik Yönelim	Yönetsel Söylem	Örgütsel Yapı ve Uygulama
Arçelik	Vizyon ve hedef odaklı	Değer temelli söylem	Kısmen kurumsallaşmış
TSKB	Finansal sürdürülebilirlik vurgusu	Hesap verebilirlik ve etik yönetim	Tam kurumsal yapı
Sabancı Holding	Yeşil büyüme odaklı	Sosyal sorumluluk vurgusu	Kurumsal raporlama süreci gelişmekte
Şişecam	Enerji verimliliği odaklı	Şeffaflık ve paydaş iletişimi	Süreç düzeyinde uygulama
Anadolu Efes	Marka itibarı odaklı	Sosyal sorumluluk beyanı	Proje bazlı uygulama
Philips	Karbon nötr ve inovasyon odaklı	Ölçülebilir yönetim dili	Tam entegre yapı
Schneider Electric	Enerji dönüşümü odaklı	Hesap verebilirlik vurgusu	ESG sistematik olarak uygulanıyor
Ørsted	Yenilenebilir enerji merkezli	Paydaş diyalogu güçlü	Kurumsal koordinasyon yüksek
Unilever	Döngüsel ekonomi odaklı	Etik liderlik ve şeffaflık	Sürdürülebilirlik birimi kurumsal düzeyde
Neste	Biyo-yakıt ve karbon yönetimi	Stratejik iletişim dili	Entegre sürdürülebilirlik mimarisi

Tablo 5, Avrupa şirketlerinin sürdürülebilirliği stratejik yönetim sistemlerinin merkezine yerleştirdiğini, Türk şirketlerinin ise bu süreci daha çok kurumsal kimlik ve sosyal sorumluluk ekseninde yürüttüğünü göstermektedir. Avrupa örneğinde temalar arası bütünlük dikkat çekicidir; örneğin Schneider Electric ve Ørsted, karbon nötrlük stratejilerini etik liderlik dili ve ESG temelli kurumsal yapılarla desteklemektedir.

Türk örneğinde ise Arçelik ve TSKB dışındaki şirketlerde stratejik yönelim, yönetsel söylem ve örgütsel yapı arasındaki bağın daha gevşek olduğu görülmektedir. Sabancı Holding ve Şişecam gibi kuruluşlar sürdürülebilirliği hedef ve raporlama düzeyinde ele almakta; ancak bu süreç henüz tüm kurumsal birimlere entegre edilmemiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Avrupa şirketlerinde sürdürülebilirlik, kurumsal yönetim sisteminin bir stratejik işlevi olarak; Türk şirketlerinde ise kurumsal sorumluluk ve itibar yönetiminin bir iletişimsel uzantısı olarak biçimlenmektedir. Bu fark, sürdürülebilirliğin Türkiye’de hızla gelişen ancak henüz tam anlamıyla kurumsallaşmamış bir yönetim alanı olduğunu göstermektedir.

6. TARTIŞMA

196

Bu bölümde elde edilen bulgular, kurumsal sürdürülebilirlik alanındaki mevcut literatürle karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmektedir. Analiz, Türkiye ve Avrupa merkezli şirketlerde gözlemlenen stratejik yönelim, yönetsel söylem ve örgütsel yapı farklılıklarını açıklarken, önceki araştırmaların bulgularıyla paralellik ve ayrışma noktalarını ortaya koymaktadır.

Elkington’un (1997, s. 73) Üçlü Sorumluluk modeli, kurumsal sürdürülebilirliğin ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarını eşzamanlı olarak yönetebilme yetkinliğini esas almıştır. Bu çalışma da benzer biçimde sürdürülebilirliğin yalnızca çevresel değil, stratejik bir yönetim sorumluluğu olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Avrupa örneğinde görülen hedef odaklı stratejiler, Elkington’un modelinde vurgulanan bütüncül yaklaşımı uygulama düzeyine taşıırken, Türk şirketlerinde bu yaklaşım daha çok vizyon düzeyinde kalmaktadır. Bu durum, Bansal ve DesJardine’in (2014, s. 74) belirttiği uzun vadeli sürdürülebilirlik mantığının Türkiye’de henüz tam kurumsallaşmadığını göstermektedir.

Hahn ve diğerlerinin (2015, s. 299) ortaya koyduğu “sürdürülebilirlik paradoksu”, ekonomik kârlılık ile çevresel sorumluluk arasında denge kurmanın örgütsel açıdan zorluğunu vurgulamaktadır. Bu paradoks, Türk şirketlerinin stratejik raporlarında açıkça gözlenmektedir. Türk örneğinde sürdürülebilirlik söylemi çoğunlukla toplumsal sorumluluk ve itibar yönetimiyle ilişkilendirilirken, Avrupa örneğinde bu kavram operasyonel performans göstergeleriyle bütünleşmiştir. Dolayısıyla Avrupa şirketleri Hahn vd. (2015)’in tanımladığı gerilimi yönetsel sistemlerle dengeleyebilmekte, Türk şirketleri ise bu dengeyi iletişimsel düzeyde sürdürmektedir.

Kuşat’ın (2013, s. 4899) vurguladığı üzere, kurumsal sürdürülebilirliğin içsel unsurları olan liderlik, örgütsel kültür ve sistematik yönetim mekanizmaları işletmelerin uzun vadeli başarısını belirlemektedir. Bu araştırmada da benzer bir yapı ortaya çıkmış, ancak Avrupa şirketlerinde bu unsurlar daha yüksek düzeyde kurumsallaşmış biçimde gözlenmiştir. Türk şirketlerinde liderlik dili daha çok “değer temelli söylem” biçimindeyken, Avrupa şirketlerinde “hesap verebilirlik” ve “ölçülebilir liderlik performansı” ön plana çıkmıştır. Bu bulgu, Lozano’nun (2015, s. 36) içsel itici güçlerin (liderlik, kültür, paydaş iletişimi) kurumsal sürdürülebilirlikte belirleyici olduğu yönündeki tespitini desteklemektedir.

197

Acar ve Özutku’nun (2022, s. 1155) BİST Sürdürülebilirlik Endeksi kapsamındaki firmalarda yürüttüğü çalışmada, örgütsel öğrenme süreçlerinin sürdürülebilir insan kaynakları yönetimini güçlendirdiği ve sürdürülebilirlik kültürünün çalışanlar aracılığıyla yaygınlaştığı belirlenmiştir. Ancak bu araştırmadaki Türk şirketlerinde sürdürülebilirlik birimlerinin genellikle kurumsal iletişim veya insan kaynakları altına konumlandırıldığı görülmektedir. Bu fark, Türkiye’de sürdürülebilirliğin henüz stratejik birim düzeyinde bağımsızlaşmadığını, daha çok destekleyici bir fonksiyon olarak ele alındığını göstermektedir.

Yıldız, (2021, s. 214) kurumsal sürdürülebilirlik performansının çok kriterli göstergelerle ölçülmesi gerektiğini ileri sürerken, bu araştırma bulguları özellikle Avrupa şirketlerinin ESG performans sistemleri aracılığıyla ölçülebilirlik ilkesini büyük ölçüde hayata geçirdiğini göstermektedir. Türk şirketlerinde ise performans ölçümü çoğunlukla nitel beyanlarla sınırlı kalmıştır. Bu durum, ölçülebilirlik eksikliğinin stratejik yönetim sürecindeki kurumsallaşmayı sınırlayan bir unsur olduğunu doğrulamaktadır.

Dyllick ve Muff'un (2016, s. 162) paydaş merkezli değer yaratma modeli, sürdürülebilirliğin tüm paydaş ilişkileriyle bütünleşmesini öngörmektedir. Bu araştırmada Avrupa şirketlerinde paydaş iletişimi ve şeffaflık kodlarının yüksek düzeyde gözlenmesi, söz konusu modele güçlü bir paralellik göstermektedir. Buna karşılık, Türk şirketlerinde sosyal sorumluluk ve değer temelli iletişim öne çıkmakta; paydaş ilişkileri daha sembolik bir düzeyde temsil edilmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırma, Türkiye ve Avrupa merkezli sürdürülebilirlik odaklı şirketlerin yönetsel söylemlerini, stratejik yönelimlerini ve örgütsel yapılarını karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışmanın temel amacı, kurumsal sürdürülebilirliğin yönetim ve organizasyon alanındaki konumunu anlamak ve bölgesel düzeydeki farklılaşmayı ortaya koymaktır. Elde edilen bulgular, kurumsal sürdürülebilirliğin artık yalnızca çevresel veya sosyal bir sorumluluk değil, doğrudan stratejik bir yönetim işlevi hâline geldiğini göstermektedir.

Analiz sonuçları, Avrupa şirketlerinde sürdürülebilirliğin stratejik yönelim, yönetsel söylem ve örgütsel yapı arasında güçlü bir bütünlük oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu bütünlük, sürdürülebilirliğin hem üst yönetim stratejilerinde hem de operasyonel uygulamalarda kurumsallaştığını göstermektedir. Türk şirketlerinde ise sürdürülebilirlik anlayışı büyük ölçüde vizyon ve taahhüt beyanlarına dayanmakta, uygulama düzeyinde ise ölçülebilir performans sistemleriyle yeterince desteklenmemektedir. Bu durum, sürdürülebilirliğin yönetsel dilde güçlü biçimde temsil edilmesine karşın, örgütsel düzeyde tam anlamıyla yerleşmediğini göstermektedir.

Avrupa örneğinde liderlik, şeffaflık, paydaş ilişkileri ve ESG raporlama süreçleri kurumsal yönetişimin bir bileşeni hâline gelirken; Türk örneğinde bu alanların daha çok kurumsal iletişim ve sosyal sorumluluk çerçevesinde konumlandığı gözlenmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de sürdürülebilirlik süreçlerinin uzun vadede güçlenebilmesi için yönetişim temelli yapısal reformlara, ölçülebilir performans göstergelerine ve liderlik düzeyinde hesap verebilirlik mekanizmalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Türk şirketlerinde sürdürülebilirlik birimlerinin doğrudan yönetim kurullarına bağlı, bağımsız karar ve izleme yetkisine sahip yapılara dönüştürülmesi gerekmektedir. ESG performans ölçütleri, yalnızca raporlama aracı olarak değil, stratejik karar alma süreçlerinin bir parçası olarak

kullanılmalıdır. Liderlik eğitimlerinde sürdürülebilirlik odaklı yönetim, etik karar verme ve paydaş ilişkileri konularına özel ağırlık verilmesi, sürdürülebilir kültürün yaygınlaşmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca şirketlerin yıllık raporlarında çevresel hedeflerin yanı sıra ölçülebilir sosyal ve yönetsel göstergelere sistematik biçimde yer verilmesi gerekmektedir.

Politika düzeyinde, Türkiye’de faaliyet gösteren büyük ölçekli şirketler için Avrupa’daki Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) benzeri bir ulusal raporlama standardı geliştirilebilir. Kamu kurumlarının özel sektörle işbirliği içinde sürdürülebilirlik eğitimi ve sertifikasyon programlarını yaygınlaştırması, bu dönüşümün kurumsal tabanda benimsenmesini kolaylaştıracaktır. Üniversiteler ve araştırma kurumları, sürdürülebilir yönetim ve organizasyon konularında disiplinlerarası araştırma merkezleri kurarak akademi-sektör işbirliğini güçlendirebilir. Genel olarak değerlendirildiğinde, mevcut çalışma literatürdeki ana tartışma hatlarını doğrulamakla birlikte iki özgün sonuca ulaşmaktadır.

Birincisi, Avrupa şirketleri sürdürülebilirliği stratejik yönelim, yönetsel söylem ve örgütsel yapı arasında bütünleşik bir sistem olarak ele alırken; Türk şirketlerinde bu üç bileşen arasında kısmi bir kopukluk bulunmaktadır.

İkincisi, Türk şirketlerinin sürdürülebilirlik söylemi normatif düzeyde güçlü olsa da, uygulama düzeyinde ölçülebilir sistemlerle desteklenmediği için kurumsal sürdürülebilirlik kültürü tam anlamıyla yerleşmemiştir.

Bu bağlamda çalışma, kurumsal sürdürülebilirliğin yalnızca stratejik raporlarla değil, ölçülebilir performans sistemleri ve içsel liderlik dinamikleriyle desteklenmesi gerektiğini vurgulayarak literatüre uygulama temelli bir katkı sunmaktadır.

Çalışma, nitel içerik analizine dayandığı için yalnızca rapor ve belge verileriyle sınırlıdır. Gelecekteki araştırmaların, derinlemesine mülakatlar veya vaka analizleriyle liderlerin söylemlerini ve karar alma süreçlerini doğrudan incelemesi, kurumsal sürdürülebilirliğin içsel dinamiklerini daha açık biçimde ortaya koyacaktır. Ayrıca farklı bölgelerde, özellikle Asya veya Orta Doğu ülkelerinde benzer karşılaştırmalı araştırmalar yürütülmesi, kültürel ve yönetsel farklılıkların sürdürülebilirlik stratejilerine etkisini anlamada katkı sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız- Çift Kör Hakemlik

Yazar Katkısı: Dr. Ahmet SARNIÇ %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Dr. Ahmet SARNIÇ 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

KAYNAKÇA

- Acar, S., ve Özutku, H. (2022). BİST sürdürülebilirlik endeksinde yer alan firmalarda örgütsel öğrenmenin sürdürülebilir insan kaynakları yönetimine etkisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 1153–1175.
- Bansal, P., ve DesJardine, M. R. (2014). Business sustainability: It is about time. *Strategic Organization*, 12(1), 70–78. doi.org/10.1177/1476127013520265
- Bansal, P., ve Song, H.-C. (2017). Similar but not the same: Differentiating corporate sustainability from corporate responsibility. *Academy of Management Annals*, 11(1), 105–149. doi.org/10.5465/annals.2015.0095
- Chandler, A. D., Jr. (1962). *Strategy and structure: Chapters in the history of the industrial enterprise*. MIT Press.
- Dineri, N., Ekşi, H. İ., Altemur, N., ve Büyükoğlu, B. (2025). Sürdürülebilirlik raporlarının hisse senedi değerleri üzerindeki etkisi: Borsa İstanbul örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 13(3), 2455–2472. doi.org/10.25095/mufad.1656999
- Dyllick, T., ve Muff, K. (2016). Clarifying the meaning of sustainable business: Introducing a typology from business-as-usual to true business sustainability. *Organization and Environment*, 29(2), 156–174. doi.org/10.1177/1086026615575176
- Eccles, R. G., ve Klimenko, S. (2019). The investor revolution: Shareholders leading on sustainability. *Harvard Business Review*, 97(3), 106–116.
- Elkington, J. (1997). *Cannibals with forks: The triple bottom line of 21st century business*. Capstone.
- Epstein, M. J., ve Buhovac, A. R. (2014). *Making sustainability work: Best practices in managing and measuring corporate social, environmental and economic impacts* (2nd ed.). Berrett-Koehler Publishers.
- Fereday, J., ve Muir-Cochrane, E. (2006). Demonstrating rigor using thematic analysis: A hybrid approach of inductive and deductive coding and theme development.

International Journal of Qualitative Methods, 5(1), 80–92.
doi.org/10.1177/160940690600500107

Garip, O., ve Yılmaz, B. (2025). Kurumsal sürdürülebilirlik ve finansal performans: BİST sürdürülebilirlik endeksi üzerine bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 57, 220–239. doi.org/10.52642/susbed.1622594

Hahn, T., Figge, F., Pinkse, J., ve Preuss, L. (2015). Tensions in corporate sustainability: Towards an integrative framework. *Journal of Business Ethics*, 127(2), 297–316.
doi.org/10.1007/s10551-014-2047-5

Hardy, C., ve Phillips, N. (1999). No joking matter: Discursive struggle in the Canadian refugee system. *Organization Studies*, 20(1), 1–24.
doi.org/10.1177/0170840699201001

Krippendorff, K. (2019). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). Sage Publications.

Kuşat, N. (2013). Yeşil sürdürülebilirlik için yeşil ekonomi: Avantaj ve dezavantajları – Türkiye incelemesi. *Journal of Yaşar University*, 8(29), 4896–4916.

Landis, J. R., ve Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, 33(1), 159–174. doi.org/10.2307/2529310

Lozano, R. (2015). A holistic perspective on corporate sustainability drivers. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 22(1), 32–44.
doi.org/10.1002/csr.1325

Mintzberg, H. (1978). Patterns in strategy formation. *Management Science*, 24(9), 934–948. doi.org/10.1287/mnsc.24.9.934

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods* (4th ed.). Sage Publications.

Seawright, J., ve Gerring, J. (2008). Case selection techniques in case study research: A menu of qualitative and quantitative options. *Political Research Quarterly*, 61(2), 294–308. doi.org/10.1177/1065912907313077

- Yıldız, S. (2021). Sürdürülebilirlik performansının çok kriterli karar verme yöntemleri ile ölçümü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon ABD, Antalya.
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). Sage Publications.

KÜRESEL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ SORUNU: İSTİHDAM AÇISINDAN 2024 TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ

Uygar ÖZTÜRK¹<https://orcid.org/0000-0003-2267-0497>

Öz

Dünya modernleştikçe, kadına verilen değer arttıkça, erkek ve kadın arasındaki fark kapanmaktadır. Fakat bu kapanışın hızı da önem arz etmektedir. Küresel cinsiyet eşitsizliği ülkeler sıralamasının listesinin oluşmasında kültür, değerler ve eğitimin önemi de oldukça fazladır. Bu çalışmada, küresel cinsiyet eşitsizliği sıralamasını oluşturan ekonomik katılım ve fırsat, eğitime katılım, sağlık ve sağ kalım, politik katılım olarak ve bunların alt kategorileri değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, küresel cinsiyet eşitsizliği sorununu hem dünya genelinde hem de Türkiye özelinde inceleyerek mevcut duruma dikkat çekmek, söz konusu eşitsizliğin giderilmesi önündeki engelleri analiz etmek ve çözüm önerileri sunmaktır. Bu araştırmanın kapsamı 2024 Dünya Ekonomik Forumu'nun küresel cinsiyet raporu verileriyle Türkiye'deki durumunun değerlendirilmesiyle sınırlıdır. Küresel cinsiyet eşitsizliği raporunun analizinde, alt değerlendirme gruplarına ilişkin veriler ikincil kaynaklardan temin edilerek kullanılmıştır. Bu çalışmanın bulguları, Türkiye'nin küresel cinsiyet eşitsizliği endeksinde 146 ülke arasında 127. sırada yer aldığını ve özellikle ekonomik katılımda kritik bir durumda olduğunu göstermektedir. Çözüm önerileri arasında; kamusal kreş ve yaşlı bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, pozitif ayrımcılık politikaları ve toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı eğitim reformları öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet eşitsizliği, Kadın, Sosyal politika, Çalışma psikolojisi

THE GLOBAL GENDER INEQUALITY PROBLEM: 2024 TÜRKİYE EVALUATION IN TERMS OF EMPLOYMENT

Abstract

As the world modernizes and the value attributed to women increases, the gap between men and women is narrowing. However, the pace of this convergence remains a critical issue. Cultural norms, societal values, and education play a significant role in shaping the global gender gap rankings. This study evaluates the key dimensions of the Global Gender Gap Index—economic participation and opportunity, educational attainment, health and survival, and political empowerment—along with their subcategories. The primary objective of this research is to examine gender inequality on both a global scale and within the specific context of Turkey, highlighting current challenges, analyzing obstacles to achieving gender equality, and proposing policy recommendations. The study is based on data from the 2024 World Economic Forum's Global Gender Gap Report, with a particular focus on Turkey's performance. Secondary data sources were utilized to assess sub-indices within the gender equality framework. The findings of this study reveal that Turkey ranks 127th out of 146 countries in the Global Gender Gap Index, demonstrating particularly critical performance in economic participation. Among the proposed solutions, the expansion of public childcare and elderly care services, affirmative action policies, and gender equality-focused education reforms emerge as prominent recommendations.

Key Words: Gender inequality, Women, Social policy, Work psychology

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Ahlat Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Bitlis/Türkiye, uozturk@beu.edu.tr

GİRİŞ

Küresel Cinsiyet Eşitsizliği, dünyada kadın ve erkeğin eşit olamaması durumudur. Kadın ve erkeğin arasındaki eşitsizlik sayısal verilere dayandırılarak ölçülmektedir. Bu ölçüm ekonomik katılım, sağlık, eğitim, politika olmak üzere dört başlık altında yapılmaktadır ve sayılarla kadın ve erkeğin arasındaki farkın görece olarak mesafe uzaklığı da ölçülebilmektedir (The Global Gender Gap Report, 2017, 2018, 2020, 2023, 2024). Küresel bâzda bir sorun olan cinsiyet eşitsizliği yüzyıllardan beri süregelmektedir. Gerek dini emirler olsun gerekse de aile yapısının sosyolojik durumunda olsun kadın birçok boyutta ikinci plana atılmaktadır.

2016 yılına ait İnsani Gelişmişlik Raporunda; Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi, insan gelişiminin temel özelliklerindendir. Dünya, kadın ve erkeğin eşit olabilmesi hedefine hâlâ çok yavaş ilerlemektedir. Eylül 2015'te New York'ta düzenlenen tarihi bir toplantıda 80 dünya lideri, kadınlara yönelik ayrımcılığa 2030 yılına kadar son vermeyi taahhüt etti ve hızlı değişiklikleri başlatmak için somut ve ölçülebilir eylemler yaptıklarını duyurdu. Bu konuda vaat edilen ve üzerinde anlaşmaya varılan somut ifadeleri yerine getirme zamanı gelmiştir (Human Development Report, 2016, s. 19). Doğu Asya ve Pasifik bölgelerinde sadece ekonomik cinsiyet farkını kapatmak için 111 yıl ve Ortadoğu ve Kuzey Afrika için ise 356 yıl geçmesi gerekmektedir (Human Development Report, 2016, s. 165). Bazı ülkeler siyasi kotalama yoluyla kadını politikaya yoğun bir şekilde katarak kendini üst sıralara tırmandırırken bazı bölge ve ülkeler için bu durum hiç de kolay olmamaktadır. Bu bölgelerde ise cinsiyet eşitsizliği yüzyıllar sonra ancak istenilen seviyeye gelebilecektir.

Sosyolojik olarak cinsiyet eşitsizliğinin dinamiklerine bakacak olursak, örf ve adetlerimizde 3 şey için kına yakılır. Bunlardan birincisi, Allah yoluna kesilecek kurban için kına yakılır, ikincisi vatanına kurban olsun diye askere giden kişiye kına yakılır, üçüncüsü ise kocasına ve evine kurban olsun diye gelin olacak kıza kına yakılır (Halıcı, 2020, s. 96; Özkan ve Gültepe, 2017, s. 31). Öte yandan, 'karı gibi dönecek' ve 'karı gibi gülme' gibi dilsel pratikler, kadını ikincil konuma yerleştiren, kocasına itaat eden, ev içi emekle sınırlandırılan, söylemlerine güven duyulmayan ve gerçek bir birey olarak değil de tamamlayıcı bir unsur olarak konumlandırılan ataerkil bir söylemi yeniden üretmektedir.

Ekonomik hayattaki kadınların durumuna bakıldığında tüketim ve ekonomik harcama olarak bir değişim söz konusudur. Çok uzun yıllar boyunca iş piyasalarını erkeklerin yönettiği bilinmektedir. Artık günümüzde pazarlama stratejisi planları kadınlar içinde yapılmaya başlanmıştır. Sosyal yapının değişmesiyle birlikte evlenme oranları azalmakta, boşanmalar artmakta, unisex ürünlerin sayısı artmaktadır. Kadınlara sadece kozmetik gibi sektörler hitap ederken, günümüzde sadece erkeklere hitap eden otomotiv sektörü bile artık kadınlara seslenmektedir. Bu yapının değişmesiyle birlikte parayı erkek kazansa bile alışveriş kararını büyük oranda kadınlar vermektedir. Hatta erkeklerin kullandıkları ürünleri bile kadınlar satın alıyor. Günümüzde perakende alışverişin %88'ini kadınlar yaparken, erkek giysilerinin %46'sını kadınlar almaktadır. Seçme seçilme hakkını 4-5 senede bir kullanan kadınlar her gün alışveriş hakkını kullanıyorlar. Bu nedenlerle, geleceğin yöneticilerinin büyük ölçüde kadınlardan oluşmasa bile, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini benimsemiş erkeklerden oluşacağı öngörülebilir (Kaya, 2010, s. 267-268).

Bu araştırmanın çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır: Zaman Sınırlılığı: Çalışma, yalnızca 2024 yılı verileriyle sınırlıdır. Uzun dönemli eğilimler veya tarihsel değişim süreçleri kapsam dışında bırakılmıştır. Coğrafi Sınırlılık: Araştırma küresel bağlamda değerlendirme içerse de, esas odak Türkiye'dir. Diğer ülkelerle yapılan karşılaştırmalar genel eğilimleri göstermek amacıyla sınırlı örnekler üzerinden yapılmıştır. Veri Türü Sınırlılığı: Çalışmada ikincil verilere dayanılmış, birincil veri toplanmamıştır. Bu durum, çalışmanın doğrudan deneyimlere dayalı bulgular sunmasını kısıtlamaktadır. Endeks Yöntemi Sınırlılığı: Kullanılan Global Gender Gap Index yönteminin kendine özgü metodolojik sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu endeks, tüm cinsiyet eşitsizliği boyutlarını kapsamamakta, bazı kültürel veya yapısal farklılıkları yeterince yansıtmayabilmektedir.

Ekonomik olarak paranın piyasada dönmesi, insanlar tarafından sürekli harcama yapılması ülke ekonomisi için olumlu katkı yapacağı bilinen bir durumdur. Kadınların piyasada daha çok para harcaması için kadın istihdamı ve gelir sağlaması da ülke ekonomisi için oldukça önem arz etmektedir. Kadınlar, sadece kozmetik ve hazır giyim sektörü için değil, ülkede tüketilen her ürünün satın alımında karar verici rol oynamaktadırlar. Günümüzde alışveriş ve ekonomi içinde kadının önemi artmasına rağmen bu popülaritenin küresel cinsiyet eşitsizliğine çok fazla katkı yapmadığı görülmektedir.

Badel ve Goyal (2024, s. 14), bazı ülkelerde zaman içinde artan eşitsizlikler görüldüğünü ve bu durumun devam etmesi halinde küresel eşitsizliğin "kapanmayacağını" belirtirken, analizlerinin ayrıca cinsiyete dayalı işgücüne katılım oranındaki eşitsizliklerin daralma dinamiklerinin çok yavaş olduğunu ve durağanlığın (uzun vadeli sabit durumun %1'i içinde) 197 ila 430 yıl gerektirdiğini gösterdiğini ifade etmektedir. Bu çalışma, küresel cinsiyet eşitsizliği sorununu hem genel düzeyde hem de Türkiye bağlamında ele alarak mevcut durumu ortaya koymayı, eşitsizliğin azaltılmasının önündeki yapısal ve sosyokültürel engelleri analiz etmeyi ve politika önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır.

1. TÜRKİYE'DE ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN

Toplumun temel dinamikleri ve sosyolojik açıdan bakışı değişebilmektedir. Toplum içinde de kadına verilen değer, kadının misyonu, eğitim seviyesi, dominant olarak öne çıkışı da değişmektedir. Türkiye'deki araştırmalara bakıldığında, cinsiyet, eşitlik, eşitsizlik, ayrımcılık, istihdam eşitliği üzerine çok sayıda çalışma vardır.

Parlaktuna'nın (2010, s. 1229) çalışmasında, hayatlarını kontrol edebilen kadınların az olduğunu ve çalışmayıp evde anne ve eş olarak görev üstlenen kadınların sayısının fazla olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu soruna sebebiyet veren, eğitimdeki fırsat eşitsizliğinden dolayı kadınların daha fazla evde olmaları durumu söylenebilir. Çözüm olarak mesleki eğitim ve öğretime yatırımlar yapılmalı, kentsel kesimde yaşayan kadınlar aile içi sorumluluklarını azaltmak için çocuk bakım evleri, yaşlı bakım evleri kurulmalıdır. Yaz dönemlerinde çocukların gidebileceği tüm gün okullar açılmalıdır. Esnek zamanlı işlerin sayısının artması gerektiği önerilmiştir (Parlaktuna, 2010, s. 1229).

Demir'de (2011) iş yaşamında ayrımcılık çalışmasında turizm sektöründeki iş hayatında çeşitli şekillerde ayrımcılık yapıldığı bulgularına varmıştır. Bu çalışmada iş ilanları, iş başvuru formlarının hazırlanmasında ve işe alım sürecinde kişilerin demografik özelliklerine göre ayrımcılık yapıldığı tespit edilmiştir. Cinsiyet ve yaş ayrımcılığı da bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de söz konusudur (Demir, 2011, s. 781-782).

Sağlık sektörü, giderek femine olan bir sektördür ve giderek neoliberalizmin etkisiyle özelleştirme süreci yaşanmaktadır. Sağlık sisteminin giderek ticarileşmesi sağlık çalışanları üzerindeki sorunları ciddi boyutlara taşımıştır. Ayrıca sağlık sektörü gitgide güvencesiz, esnek istihdamın arttığı, emeğin değersizleştiği, iş arkadaşlarıyla rekabet edilen bir ortam halini almıştır. Dönüşümden sonra çoğunluğu kadın olan birçok sağlık

memuru, memur statüsünden çıkarılarak sağlık sektöründe iş aramaya başlamıştır (Urhan ve Etiler, 2011, s. 211-212).

Deniz ve Hobikoğlu'nun (2012) çalışmalarında Türkiye'de kadın istihdamının ekonomik değerlendirilmesi yapılmıştır. Dünya genelinde kadınlar için eğitimde eşitlikte elde edilen başarılar iktisadi hayat ve istihdam sağlama ve politik güce sahip olma yönünde önemli bir etkiye sahip olmamıştır. Küresel ölçekte etkin olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği çok yönlüdür. Toplumun tüm kesimlerini kapsayan bir insani gelişme için engel teşkil etmeye devam etmektedir. Türkiye'de de dünyadaki gibi olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadınların ekonomik hayata katılımını ve siyasi arenadaki etkinliğini ve temsil gücünü ciddi anlamda düşürmektedir (Deniz ve Hobikoğlu, 2012, s. 129).

Günümüzde eğitim ve toplumsal cinsiyet ilişkisi birbirinden farklı 3 güç arasında değişmektedir. Bunlardan ilki ataerkil ailedeki iş bölümüdür. İkincisi emek piyasasındaki emeğe bağlı iş bölümüdür. Üçüncüsü ise okul sisteminin yapısıdır. Kültürel bağlamda eğitilmiş kadın imgesi, ailelerde kız çocuklarının eğitime yönelik motivasyon sağlasa ve geleneksel ev kadınlığı ideolojisini kısmen zayıflatsa da, toplumsal yapıda köklü bir dönüşüm gerçekleştirememiştir. Eğitimin ve okullaşma oranının artmasıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliği azalmaktadır. Bu pozitif durum hem eğitilmiş ve vasıflı kadınların sayısını hem de istihdamdaki değerini artırmaktadır. Öneriler arasında, kadınların eğitime katılım düzeyi ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği arasında ters orantılı bir ilişki bulunduğu ve eğitim olanaklarına erişimin artırılmasının mevcut eşitsizlikleri azaltıcı bir etki yaratacağı vurgulanmaktadır (Sayılan, 2012, s. 67-71). Diğer yandan, ailelerinin zoruyla ve baskısıyla okul hayatını bırakmak zorunda kalan kızların sayısı, erkeklerin yaklaşık olarak dokuz katıdır. Bu önemli fark erkekleri iş hayatında çalışmaya, kadınları da eğitimsiz bırakıp ev işlerini yapmak üzere ev hayatına yönlendirmektedir. (UNDP, 2008, s. 28). Bu konuda kültürün ve geleneğin ağırlığı göze çarpmaktadır. Toplum ve ailelere eğitilmiş kadınların bölgeye, ülkeye, dünyaya nasıl katkılarının olacağını kapsamlı bir şekilde anlatılmaktadır.

Türkiye'de kadının mesleki eğitim düzeyi düşüktür. Tarımsal üretimin bozulması sebebiyle köyden kente göçler de kentteki kadını ev kadınına dönüştürmüştür. Bu sebeple, kadın iş gücünün dışında kalmakta ve buna karşılık ekonomi yeterli istihdam yaratamamaktadır. Diğer taraftan bakıldığında ise kadının iş piyasasında çalışması aile ve

toplumsal maliyeti artırmaktadır. Diğer bir ifadeyle kadının iş piyasasından elde ettiği gelir, ev işlerinin maliyetini karşılamamaktadır (Karabıyık, 2012, s. 255-256). Bu durum da kadının iş piyasasından uzakta durmasına sebep olabilmektedir.

Kadınların erkeklere nazaran düşük ücret almalarındaki sebepler; yaptıkları işlerin değerinden çok aşağıda ücretlendirilmesi, iş gücü piyasalarının cinsiyetçi yapısı, kısmi süreli çalışmanın genelde kadınlar arasında yaygınlaştırılması şeklindedir. (Ertuğrul Yılmaz, 2017, s. 326). ILO (International Labour Organization), 2011'deki bir çalışma, kadınların erkeklerin gelirinin ancak %77'sini kazanabildiğini göstermiştir. Diğer bir ifadeyle kadın erkek arasındaki ücret eşitsizliğini %23 olarak hesaplamıştır (ILO, 2016, s. 28). Bu piyasada oluşan ücret eşitsizliği dengesi kadınların iş piyasasında haksızlık olduğu ve kadınların piyasada istenmediği algısı yaratmaktadır.

1970'li yıllarda meydana gelen ekonomik kriz ve devam eden küreselleşme süreci, gelişmekte olan ülkelerdeki az eğitilmiş ve ucuz olan kadın iş gücünü olumsuz yönde en çok etkileyen kesim olmuştur. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı 1988 yılında %34.8 iken 2004 yılına %23.3 oranına kadar düşüş göstermiştir. Bu düşüşün sebebi sosyal, hukuksal ve ekonomik gibi birçok sebebe bağlanabilmektedir. 2004 yılından 2007 yılına sadece 0.03 artış göstererek %23.6 olmuş ve 2012 yılında bu rakam %29.5 olmuştur. Ülkemizdeki toplumsal cinsiyet anlayışı (ev işleri, çocuk, yaşlı bakımı) kadının istihdamdaki yerini önemli derecede etkilemektedir (Önder, 2013, s. 57-58). Bu durum liberal anlayışla bağdaştırılabilmektedir. Liberal düşünceye göre bir faaliyetin emek sayılması için kamusal alanda gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu düşünce yapısı, birilerinin bakımıyla ilgilenmenin iş bile sayılmamasının tohumu oluyordu (Standing, 2017, s. 111).

Türkiye'de kadın-erkek eşitliği üzerine yapılan çalışmaların hız ve süreklilik kazanması toplumsal cinsiyet sorununa önemli katkı yapmıştır. Farkındalığın artmasıyla kadınlar eğitime giriş konusunda fırsatları verimli değerlendirmede kararlılık göstermişlerdir. Bu olumlu gelişmelere rağmen Türkiye'de eşitliğe erişimin oldukça uzun zaman alacağı görülmektedir. Diğer yandan Türkiye'de 10'dan fazla kamu kurum ve kuruluşu konuyla ilgili faaliyet göstermektedir. Kadınların iş piyasasında daha verimli olabilmeleri için aralarında eşgüdüm olması gerekmektedir ve yeterli bütçe ayrılması da gerekmektedir (Doğan, 2013, s. 92-93).

Demirgöz Bal (2014), çalışmasında toplumsal cinsiyet ayrımına karşı geri kalmış tüm ülkelerde hükümet düzeyinde kadına yönelik her alanda pozitif ayrımcılık yapılması gerektiğini savunmuştur. Ülkeyi yönetenlerin, siyasi partilerin, hukuk, eğitim ve sağlık alanlarında çalışanların, yerel yönetimlerin, STK'lar gibi kuruluşların farkındalık yaratmaları son derece önem arz etmektedir (Demirgöz Bal, 2014, s. 25).

Girişimcilik kapsamında kadınların mikro kredi uygulamasının cinsiyetler arasındaki eşitsizliği azaltmadaki fonksiyonunun ne olduğu ve mikro krediyi girişimcilikle ilişkilendirmenin olabilesi, sorulması gereken önemli sorular arasında yer almaktadır. Bu sorulara cevap vermek gerekirse, mikro krediyle yapılan işlerin geleneksel ev üretimi niteliğinde olduğu, düzenli gelir getirmeyen, gelir düzeyi düşük, ek gelir statüsünde yer alan ve kadınların sosyal statüsünde önemli bir değişiklik yaratmayan işler olmasıdır (Balkız ve Öztürk, 2013, s. 1). Mikro kredi çerçevesinde gerçekleştirilen işler el emeğine dayanan küçük ölçekli işler sonucunda hem üretilen iş hem de yapan kişiler kayıt dışı kalmaktadır (Öz ve Çolakoğlu, 2014, s. 202).

İşgücü piyasasında ikincil konumda görülen ve öncelikli işlerinin ailesi ve evi olması gerektiği anlayışı oluşturulan kadınlara (İslamoğlu ve Yıldırımalt, 2016, s. 194) insana yakışır iş bağlamında da bakılması gerekir. İstihdam, çalışma hakları, sosyal koruma ve sosyal diyalog bileşenlerden oluşan insana yakışır iş bağlamında bakılacak olursa, Türkiye'nin insana yakışır işleri yaratmada zorluk yaşadığı görülmektedir. Bütün dünyada olduğu gibi insana yakışır iş açığından en fazla kadınların etkilendiği bilinmektedir. Kadınlar insana yakışmayan işlerde erkeklere nazaran daha fazla istihdam edilmektedir. İnsana yakışır işin temel bileşenleri açısından bakıldığında Türkiye'de kadınların işe girişte başlayan sorunlarının istihdam içinde de devam ettiği görülmektedir. Kadınların erkeklere nazaran kıyaslandığında güvenceden örgütlenmeden yoksun, düşük ücretli, düşük korumalı, düşük verimlilikteki işlerde çalıştıkları görülmektedir (Yıldırımalt ve İslamoğlu, 2014, s. 170-171).

Çalışma hayatında oluşan dezavantajlara, yolcu hizmetleri memurluğu yapan kadınların açısından bakılacak olunursa (İslamoğlu ve Yıldırımalt, 2014:169-170);

- Evli olanlar için ev + iş yükünün zor olması

- Düzensiz çalışma koşullarından dolayı ne kendine ne de sosyal hayata vakit ayıramaması
- İş ve evdeki işlerden sosyal hayata vakit kalmaması
- Her gün mobbing uygulanması ve kadınlara farklı gözle bakılması
- Eş ve aileye daha az vakit harcanması
- Kadınlara cinsel bir varlık olarak bakılabilmesi
- Gelen erkek yolcuların rahatsız etmesi ve numara istemesi gibi dezavantajlar görülmektedir.

Bu şartlar altında hem istihdam zorlaşmakta hem de kadınlar için evde ücretsiz aile işçiliği daha güvenli ve cazip gelmektedir.

Kadınlar çalışma hayatlarında, istihdamda ve kariyer sonu hedeflerinde cam tavan sendromu gibi olumsuzluklarla başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar. Her statüde her medeni durumda her sorumluluk düzeyinde farklı farklı zorluklar karşılarına çıkmaktadır.

2. KÜRESEL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ

Araştırmada küresel cinsiyet eşitsizliği, Dünya Ekonomik Forumu'nun yıllara göre yayımladığı raporlardan sayısal verilerle açıklanmaktadır.

Kapsam: World Economic Forumu'nun (WEF) 2024'de yayınladığı rapor cinsiyet eşitsizliği için oldukça önemli bir kaynaktır. Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, erkekler ve kadınlar arasındaki cinsiyet ayrımını dört temel kategoride incelemektedir. Bu alt endeksler ekonomik katılım ve fırsat, eğitime katılım, sağlık ve sağ kalım ve politik güçlenme olarak sıralanmaktadır. Toplam 4 gösterge kullanılarak endeks hesaplanmaktadır.

211

Hesaplama yöntemi: Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi, oranlara dönüştürme, eşitlik karşılaştırmasında verilerin yuvarlanması, alt endeks değerlerinin hesaplanması ve final değerinin hesaplanması olmak üzere 4 adımlı bir süreç kullanılarak oluşturulmaktadır. Endeks, cinsiyet uçurumu arttığında 0'a yakın, azaldığında 1'e yakın değer almaktadır. Bu endekste 146 ülke değerlendirilmiştir.

Veri kaynağı: Uluslararası Çalışma Örgütü, WEF Uzman Görüş Anketi, Uluslararası Çalışma Örgütü, LABORSTA (ILO Internet online veritabanı), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişme Raporu, UNESCO (United Nations Educational,

Scientific and Cultural Organization), WHO (World Health Organization) (The Global Gender Gap Report, 2023).

2024 yılı küresel cinsiyet eşitsizliği raporundaki seçilmiş ülke değerleri ve sıralaması tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1: 2024 Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Genel Sıralaması ve Performans Değişimleri

Sıralama	Ülke	Puan	Puan Değişimi	Sıralama Değişimi	Sıralama	Ülke	Puan	Puan Değişimi	Sıralama Değişimi
			2023	2023					
1	İzlanda	0.935	+0.023	-	76	Kazakistan	0.710	-0.011	-14
2	Findandiya	0.875	+0.012	+1	77	Togo	0.710	+0.014	+13
3	Norveç	0.875	-0.004	-1	78	Bosna Hersek	0.710	+0.012	+8
4	Yeni Zelanda	0.835	-0.021	-	79	Etiyopya	0.709	-0.002	-4
5	İsveç	0.816	+0.001	-	80	Sierra Leone	0.708	+0.040	+32
6	Nikaragua	0.811		+1	127	Türkiye	0.645	+0.007	+2
7	Almanya	0.810	+0.001	-	137	Fas	0.628	+0.007	-1
8	Nambiya	0.805	-0.003	-	138	Nijer	0.628	+0.006	-3
9	İrlanda	0.802	+0.007	+2	139	Cezayir	0.612	+0.039	+5
10	İspanya	0.797	+0.007	+8	140	Kongo	0.609	-0.002	-
70	Brazilya	0.716	-0.010	-13	141	Mali	0.604	-	-
71	Uruguay	0.715	+0.001	-4	142	Gine	0.601	-0.016	-5
72	Vietnam	0.715	+0.003	-	143	İran	0.579	+0.004	-
73	Yunanistan	0.714	+0.020	+20	144	Çad	0.576	+0.006	+1
74	Birleşik Arap Emirlikleri	0.713	+0.001	-3	145	Pakistan	0.570	-0.005	-3
75	Kenya	0.712	+0.004	+2	146	Sudan	0.568	-	-

Kaynak: The Global Gender Gap Report, 2024

Bu tablo, Dünya Ekonomik Forumu'nun 2024 Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'na göre 146 ülkenin genel sıralamasını, endeks puanlarını ve 2023'e kıyasla değişimlerini göstermektedir. Endeks puanı (0-1 aralığında), ekonomik katılım, eğitim, sağlık ve politik güçlenme boyutlarındaki cinsiyet eşitsizliği açığını ölçer; 1'e yakın değerler eşitliğe yakınlığı ifade eder. İzlanda (0.935 puan) birinci sırada yer alırken, Türkiye 0.645 puanla 127. sıradadır. Türkiye'nin puanı 2023'e göre +0.007 artış göstermiş, ancak sıralamadaki

yükseliş sınırlı kalmıştır (+2 basamak). İskandinav ülkeleri (İzlanda, Finlandiya, Norveç) ilk 5'te yer alarak küresel lider konumundadır. Küresel cinsiyet eşitsizliğinde aralığı en açık ülkeler Afrika ağırlıklı görülmektedir. Türkiye'nin puan artışına rağmen sıralamada geride kalması, diğer ülkelerin daha hızlı ilerlediğine işaret etmektedir.

2018 Cinsiyet Eşitsizliği Raporunda, G20 ülkeleri arasında Fransa (12), Almanya (12), Birleşik Krallık (15), Kanada (16), Güney Afrika (19) ve Arjantin'in (36) izlediği toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda en fazla ilerleme kaydedilen ülkelerdir. Suudi Arabistan (141), Türkiye (130), ve Güney Kore Cumhuriyeti (115) grubun alt sıralarını oluşturuyor (The Global Gender Gap Report, 2018, s. 28). Tablo 2'de 2024 küresel cinsiyet eşitsizliğini oluşturan dört parametreye göre sıralaması görülmektedir.

Tablo 2: 2024 Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Parametrelere Göre Ülke Performansları

Ekonomik Katılım ve Fırsat			Eğitime Katılım			Sağlık ve Sağ Kalma			Politik Güçlenme		
Sıra	Ülke	Puan	Sıra	Ülke	Puan	Sıra	Ülke	Puan	Sıra	Ülke	Puan
1	Liberya	0.874	1	Belize	1.000	1	Guyana	0.980	1	İzlanda	0.972
2	Bostvana	0.854	1	Yeni Zelanda	1.000	1	Belize	0.980	2	Norveç	0.746
3	Barbados	0.848	1	Nambia	1.000	1	Eswatini	0.980	3	Finlandiya	0.734
4	Esvatini	0.840	1	Arjantin	1.000	1	Nambia	0.980	4	Yeni Zelanda	0.631
5	Moldova	0.837	1	İrlanda	1.000	1	Zambia	0.980	5	Nikaragua	0.626
6	Beyaz Rusya	0.818	1	Maldivler	1.000	1	Beyaz Rusya	0.980	6	Almanya	0.604
7	İzlanda	0.815	1	İsrail	1.000	1	Mozambik	0.980	7	Bangladeş	0.543
8	Jameika	0.809	1	Malta	1.000	1	Uganda	0.980	8	Mozambik	0.542
9	Norveç	0.799	1	Kolombiya	1.000	1	Litvanya	0.980	9	G. Afrika	0.513
10	Finlandiya	0.796	1	Kosta Rika	1.000	1	Zimbabve	0.980	10	İrlanda	0.507
70	Dominik Cum.	0.702	1	Bostvana	1.000	1	Bostvana	0.980	70	Gine	0.217
71	Kolombiya	0.701	1	Çekya	1.000	1	Polonya	0.980	71	Ermenistan	0.227
72	Macaristan	0.697	1	Dominik C.	1.000	1	Brazilya	0.980	72	Güney Kore	0.223
73	Kırgızsıztan	0.695	1	Estonya	1.000	1	Cape Verde	0.980	73	Togo	0.222
74	Hollanda	0.694	1	Fransa	1.000	1	Dominik Cum.	0.980	74	Brazilua	0.220
75	İsrail	0.690	1	Bir. Krallık	1.000	1	Guatemala	0.980	75	Gine	0.217
76	Mozambik	0.690	1	Honduras	1.000	1	Macaristan	0.980	76	Tunus	0.216
77	Peru	0.686	1	Lesotho	1.000	1	Kırgızistan	0.980	77	El Salvador	0.215
78	Malta	0.680	1	Letonya	1.000	1	Sri Lanka	0.980	78	Yunanistan	0.214
79	Paraguay	0.680	1	Makedonya	1.000	1	Leshoto	0.980	79	Romanya	0.213
80	Yunanistan	0.680	1	Mogolistan	1.000	1	Mogolistan	0.980	80	Kenya	0.209
133	Türkiye	0.507	1	Malasya	1.000	1	Mauritius	0.980	114	Türkiye	0.118
137	Nepal	0.475	1	Hollanda	1.000	1	Romanya	0.980	137	Katar	0.061
138	Senegal	0.473	1	Filipinler	1.000	1	El Salvador	0.980	138	Maldivler	0.055
139	Cezayir	0.470	1	Slovakya	1.000	1	Slovakya	0.980	139	Butan	0.045
140	Mısır	0.406	90	Türkiye	0.987	1	Uruguay	0.980	140	Fiji	0.045
141	Fas	0.406	141	Nijer	0.786	98	Türkiye	0.966	141	Umman	0.044
142	Hindistan	0.406	142	Mali	0.776	142	Hindistan	0.951	142	Lübnan	0.033
143	Pakistan	0.360	143	Angola	0.743	143	Katar	0.947	143	İran	0.031
144	İran	0.344	144	Gine	0.732	144	Vietnam	0.947	144	Sudan	0.030
145	Audan	0.337	145	Kongo	0.683	145	Çin	0.940	145	Kuveyt	0.029
146	Bangladeş	0.311	146	Çad	0.667	146	Azerbaycan	0.938	146	Vanuatu	0.006

Kaynak: The Global Gender Gap Report, 2024

Bu tablo, küresel cinsiyet eşitsizliğinin dört temel bileşeni (ekonomik katılım ve fırsat, eğitime katılım, sağlık ve sağ kalım, politik güçlenme) açısından ülkelerin performansını karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Her alt endeks için ilk 10 ve seçilmiş ülkelerin sıralaması ile puanları verilmiştir.

Ekonomik Katılımda, Liberya (0.874) ilk sırada yer alırken, Türkiye 0.507 puanla 133. sıradadır. Bu, kadınların işgücüne katılımı ve ekonomik fırsatlara erişimde ciddi engeller olduğunu göstermektedir. Eğitime Katılımda, Türkiye bu alanda 0.987 puanla 90. sırada yer alarak nispeten daha iyi performans sergilemiştir. Sağlık ve Sağ Kalımda, Türkiye 0.966 puanla 98. sırada yer almaktadır. Politik Güçlenmede ise, Türkiye'nin en zayıf olduğu alandır (0.118 puan, 114. sıra). Türkiye'nin ekonomik katılım ve politik güçlenme alanlarındaki düşük performansı, cinsiyet eşitsizliğinin temel nedenleri olarak öne çıkmaktadır. Eğitim alanındaki görece iyi performansın ekonomik ve politik alanlara yansımaması, yapısal engellerin varlığına işaret etmektedir.

2.1. Küresel Cinsiyet Eşitsizliğinde Başarılı İskandinav Ülkeleri

Küresel cinsiyet eşitsizliğini kapatmada en başarılı ilk beş ülkenin dördü İskandinav ülkeleridir. Sırasıyla İzlanda, Finlandiya Norveç ve İsveç olarak sıralanmaktadır. İzlanda açık ara bir şekilde politik güçlendirme alt dizininde devam eden ilerlemelerinin arkasındaki endekste en üst sıralardaki konumunu korumakta ve ekonomik katılım ve fırsat konusundaki güçlü performanslarını sürdürmektedir.

215

Küresel cinsiyet eşitliği sıralamalarında İskandinav ülkeleri, benimsedikleri kapsayıcı politikalar ve toplumsal dönüşümler sayesinde sürekli olarak lider konumda yer almaktadır. 2023 yılı verileri, İzlanda'nın 0,91 puanla üst üste 14. kez birinci sırada yer aldığını ve cinsiyet uçurumunun %90'ından fazlasını kapatan dünyadaki tek ülke olduğunu ortaya koymaktadır (Faugooi 2024, s. 135). Bu olağanüstü başarı, bölgenin yükselen kadın istihdam oranları ve ebeveyn izninin adil dağılımı gibi politikalarıyla desteklenmektedir (World Economic Forum, 2023).

İskandinav refah modeli, geleneksel ataerkil yapıyı zayıflatarak bireyleri toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde konumlandırmış ve kadınların işgücüne katılımı için kritik fırsatlar yaratmıştır (Sher vd., 2023). Nitekim çalışma çağındaki kadınların neredeyse dörtte üçü ücretli işgücünün bir parçasıdır ve politika yapıcılar işte, evde ve kamusal alanda cinsiyet eşitliğini açıkça desteklemektedir (Faugooi 2024, s. 137). Bu durumun kökleri, 1970'lerdeki siyasi feminizm hareketine uzanmakta ve özellikle İzlanda toplumunun her alanına nüfuz etmiş bulunmaktadır (World Economic Forum, 2018).

Bu politikaların merkezinde, yüksek vergilendirme ve merkezi sosyal hizmet sunumu ile karakterize edilen güçlü bir refah devleti yer almaktadır. Temel motivasyon demografik ve ekonomik büyüme olsa da, bu politikalar aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerini de desteklemektedir (Larsen, 2021; Kvande, 2022). Örneğin, evrensel ve sübvansiyonlu çocuk bakımı hizmetleri ile ebeveyn iznini hem annelere hem de babalara eşit şekilde sağlayan ilerici aile politikaları, kadınların işgücüne katılım önündeki en büyük engellerden biri olan geleneksel çocuk bakımı yükünü ortadan kaldırmaktadır (Faugooi 2024, s. 138). Marksist feminizm teorisinin de işaret ettiği üzere, ev işleri ve çocuk bakımındaki eşitsiz bölünme, kadınların ücretli işe katılımını sınırlandıran temel faktörlerden biridir (Pimpa, 2024).

Kadınların siyasi ve ekonomik temsilini artırmaya yönelik çabalar yalnızca sosyal politikalarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda yasal düzenlemeler ve kota politikalarıyla da desteklenmiştir. 1980'den beri çoğu siyasi parti, parti içi organlar ve seçim listeleri için 40-60 veya 50-50 cinsiyet zorunluluğu uygulamıştır (Skjeie ve Teige, 2012). Yasama kotalarının ötesinde, İskandinav siyasi partileri; kadın komiteleri, cinsiyet bütçelemesi, mentorluk sistemleri ve eğitim seminerleri gibi bir dizi olumlu ayrımcılık önlemiyle cinsiyet eşitliğini teşvik etmiştir (Warner-Søderholm vd., 2023; Watson ve Connor, 2021). Bu kapsamlı önlemler, parlamentolarda kadın temsil oranlarını önemli ölçüde artırmış; İsveç'te %45,3, Danimarka'da %42, Norveç'te %40, Finlandiya'da %37,5 ve İzlanda'da ise %36,1 gibi küresel ölçekte yüksek kabul edilen oranlara ulaşılmasını sağlamıştır (Faugooi 2024, s. 139).

Ekonomik alanda da benzeri politikalar izlenmiş, Norveç'in 2003'te kabul ettiği kota politikası, şirket yönetim kurullarında cinsiyet eşitliğini zorunlu kılarak tüm Avrupa'ya örnek olmuştur (Faugooi 2024, s. 139). Şu anda birçok Avrupa ülkesi ve İzlanda tarafından benimsenen bu düzenlemeler, yönetim kurullarının her iki cinsiyetten en az %40'ını içermesini şart koşmaktadır. Bu sayede Norveç'te başbakan, maliye bakanı ve dışişleri bakanının kadın olmasının yanı sıra, üst düzey yöneticilerin %41'ini kadınlar oluşturmaktadır (Faugooi 2024, s. 139). Norveç'in Cinsiyet Eşitliği Yasası, şirket yönetim kurullarında cinsiyet açısından dengeli temsili zorunlu kılmakta ve kadın yönetim kurulu üyeliğinde önemli bir artışa yol açmaktadır (Wagner, 2022). Ayrıca OECD'nin 2022 tarihli cinsiyet tavsiyeleri raporu, kadınların işgücüne entegrasyonunu ve ilerlemesini destekleyecek stratejiler önermiştir (Faugoo, 2024, s. 143).

Sonuç olarak, İskandinav ülkeleri; refah devleti politikaları, yasal düzenlemeler ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kapsayıcı yaklaşımları sayesinde küresel cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelede öncü bir rol oynamaktadır. Bu çok boyutlu strateji, kadınların hem özel hem de kamusal alanda güçlenmesine katkıda bulunmuş ve diğer bölgelere ilham vermiştir. Bununla birlikte tam ücret eşitliği sağlamak ve gelirdeki cinsiyet farkını tamamen kapatmak için endeks ek çabalara ihtiyaç duyulacağını göstermektedir (The Global Gender Gap Report 2020, s. 9). Birbirine yakın ülkelerin birbirleri ile birçok ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu konuda İskandinav ülkelerinden kıyaslama yoluyla birçok şey alınması ülkeler için faydalı olabilmesi muhtemeldir.

2.2. Kıtalar ve Bölgelere Göre Cinsiyet Eşitsizliği

2017 yılındaki cinsiyet eşitsizliği mesafesini kapatmada ki en başarılı bölge Batı Avrupa (%75.8)'dir. Sonra ikinci olarak Kuzey Amerika %72.5, Latin Amerika %70.8 ile üçüncü gelmektedir. Sonra sırasıyla Doğu Avrupa ve Merkez Asya %70.7, Doğu Asya ve Pasifik 68.3, Sahra altı Afrika %66.3, Güney Asya %65.8, Orta Doğu ve Kuzey Afrika %60.2'dir (The Global Gender Gap Report, 2018, s. 10).

Ekonomilerin, toplumların gelişip gelişmediği ve nasıl geliştiği konusunda da cinsiyet eşitliğinin önemli olduğu aşikârdır. (The Global Gender Gap Report, 2017, s. 30). Endeks, kadınlar ve erkekler arasında daha adil bir şekilde kaynakların bölüştürülmesi konusunda lider olan ülkelerin diğer ülkelere potansiyel rol modelleri olarak gösteriyor (The Global Gender Gap Report, 2017, s. 36). Bu kıyaslama (benchmarking) daha önce tam eşitlik ütopyasına yaklaşabilmek için gerçekten iyi başlangıç olabilir. Aynı oranda küresel cinsiyet eşitsizliği sorununa samimi bir yaklaşım olması da önemlidir.

217

3. METODOLOJİ

Bu çalışmada, küresel cinsiyet eşitsizliği sorunu 2024 yılı verileri temelinde analiz edilmiştir. Araştırmanın yöntemi, betimsel analiz yaklaşımı çerçevesinde yapılandırılmış olup, Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından yayımlanan 2024 Global Gender Gap Report temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Raporda yer alan dört temel alt endeks ekonomik katılım ve fırsat, eğitime katılım, sağlık ve sağ kalım, politik güçlenme üzerinden Türkiye'nin performansı değerlendirilmiştir.

Veriler, ikincil kaynaklardan (resmî raporlar, istatistiksel tablolar, akademik yayınlar ve uluslararası kuruluşların veri tabanları) temin edilerek analiz edilmiştir. Endeks hesaplamaları kapsamında kullanılan yöntem; oranların belirlenmesi, verilerin eşitlik karşılaştırması için normalize edilmesi, alt endeks değerlerinin hesaplanması ve final küresel cinsiyet eşitsizliği puanının oluşturulmasını içermektedir. Türkiye'nin sıralamadaki yeri ve puan değişimleri, seçilmiş diğer ülkelerle kıyaslanarak tablolar aracılığıyla görselleştirilmiştir. Ayrıca, kadınların istihdamda ve ekonomik hayatta karşılaştığı zorluklar literatür taraması yoluyla nitel olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada ikincil veriler kullanıldığından etik kurul izni alınmamıştır.

4. TÜRKİYE'DE CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ

Tablo 3'te Türkiye'nin temel makroekonomik ve demografik göstergeleri görülmektedir.

Tablo 3: Türkiye'nin Temel Makroekonomik ve Demografik Göstergeleri (2024)

Ana Göstergeler (2024)	
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Milyar ABD Doları)	907,12
Kişi Başına Düşen GSYİH	33,15
Toplam Nüfus	84.940,00
Nüfus Büyüme Oranı	0.98
Nüfus Cinsiyet Oranı (Kadın/Erkek)	1.00

218

Kaynak: The Global Gender Gap Report, 2024

Bu tablo, Türkiye'nin cinsiyet eşitsizliği analizine temel oluşturan makroekonomik ve demografik göstergelerini sunmaktadır. Temel Bulgular şu şekildedir: Toplam nüfus: 84.94 milyon, kadın/erkek nüfus oranı: 1.00 (tam eşitlik), Nüfus büyüme oranı: %0.98 (düşük büyüme hızı)'dır. Ekonomik Göstergeler de, GSYİH: 907.12 milyar ABD Doları, Kişi başına GSYİH: 33,150 ABD Doları şeklindedir.

Türkiye'de yapılmış cinsiyet eşitsizliğinde dünya endeksini belirleyen ve neden Türkiye'nin 127. sırada olduğunu açıklayan veriler 4 ana başlık altında toplanmıştır. Söz konusu bu 4 ana başlığı belirleyen de alt değerlendirme kriterleri vardır. Bunları tablo 4'te görmekteyiz (The Global Gender Gap Report, 2024).

Tablo 4: Genel Endekse Göre 2006-2018-2024 Farkları

	2006		2018		2024	
	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan
Küresel Cinsiyet Eşitsizliği	105	0,585	130	0,628	127	0,645
Ekonomik Katılım ve Fırsat	106	0,434	131	0,466	133	0,507
Eğitime Katılım	92	0,885	106	0,968	90	0,987
Sağlık ve Sağ Kalım	85	0,969	67	0,976	98	0,966
Politik Güçlenme	96	0,052	113	0,101	114	0,118
Sıralamadaki Ülke Sayısı	115		153		146	

Kaynak: The Global Gender Gap Report, 2006; The Global Gender Gap Report, 2018; The Global Gender Gap Report, 2024

Bu tablo, Türkiye'nin küresel cinsiyet eşitsizliği endeksinde 2006, 2018 ve 2024 yıllarındaki performansını dört temel parametre (genel endeks, ekonomik katılım, eğitime katılım, sağlık ve politik güçlenme) açısından karşılaştırmalı olarak sunmaktadır.

Türkiye'nin puanı 2006'da 0.585 iken 2024'te 0.645'e yükselmiştir. Ancak sıralama 105'ten 127'ye gerilemiştir (2024'te 146 ülke arasında). Ekonomik Katılımda puan 0.434'ten 0.507'ye çıkmış, ancak sıralama 106'dan 133'e düşmüştür. Eğitime katılımı sıralamada 92'den 90'a artış olmuştur. Politik güçlenmede 96. Sıradan 114. Sıraya düşüş olmuştur.

Türkiye mutlak puanlarda iyileşme gösterse de, diğer ülkelerin daha hızlı ilerlemesi nedeniyle sıralamada gerilemiştir. Eğitim alanındaki iyileşmelerin ekonomik ve politik alanlara yansımadağı görülmektedir. Özellikle politik katılım (0.118 puan) en kritik zayıf alan olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 5: Küresel Endeks Değerlerine Göre Alt Değerlendirmeler

Alt Boyutlar	Sıra	Puan	Kadın-Erkek Farklılığı
Ekonomik Katılım ve Fırsat	133	0.507	-
İş Gücüne Katılım	132	0.492	-36.32
Eşit işe Eşit Ücret	96	0.601	-
Tahmini Kazanılan Gelir	121	0.453	-24.93
Yasa Koyucular, Üst Düzey Yetkililer ve Yöneticiler	124	0.227	-63.03
Profesyonel ve Teknik Çalışanlar	101	0.737	-15.11
Eğitime Katılım	90	0.987	-
Okuma Yazma Oranı	99	0.953	-
İlköğretime Kayıt	1	1.000	0.41
Orta Öğrenime Kayıt	102	0.983	-1.95
Yüksek Öğrenime Kayıt	1	1.000	1.99
Sağlık ve Sağ Kalım	98	0.987	-
Doğumda Cinsiyet Oranı	1	0.944	-
Sağlıklı Yaşam Süresi	108	1.017	-
Politik Güçlendirme	114	0.118	-
Parlamentoda ki Kadınlar	98	0.248	-60.20
Bakanlık Pozisyonunda ki Kadınlar	134	0.063	-88.24
Devlet Başkanlığı (Son 50 Yıl)	50	0.057	-44.60

Kaynak: The Global Gender Gap Report, 2024

220

Tablo 5’te, Global Gender Gap Report 2024 verilerine dayanarak Türkiye’nin cinsiyet eşitsizliği performansını dört ana boyut ve alt göstergeler bazında detaylı olarak sunmaktadır. Endeks değerleri 0 (tam eşitsizlik) ile 1 (tam eşitlik) arasında değişmektedir. Tablo 5’te görüldüğü üzere Türkiye’de kadınların ekonomik katılım, işgücüne katılım, kazanılan gelir, yasa koyucular ve üst düzey yöneticiler kapsamında dünya ortalamasının çok altında kaldıkları söylenebilir. Profesyonel ve teknik çalışanlardaki cinsiyet eşitsizliğinin diğer parametrelere nazaran daha düşük olması eğitime katılımdaki olumlu seyir ile açıklanabilir. Avrupa Bölgesindeki 40 ekonomi arasında, işgücüne katılım oranında cinsiyet eşitliği açısından yalnızca Türkiye (%49,2) %50’nin altında bir değer sergilerken, 27 ekonomi bu göstergede %80’in üzerinde bir eşitlik düzeyine sahiptir (The Global Gender Gap Report, 2024). Politik güçlenme konusunda ise genel bir sorun göze çarpmaktadır. Bu sorun milletvekilliği, bakanlık ve devlet başkanlığı statülerinde kadınların oldukça düşük temsil edilmesi olarak açıklanabilir. Kotalama yöntemi ile sıralamada üst sıralara çıkabilmesi muhtemel görünmektedir.

Tablo 6: İstihdam ve İşgücü ile İlgili Veriler

İşgücü Katılımı	Kadın	Erkek	Değer
Toplam Nüfus (Milyon kişi)	42.40	42.58	84.98
Toplam İşgücü Sayısı (Milyon kişi)	9.66	19.42	29.07
İşsiz Yetişkinler	13.71	9.10	10.65
Kısmi Zamanlı Çalışanların Tam Zamanlı Çalışanlara Oranı	25.57	14.06	17.78
Ücretsiz Ev ve Bakım İşlerine Harcanan Zamanın Oranı	19.15	3.71	-
Yönetim Kurullarında Kadın Üye Oranı	-	-	17.30
Cinsiyetler Arası Ücret Farkı	-	-	9.98 (2023)
Kadınların Çoğunlukla Sahip Olduğu Firmalar	-	-	3.90
Kadınların Üst Düzey Yönetici Olduğu Firmalar	-	-	3.90

Kaynak: The Global Gender Gap Report, 2023; The Global Gender Gap Report, 2024

Tablo 6’da, Türkiye’de kadın ve erkeklerin işgücü piyasasındaki konumlarını karşılaştırmalı olarak gösteren temel göstergeleri içermektedir. Veriler Global Gender Gap Report 2023 ve 2024 raporlarından derlenmiştir. 2008 yılında Japonya’da güvencesiz işlerde çalışan erkeklerin oranı %20’den az iken kadınlardaki oranı %50’den fazlaydı. Güney Kore’de erkeklerin %35’i, kadınların %57’si güvencesiz işlerde çalışmaktaydı. 2010 yılında Japonya’da kadın işçilerin %44’ünün kazancı asgari ücretin altındaydı. İngiltere’de ise istihdam edilen kadınların %40’tan fazlası tam zamanlı işlere göre saat başına daha az para kazanılan yarı zamanlı işlerde çalışmaktadır. Fransa ve Almanya’da yarı zamanlı işçilerin %80’ini kadınlar oluşturmaktadır (Standing, 2017, s. 110-112). Dünyanın büyük ekonomilerinde bile bu cinsiyet eşitsizliği devam ederken Türkiye’de de olması şaşırtıcı değildir. Tablo 6’da da görüldüğü üzere yarı zamanlı işlerde çalışan kadınların oranı erkeklerin iki katına yakın bir orandır. Ücretsiz ev ve bakım işlerine harcanan zaman erkeklerin beş katından fazla görülmektedir. Kadının geleneksel rolü olan bu bakım hizmetleri iş hayatında da sayısal olarak kendini göstermektedir. Diğer yandan kadınların sahip olduğu firmalar ve kadınların tepe yöneticisi olduğu firmalar %3.90 olarak görünmektedir. Bu durum oldukça düşük bir orandır. Özellikle tepe yöneticiliğine getirilmede oranın düşük olması cam tavan sendromu ile açıklanabilir.

Malmström, Burkhard, Sirén, Shepherd ve Wincent (2024), kadınların toplumda üst düzey pozisyonlara yükselmelerinin bir tehdit olarak algılanmasının arttığını ve bu durumun, mevcut toplumsal cinsiyet normlarını korumaya yönelik koruyucu tepkilere yol

açarak direnç oluşturduğunu, dolayısıyla kadın girişimcilerin kritik finansmana erişim koşullarının olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 7: Beceri ve Eğitim Verileri

Yetenek ve Eğitim	Kadın	Erkek	Eşitlik
Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik	34.69	65.31	0.53
Tarım, Orman, Balıkçılık	43.62	56.38	0.77
İşletme, Yönetim ve Hukuk	47.00	53.00	0.89
Eğitim	64.03	35.97	1.78
Mühendislik, Üretim, İnşaat	27.13	72.87	0.37
Sağlık ve Refah	66.97	33.03	2.03
Sosyal Bilimler, Gazetecilik ve Bilgi (2023)	53.12	46.88	1.13
Mesleki Eğitim	21.65	24.Nis	22.88
Yüksek Öğrenim Mezunu	44.87	40.82	42.79
Doktora Mezunu	2.28	2.77	2.52

Kaynak: The Global Gender Gap Report, 2023; The Global Gender Gap Report, 2024

Tablo 7, Türkiye'de çeşitli eğitim ve beceri alanlarındaki cinsiyet dağılımını ve eşitlik oranlarını göstermektedir. Daha önceki verilere göre, orta öğrenim mezuniyeti nesiller yenilendikçe kadın ve erkek arasındaki farkın kapanmaya yaklaştığı gözlemlenmiştir (The Global Gender Gap Report, 2018, s. 278). 2024 verilerine bakıldığında ise yükseköğrenim mezuniyeti alan kadınların erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Yüksek eğitim mezuniyetindeki bu iyileşmenin teknik ve profesyonel boyutta iş hayatındaki oranının artması sonucunu mantıklı kılmaktadır. Diğer bir ifade ile aralarında güçlü bir ilişki görülebilmektedir. Kadınların erkeklere göre eğitim, sağlık, sosyal bilimler ve gazetecilik alanlarında erkeklere nazaran daha başarılı oldukları görülmektedir.

222

SONUÇ

Günümüz tüketiminde son karar verici kadınların olması, parayı kazanmasalar bile tüketimi çoğunlukla kadınların yapması, erkek kıyafetlerinin bile hemen hemen yarısını kadınların alması gizliden gizliye aile içinde bir karar verme mekanizması geliştirdiklerini göstermektedir. Pazarlamada, şirketler açısından karar vericilerin kadın gibi düşünüp, ürünleri kadınlara beğendirme stratejisi revaçta olan bir taktiktir (Kaya, 2010). Ülke ekonomisi olarak alışveriş yapmak damarlardaki kana benzetilmiştir. Ne kadar çok alışveriş yapılırsa, para piyasada ne kadar dönerse ülke ekonomisine o kadar katkı sağlayacaktır. Bu sebepten, kadınların para harcaması için kazanması, kazanması

için istihdam edilmesi, istihdam edilebilmesi için eğitilmiş olması gerekmektedir. Kadınların toplumsal cinsiyet sorununda fark azaldıkça aynı oranda ve birçok yönden ekonomiye katkı sağlayacağı da oldukça olasıdır.

Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında, söz konusu göstergede 40 ülke içinde son sırada yer almaktadır (The Global Gender Gap Report, 2024). Türkiye’de kadınların eğitime katılımı artıkça istihdamdaki durumu iyileşebilmektedir. Sadece kadınların erkeklerle olan eşitliği için değil, ülke ekonomileri içinde faydalı bir durum oluşabilmesi muhtemeldir. Eğitim, istihdam ve ekonomi arasında güçlü bir ilişki kurulabileceğinden dolayı kadınların eğitime daha çok önem verilmelidir. Öncelikle, eğitim ve sağlık gibi kadınların baskın olduğu sektörlerdeki kadın istihdamı daha güçlendirilmelidir. Diğer yandan bu sektörlerdeki özelleştirmenin etkileyebileceği istihdam oranına karşı tedbirler de alınması gerekmektedir.

Türkiye 2018 yılından 2024 yılına kadar ekonomik katılım ve fırsat, iş gücüne katılım, eşit işe eşit ücret, gelir, üst düzey yöneticiler ve teknik çalışanlar olarak cinsiyet boşluğunun kapanması yönünde olumlu sayısal sonuçlar elde etmiştir. İstihdam alanındaki bu olumlu gelişmelere karşın, Türkiye küresel cinsiyet eşitsizliği endeksinde ekonomik katılım ve fırsat eşitliği parametresinde 2024 yılı verilerine göre incelenen 146 ülke arasında 127. sırada yer alarak önemli bir performans sorunu sergilemektedir. Türkiye’nin geride kalmasının sebebi diğer ülkelerdeki gelişmelerin daha fazla olması olarak açıklanabilir.

Kadın istihdamının ve ekonomik katılımının önündeki engellerden biri de kadınların iş piyasasından kazandıkları gelirin evdeki işlerinin yapılmasının ve evde bakım maliyetlerini karşılayamamasıdır (Karabıyık, 2012). Bu durum ekonomik olarak cinsiyet eşitsizliğini arttırabilecek etkidir. Çözüm olarak kreş ve yaşlı bakım evleri ile kadının geleneksel görevlerinin azaltılması düşünülebilir.

Cinsiyet temelli eşitsizlikleri azaltmak ve kadınların toplumsal yaşamda daha etkin roller üstlenmesini sağlamak amacıyla bazı somut politika önerileri geliştirilmiştir. Bu öneriler, kadın istihdamını teşvik eden vergisel ve mali destekler sağlanmalıdır, kamusal kreş ve yaşlı bakım hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır, eğitimde kız çocuklarına yönelik destekleyici politikalar artırılmalıdır, kamuda ve özel sektörde yönetsel pozisyonlara kadın temsili için kota sistemi geliştirilmelidir, toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığı

taşıyan müfredat ve kamu spotları hazırlanmalı, kadınların istihdama katılımının kolaylaştırılması amacıyla babalık izinlerinin özendirilmesi şeklindedir. Bu öneriler, Türkiye'nin küresel cinsiyet eşitsizliği sıralamasında daha üst basamaklara çıkabilmesi için somut adımlar içermekte olup, uzun vadeli kalkınma politikalarının temel bir parçası olmalıdır.

Türkiye'nin diğer ülkeleri yakalamaktan ziyade kadının toplumda hak ettiği yeri bulabilmesi için daha büyük, etkili, verimli ve radikal adımlar atması gerekmektedir. Son olarak Atatürk'ün sözünü hatırlatalım, “insan topluluğu kadın ve erkek denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki, bu kütlenin bir parçasını ilerletelim, ötekini ihmal edelim de kütlenin bütünlüğü ilerleyebilsin. Mümkün müdür ki, bir cismin yarısı toprağa zincirlerle bağlı kaldıkça öteki kısmı göklere yükselebilsin?”

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız- Çift Kör Hakemlik

Yazar Katkısı: Uygur Öztürk: %100.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Uygur Öztürk: %100.

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This research is based on secondary sources, therefore ethics committee approval is not required.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

KAYNAKÇA

- Balkız, Ö. I. ve Öztürk, E. (2013). Neo-Liberal Gelişme Anlayışı ve Kadın: Mikro Finans Uygulamaları Kadınları Güçlendiriyor mu?, *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2), 1-21.
- Badel, A., & Goyal, R. (2024). When Will Global Gender Gaps Close?. *Economics Letters*, 237.
- Demir, M. (2011). İş Yaşamında Ayrımcılık: Turizm Sektörü Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1). 760-781.
- Deniz, M. H. ve Hobikoğlu, E. H. (2012). Cinsiyete Göre Gelişme Endeksi Çerçevesinde Kadın İstihdamının Ekonomik Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği, *International Conference on Eurasian*, Kazakistan, 11-13 Ekim 2012.
- Doğan, A. (2013). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamaya Yönelik Hizmet Veren Kamu Kurumları ve Hizmetleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 75-95.
- Demirgöz Bal, M. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış, *KASHED*, 1(1), 15-28.
- Ertuğrul Yılmaz, I. U. (2017). Kadınlara Yönelik Sosyal Politikalar, Aysen Tokol, Yusuf Alper (Ed.) *Sosyal Politika* içinde (321-336), 8. Baskı, Dora Basım - Yayın Dağıtım, Bursa.
- Gültepe, M. ve Özkan, S. (2017). Bir İletişim Biçimi Olarak Evliliğin Kültürel, Siyasi ve Ekonomik Unsurları (Giresun örneği). *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 4(1), 25-44.
- Halıcı, G. (2020). Hem Ağlarım Hem Giderim: Koruma Yaklaşımları Bağlamında Kına Geceleri. *Journal of International Social Research*, 13(69), 95-101.
- Human Development Report, (2016). *Human Development for Everyone*, United Nation Development Programme, url: <http://hdr.undp.org/en/2016-report>
- ILO (2016). *Women at Work Trend 2016*, Geneva

- İslamoğlu, E. ve Yıldırım alp, S. (2014), Yolcu Hizmetleri Memurluğu” Yapan Kadınların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 3(6), 150-177.
- İslamoğlu, E. ve Yıldırım alp, S. (2016), Kamu Sektöründe Çalışan Taşeron Kadın İşçilerin Sorunları, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 11(2), 175-197.
- Kaya, İ., (2010). *Pazarlama Bi'tanedir! Bir Pazarlama Ansiklopedisi*, 1. Basım, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Karabıyık, İ. (2012). Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları*, 32(1), 231-260.
- Kvande, E., (2022) Individual Parental Leave for Fathers: Promoting Gender Equality in Norway In Engaged Fatherhood for Men, Families and Gender Equality: Healthcare, Social Policy, and Work Perspectives, 2022 (eds), 153-163. oapen.org
- Larsen, E., (2021) The Gender-Progressive Nordics: A Matter of History. In Gender Equality and Nation Branding in the Nordic Region (eds) Routledge. oapen.org
- Malmström, M., Burkhard, B., Sirén, C., Shepherd, D., & Wincent, J. (2024). How to Close the Gender Gap in Startup Financing. *Harvard Business Review*.
- Önder, N. (2013), Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü, *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1).
- Öz, C. S. ve Çolakoğlu, C. (2014). Türkiye’de Mikro Kredi Uygulamasının Sakarya İli Özelinde İncelenmesi, *Çalışma ve Toplum*, 4(43), 177-206.
- Pimpa, N. (2024). Closing the Gender Gap in the Mining Sector: The Inclusive Practices. *Journal of International Studies (JIS)*, 20(2), 255-276.
- Sayılan, F. (2012), *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Sher. M., Atta, A ve Hafız., Z (2023). The Nordic Paradox: Unraveling the Complexities of Gender Equality in the Nordic Model. *Journal of Policy Research*, 9(1), 310-316.
- Skjeie, H., ve Teigen, M. (2005). Political Constructions of Gender Equality: Travelling Towards. A Gender-Balanced Society? *Nordic Journal of Women's Studies*, 13(03), 187-197.

- Standing, G. (2017), *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf*, 4. Baskı, Çev. Ergin Bulut, İletişim Yayınları, İstanbul.
- The Global Gender Gap Report (2017). 26.11.2024 tarihinde <https://www.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-2017> adresinden alındı.
- The Global Gender Gap Report (2018). 24.11.2024 tarihinde <https://www.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-20178> adresinden alındı.
- The Global Gender Gap Report (2020). 14.11.2024 tarihinde http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf adresinden alındı.
- The Global Gender Gap Report (2023). 11.11.2024 tarihinde https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf adresinden alındı.
- The Global Gender Gap Report (2024). 03.06.2025 tarihinde https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2024.pdf adresinden alındı.
- Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi, *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 1217-1230.
- UNDP. (2008). *İnsani Gelişme Raporu: Türkiye’de Gençlik*, Ankara: Desen Ofset
- Urhan, B., ve Etiler, N. (2011). Sağlık sektöründe kadın emeğinin toplumsal cinsiyet açısından analizi. *Çalışma ve Toplum*, 2(29), 191-216.
- Wagner, I., (2022) Equal Pay for Work of Equal value? Iceland and the Equal Pay Standard. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 29(2), 477-496.
- Warner-Søderholm, G., Quinones, P.G, Seierstad, C ve Åberg, C (2023). Getting More Women on Boards: Cultural and Institutional Antecedents That Matter, *SAGE Open*, 13(3) 1-16. 13. 10.1177/21582440231193589
- Watson, K ve Connor, T (2021) A Typology of Legal, Regulatory and Voluntary Initiatives to Address Gender Balance on Corporate Boards, *Company and Securities Law Journal*, 38.

World Economic Forum (2018) These 4 Nordic Countries Hold the Secret to Gender Equality 18. 08.2025 tarihinde <https://www.weforum.org/agenda/2018/12/nordic> adresinden ulaşıldı.

World Economic Forum. (2023). Global Gender Gap Report 18.08.2025 tarihinde <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/> adresinden ulaşıldı.

Yıldırım, S. ve İslamoğlu, E. (2014). İnsana Yakışır İş Kavramı Bağlamında Türkiye’de Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 4(2), 145-175.

AİLE DANIŞMANLIĞI KAVRAMININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Hale İNCE ¹

<https://orcid.org/0009-0005-3150-3297>

Özgür ASLAN ²

<https://orcid.org/0000-0002-8780-5463>

Öz

Bu çalışma, aile danışmanlığı alanındaki akademik literatürün gelişimini ve eğilimlerini analiz etmek amacıyla bibliyometrik bir analiz sunmaktadır. Bibliyometrik veri, Web of Science veri tabanından elde edilmiş ve analiz sürecinde Bibliometrix paketi kullanılmıştır. 1980–2025 yılları arasında yayımlanan 145 çalışma incelenmiştir. Lotka Yasası çerçevesinde yapılan üretkenlik analizine göre yazarların %92,9'u yalnızca bir yayımla literatüre katkı sağlamıştır; %5,8'i iki yayın, %1,3'ü ise üç yayın üretmiştir. Bu durum, alandaki üretimin çok sınırlı sayıda yazar tarafından sürdürüldüğünü göstermektedir. En üretken kurumlar arasında ilk sırada Florida Merkez Üniversitesi ve ardından Idaho Devlet Üniversitesi yer almaktadır. Ülke bazlı üretkenlikte ABD açık ara önde yer alırken onu Almanya ve Küba takip etmektedir. Atıf sayısı açısından en önde gelen ülkeler ise ABD, Hindistan ve Finlandiya'dır. Keyword Plus verilerine göre en sık tekrar eden kavramlar "terapi", "çocuklar" ve "psikoterapi" olurken; yazar anahtar kelimelerinde "aile danışmanlığı", "danışmanlık" ve "çift ve aile terapisi" öne çıkmaktadır. Tematik haritada ise önemli temalar belirlenmiştir. Bu çalışmanın temel amacı "aile danışmanlığı" kavramı için bibliyometrik analiz araçlarından yararlanarak disiplinler arası iş birliği olanaklarını belirlemek ve gelecekteki araştırmalara yönelik yönelimleri görünür kılmaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Aile danışmanlığı, Aile terapisi, Bibliyometri, Bibliometrix.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE CONCEPT OF FAMILY COUNSELING

Abstract

This study presents a bibliometric analysis in order to analyze the development and trends in the academic literature in the field of family counseling. Bibliometric data was obtained from the Web of Science database and the Bibliometrix package was used in the analysis process. 145 studies published between 1980 and 2025 were examined. According to the productivity analysis conducted within the framework of Lotka's Law, 92.9% of the authors contributed to the literature with only one publication; 5.8% produced two publications and 1.3% produced three publications. This shows that production in the field is sustained by a very limited number of authors. Among the most productive institutions are the University of Central Florida, followed by Idaho State University. The USA is clearly ahead in country-based productivity, followed by Germany and Cuba. The leading countries in terms of number of citations are the USA, India, and Finland. According to Keyword Plus data, the most frequently occurring terms are "therapy," "children," and "psychotherapy"; Author keywords include "family counseling," "counseling," and "couple and family therapy." The thematic map identifies key themes. The primary objective of this study is to

¹ Aile Danışmanı, hale.ince83@gmail.com

² Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü. ozgur.aslan@iuc.edu.tr

identify interdisciplinary collaboration opportunities and highlight future research trends by utilizing bibliometric analysis tools for the concept of "family counseling."

Key Words: Family, Family counseling, Family therapy, Bibliometrics, Bibliometrix.

GİRİŞ

Toplumun en temel yapı taşı olan aile, bireylerin kişilik gelişimi, değer edinimi ve sosyal uyum süreçlerinde merkezi bir rol üstlenmektedir. Ancak küreselleşmenin etkisiyle hızla değişen toplumsal yapılar, teknolojik dönüşümler, ekonomik belirsizlikler ve kültürel çatışmalar; aile sistemini doğrudan etkilemekte ve aile içinde çeşitli psikososyal sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Genel hatları ile bakıldığında bu sorunlar; iletişim kopuklukları, boşanma oranlarındaki artış, kuşak çatışmaları, çocuklarda davranışsal bozukluklar ve bireylerin ruh sağlığına negatif etki eden diğer olumsuzluklar şeklinde kendini gösterebilmektedir. Bu bağlamda, bireylerin ve ailelerin bu sorunlarla başa çıkma kapasitelerini artırmaya yönelik profesyonel bir hizmet alanı olarak “aile danışmanlığı” hem kuramsal hem de uygulamalı yönüyle giderek önem kazanmaktadır (Esposito ve Hattem, 2017).

Aile danışmanlığı, bireylerin ilişkisel sorunlarını anlamlandırmaları, çatışma çözme becerilerini geliştirmeleri ve aile içi işlevselliği yeniden yapılandırmaları için sistematik bir yardım süreci sunmaktadır. Psikoloji, sosyoloji, psikolojik danışma, sosyal hizmet ve eğitim gibi çok sayıda disiplinin katkısıyla gelişen bu alan, sadece bireysel müdahaleleri değil; aynı zamanda toplumsal sağlığı ve refahı da doğrudan ilgilendiren bir niteliğe sahiptir. Bu çok disiplinli yapı, aile danışmanlığına yönelik akademik ilginin de artmasına neden olmuş; özellikle son yıllarda alanla ilgili yayımlanan bilimsel çalışmaların sayısında dikkate değer bir artış gözlemlenmiştir.

Ancak bu gelişmeye rağmen, aile danışmanlığı alanındaki bilimsel üretimin hangi yönelimleri izlediği, en etkili araştırmacıların kimler olduğu, hangi kurum ve ülkelerin bu alana en fazla katkıyı sağladığı gibi yapısal özellikler sistematik biçimde incelenmemiştir. Passas (2024) ifade edildiği üzere bilgi üretiminin yapısını ve gelişimini anlamak için bibliyometrik analizler, önemli ve nesnel bir yöntem sunmaktadır. Bibliyometrik analizler, belirli bir akademik alanın tarihsel gelişimini, araştırma eğilimlerini, yazar/ülke/kurum üretkenliğini, atıf ilişkilerini ve tematik yapılarını ortaya koyarak araştırmacılara stratejik bir perspektif kazandırmaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışma aile danışmanlığı alanındaki akademik literatürü bibliyometrik yöntemle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, 1980–2025 yılları arasında Web of Science veri tabanında yer alan yayınlar incelenmiş; Bibliometrix R paketi kullanılarak yazar, ülke, kurum üretkenliği; anahtar kelime analizleri, atıf ağları ve tematik harita gibi çeşitli göstergeler değerlendirilmiştir.

Diğer yandan çalışmada yapılan analizler, yayın sayılarının yıllar içinde dalgalı bir seyir izlediğini, ancak atıf düzeylerinin son dönemde arttığını göstermektedir. Ayrıca, alan ilişkin üretkenliğin düşük olduğu, araştırma ağlarının büyük ölçüde ABD merkezli olduğu ve belirli temaların olgunlaşmış olmasına karşın bazı alanların hâlâ gelişime açık olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular hem mevcut akademik durumu değerlendirme hem de alandaki araştırma boşluklarını belirleme açısından önemli bir zemin sunmaktadır. Çalışma ayrıca, disiplinler arası iş birliği olanaklarını ve gelecekteki araştırmalara yönelik yönelimleri görünür kılmayı hedeflemektedir.

1. AİLE DANIŞMANLIĞI KAVRAMI

İnsan toplumsal bir varlık olarak yaşamını ilişkiler ağı içerisinde sürdürmektedir. Bu bağlamda, bireylerin karşılaştığı birçok sorun, onları başkalarına bağlayan ya da onlardan uzaklaştıran söz ve eylemler aracılığıyla kurulan ilişki biçimlerinden kaynaklanmaktadır (O’Leary, 2012).

Aile, en eski sosyal gruptur. Belirli toplumların ve ülkelerin gelişimlerinin her aşamasında, siyasi sistemlerinden bağımsız olarak görülebilir (Stych, 2021). Aile bir toplumun en küçük birimi olup birbirlerine kan veya akrabalık bağıyla bağlı üyelerden oluşmaktadır (Söylemez, 2017). Gladding’e göre (2012), ailenin tek bir tanımını yoktur. Tanımlar kültürel gruptan gruba değişebilmekte ve herkesin üzerinde anlaştığı bir tanıma ulaşmak mümkün görünmemektedir. Aile kavramıyla ilgili pek çok farklı tanımlamalar olmasına rağmen, çoğu aile teorisyeni “*yakın olan başka biriyle yaşayan ve bir mekanı paylaşan, iki veya daha fazla bireyleri içeren, bazı duygusal bağların kurulduğu, birbiriyle ilgili sosyal durumlar, roller ve görevlerin üstlenildiği, sevgi, ait olma duygularının paylaşıldığı*” konusunda hemfikirdir (Hallaç ve Öz, 2014).

Birçok aile üyesi bir hane içinde barış içinde yaşamaktadırlar. Ancak bazı karakteristik özellikler aile üyeleri arasında farklılıklara neden olmaktadır. Üyeler bu farklı noktaları yönetemezlerse, aile ortamında iki veya daha fazla üye arasında çatışma yaşanmaktadır. Terapi, aile üyeleri arasındaki bu çatışmalar ve sorunlar içindir. Aile terapisi, aile üyeleri arasındaki sorunları çözmenin etkili bir yoludur. Dahası, aile ve çift çatışmalarını çözmek için çok sayıda terapötik yaklaşım bulunmaktadır. Bilişsel ve davranışsal terapi, aile içindeki iletişim ve diğer konuları çözmede etkili yöntemlerden biridir (Söylemez, 2017).

Genel anlamda danışmanlık, danışanın veya danışan grubunun (danışanlar, sorunlu kişiler) sorunlarını, daha iyi anlaması ve kendi yetenekleri doğrultusunda çözüm üretebilmesi amacıyla danışman eşliğinde sürdürülen yapılandırılmış bir yardım sürecidir. Aile danışmanlığı ise bireylere yönelik sürekli ve sistematik bir yaklaşım olmakla birlikte özel olarak eğitilmiş profesyoneller tarafından, bireylerin kendilerini ve aile çevrelerini anlayarak uyum sağlamaları ve ilişkilerini sağlıklı biçimde yönlendirmeleri amacıyla sunulmaktadır (Sabarrudin vd., 2022). Aile danışmanlığı sınırlarının geniş olması nedeniyle bir danışmanlık sürecinde disiplinler arası bilgi birikiminden yararlanarak birden çok yaklaşım bir arada kullanılabilir (Demirbilek, 2016).

- 232 -

Aile danışmanları genellikle bireysel kişi merkezli danışmanlarından çok farklı bir danışmanlık rolünde eğitilmektedir. Aile danışmanlığı, ilişki zorlukları yaşayan kişilerin evlilik, ayrılık ve boşanma sırasında çocuklarla ve aileyle ilgili kişisel veya kişilerarası sorunları daha iyi yönetmelerine yardımcı olmaktadır (O'Leary, 2012). Aile danışmanlığı, incinmiş duygular, eş veya ailedeki başka bir kişi arasındaki sorunlar, yeni yaşam düzenlemeleri ve çocukların bakımı ve mali düzenlemelerle ilgili sorunlar hakkında olabilmektedir. İlişki sorunları hayatımızın çeşitli aşamalarında ortaya çıkabilmektedir. İlişkileri yolunda tutmak her zaman kolay değildir. Sarsıntılı bir an yaşamak, ilişkinizin sorunlu olduğu anlamına gelmemekle birlikte bireyin biraz yardıma ihtiyacı olduğunun bir işareti olabilmektedir. Aile danışmanlığı, çiftlerin hayatın zorluklarıyla başa çıkmalarına rehberlik edebilir ve destekleyebilmektedir (Australian Government, 2022).

Aile terapisi, çoğunlukla aile danışmanlığı olarak da anılmakta olup bir aile sistemi içindeki iletişimi iyileştirmeye ve çatışmaları çözmeye odaklanan özel bir psikoterapi dalı olarak ifade edilmektedir. Ailelerin birbirine bağlı olduğu ve bir üyeyi etkileyen sorunların tüm aile dinamiği üzerinde dalga etkisi yaratabileceği varsayımına dayanmaktadır. Aile danışmanlığının amacı, aile üyelerinin zorlukları anlamalarına ve üstesinden gelmelerine, ilişkileri güçlendirmelerine ve daha sağlıklı ve daha işlevsel bir aile ortamı oluşturmalarına yardımcı olmaktır (Tor-Anyii vd., 2024).

Aile terapisi, aile bireyleri arasında doğru bir iletişim ortamı sağlayan, karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmalarına ve iç görü kazanmalarına yardımcı olan, çatışma ve sorunların kaynağını bulan ve tüm aile bireylerini kapsayan bir psikolojik yardım hizmetidir. Günümüzde psikodinamik aile terapisi, yapısal aile terapisi, stratejik aile terapisi, bilişsel davranışçı aile terapisi, çözüm odaklı aile terapisi ve deneyimsel aile terapisi gibi birçok aile terapisi ekolünden bahsetmek mümkündür (Kılınçer, 2023).

Küresel, ulusal, toplum ve topluluk düzeyindeki değişimlerin bireysel ve aile düzeyindeki ilişkiler üzerinde etkileri bulunmaktadır. Çiftler ve aile üyeleri arasındaki ilişkiler zamanla karmaşık hale gelebilmektedir. Bu durum bireylerde iletişim sorunlarına, kaygıya ve strese yol açmaktadır. Aşağıdaki hususlar, bireylerin çift ve/veya aile danışmanlığı aramasının belirli nedenlerinden bazıları olarak görülebilmektedir (Jamal, 2021).

- Ortaya çıkan aile sorunları ve sorumlulukları, örneğin yaşlılara özel olarak bakmak, yeni doğan bebeği büyütmek, mali konularla ilgili sorunlar veya bazı aile yakınlarının ek sorumluluklarını üstlenmek vb.,
- Fiziksel istismar, aile içi şiddet veya duygusal istismar dahil olmak üzere taciz edici ilişkiler.
- Çiftler ve aile üyeleri arasındaki sık tartışmalar ve çatışmalar,
- Çocuk yetiştirme ve gelişimsel ihtiyaçları ve okul ile ilgili taleplerle ilgili sorunlar,
- Tutum, yaşam hedefleri ve değerlerdeki belirgin farklılıklar,
- Cinsel ilişkide yaşanan sorunlar,
- Evlilik dışı ilişkiyle ilgili sorunlar,

- Birbirlerine saygı ve ilgi eksikliği ve ortak aktiviteler yapma,

2. AİLE DANIŞMANLIĞININ AMAÇLARI

Aile danışmanlığının amacı, aile sistemi başta olmak üzere, ancak bununla sınırlı kalmaksızın, bireylerin yaşamlarının tüm yönlerinde işlevsel uyum ve psikososyal denge geliştirmelerine katkı sağlamaktır. Bir bireyin yaşamında uyumunu ve aile üyelerinin uyumunu etkileyen bir sorun ortaya çıktığında aile danışmanlığı kullanılmaktadır. Adından da anlaşılacağı gibi, bir aile birimi içindeki aile üyelerini içeren bir grup danışmanlığı biçimidir. Kapsamı evlilik danışmanlığına benzemekte ancak farklı ve daha büyük bir çerçeveyi almaktadır. Çünkü evlilik danışmanlığı genellikle çiftler için (genellikle bir karı koca, çocuklar ve/veya diğer geniş aile üyeleri hariç) kişiselleştirilmektedir. Aile terapisi tedavisinin odak noktası, karmaşık ilişkisel kalıplara müdahale etmek ve bunları tüm aile için üretken bir değişime yol açacak şekilde değiştirmektir. Bu, aile terapisinin aile sorunlarını ve zorluklarını çözmede ve her bir aile üyesinin sağlıklı bir aile refahını teşvik etmede kullanılabileceği anlamına gelmektedir. Aile terapisi, sistemin bir bölümündeki değişikliklerin sistemin diğer bölümlerinde değişiklikler üretebileceğini ve ürettiğini ve bu değişikliklerin çözümlere katkıda bulunabileceğini öne süren sistem perspektifine dayanmaktadır (Tor-Anyii vd., 2024).

- 234 -

Genellikle insanlar bir aile sisteminin veya evlilik, ebeveyn-çocuk veya aşk ilişkisinin bazı yönleriyle ilgili yardım almak için bir evlilik ve aile terapistine gitmektedirler. Bazı durumlarda, insanlar aile sistemlerinin daha etkili bir şekilde işlemlerini istemektedirler. Diğer durumlarda, çözülmesi gereken bir aile sorunu, ayarlanması gereken bir değişiklik veya alınması gereken zor bir karar bulunmaktadır. Bazen insanlar bir ilişkiden tatminsiz veya mutsuz hissederler veya yalnızca zaten tatmin edici olan bir ilişkiyi zenginleştirmek istemektedirler. Bir ailenin finans, iş, cinsellik, kayıncılık ilişkileri, ebeveynlik veya çocuk yetiştirme, çocuk davranışı veya disiplinle ilgili stres yaşaması olasıdır. Alkol veya diğer uyuşturucuların kullanımı, dini veya kültürel farklılıklar veya sevdiklerinin hastalığı veya ölümü gibi diğer sorunlar ortalama bir çift veya aile için çözülmesi zor sorunlardır (Engel vd., 1985).

Aile danışmanlığı, klinisyenlerin, danışanların ev ortamından uzaklaştıklarında iyileşme gösterdiğini, ancak aile sistemlerine geri döndüklerinde hızla gerilediğini fark etmeleriyle gelişmiştir. Çoğu aile, ailedeki bir birey için hizmet aramaktadır. Aile danışmanlığında

bu kişiden “*tanımlanmış hasta*” olarak bahsedilmesi yaygındır. Bu dil, aile danışmanlığının temel ilkesini yansıtmaktadır; hizmete ihtiyaç duyduğu belirlenen kişi, aile içindeki sorunların semptom taşıyıcısı olarak kabul edilmektedir. Aile danışmanları hem içerikle (her aile üyesinin seansta söyledikleri) hem de süreçle (aile üyelerinin seansta nasıl etkileşime girdiği) çalışmaktadır. Sistemik yaklaşımın temelinde, dairesel nedenselliğin doğrusal nedensellikten daha alakalı olduğuna dair inanç vardır. Yani, A’nın B’ye mi yoksa B’nin A’ya mı neden olduğuna konusunda tartışmaktansa, A ve B’nin nasıl karşılıklı olarak etkili olduğunu düşünmek muhtemelen daha yararlıdır (Watson ve Skinner, 2004).

Aile danışmanlığı alınmasının çeşitli nedenleri olabilmektedir. Örneğin saldırgan ebeveyn, çocuğun kötü davranışı, aile üyesinde madde bağımlılığı, aile içi şiddet bunlardan bazılarıdır. Aileler çoğunlukla, tanımlanmış hasta olan bireysel bir aile üyesinin tedavisi için bir aile danışmanına başvurmaktadır. Tanımlanmış hasta, diğer aile üyeleri tarafından ailede sorun çıkaran kişi olarak ve ailenin danışmanlık aradığı semptomları olan kişi olarak görülmektedir. Ebeveynler genellikle çocuğu ailedeki sorunların nedeni olarak görmekte ve onu danışmanlığa getirmektedirler. Aile danışmanlığının belirli amaçları aşağıda ifade edilmektedir (Jamal, 2021).

- 235 -

- Aile içindeki farklılaşma ve aile üyeleri arasındaki uyum gibi aile yapısını ve dinamiklerini anlamak.
- Tanımlanmış hasta olarak bir aile üyesinin oynadığı rolün nedenlerini incelemek.
- Aile üyeleri arasındaki etkileşimleri incelemek ve olumsuz ve verimsiz kalıpları belirlemek.
- Aile içindeki alt grupları ve bu grupların aile çatışmalarına neden olma ve sürdürmede oynadıkları rolleri belirlemek.
- Ailenin kullandığı problem çözme davranışını ve stratejilerini belirlemek.
- Tanımlanmış hastanın rolü, hatalı iletişim kalıpları ve uygunsuz problem çözme davranışları konusunda aile üyeleri arasında anlayışı kolaylaştırmak.
- Ailenin refahını ve daha iyi işleyişini teşvik etmek için etkili iletişim ve uygun problem çözme teknikleri hakkında bilgi sağlamak.

- Danışmanlıkta ulaşılan hedeflerin sürdürülebilmesi için danışmanlığı planlı takiplerle sonlandırmak.

3. AİLE DANIŞMANLIĞININ TARİHÇESİ VE GELİŞİMİ

Aile dinamikleri üzerine çalışan ilk kişi Sigmund Freud iken, aileyi ayrıntılı olarak ilk inceleyen kişinin Alfred Adler olduğu ifade edilebilir (Nazlı, 2014). Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ailelerin desteğe olan ihtiyacı belirginleşmiş ve bu durum aile danışmanlığının ortaya çıkışını hızlandırmıştır (Kılınçer, 2023).

Aileler sorunlarla karşılaştıklarında desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu arayışın doğal sonucu olarak ortaya çıkan aile danışmanlığı/terapisi uygulamaları 1940'lı yıllara dayanmaktadır. 1940 yılından önce Amerika Birleşik Devletleri'nde aile danışmanlığı hizmetinin henüz gelişmediği görülebilmektedir. Aile danışmanlığı hizmetinin gelişmesine ve ailelere yardımcı olma gerekliliği üç sosyal fenomenle ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi, profesyonel olarak çiftlerle çalışan derneklerin kurulması; ikinci etmen şizofreni üyesi olan ailelerle yapılan çalışmalar ve üçüncü etmen de yukarıda ifade edildiği üzere 2. Dünya Savaşı'dır (Nazlı, 2014).

Aile danışmanlığına ilişkin ilk ciddi adımların atıldığı dönem 1950-59 arası dönemdir. Bu dönemdeki gelişmeler, daha çok bireysel öncüler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Nathan Ackerman, Gregory Baterson, Milton Hyland Erickson, Carl Alanson Whitaker ve Murray Bowen gibi isimler 1950'lerden itibaren aile danışmanlığının disiplinler arası anlayışının oluşmasına katkı sağlamıştır. 1960'lara geldiğimizde danışmanlık ve terapi alanlarında çok hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde birçok teori ve kavram ortaya çıkmış ve artık ailelerle çalışma gerekliliğine dair bir düşünce ön planda olmuştur (Algan, 2016).

Aile terapisi, 1950'lerde ortaya çıkan birkaç yeni terapötik yaklaşımdan sadece biridir. Bunlar arasında çeşitli yeni ilaçlar, özellikle antipsikotikler ve antidepresanlar yer almaktadır. Klorpromazin piyasaya sürülen ilk antipsikotikti. Klorpromazin ve benzeri bileşiklerin, erken aile terapistlerinin anlamakta ve etkili bir şekilde tedavi etmekte zorlandığı bir durum olan şizofreni tedavisinde devrim yarattığı ifade edilmektedir. Aynı zamanlarda antidepresan ilaçlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki imipramin adlı bir "trisiklik" bileşikti. Bunu kısa süre sonra diğer benzer ilaçlar izlemiştir. Bu gelişmelerin ardından davranış terapisi ve onunla yakından ilişkili olan bilişsel davranış terapisi de

yeni tedavi yöntemleri arasında yerini almıştır. Yeni tedaviler sahneye çıktıkça, psikanalizin ve diğer psikodinamik yaklaşımların belirleyici etkisi zamanla azalmaya başlamıştır. Gelişen rekabete rağmen, aile terapisi öncüleri, şizofreni ve diğer ruhsal bozuklukları olan bireylerin aileleri üzerindeki çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bunlardan ilki, 1957’de Psikoterapide Aile adlı kitabı yayınlanan Christian Midelfort’tu. Bunu, 1958’de aile terapisi öncülerinin önde gelenlerinden biri olan Nathan Ackerman’ın Aile Hayatının Psikodinamiği adlı kitabı izlemiştir.

Aile danışmanlığı ve terapisi alanı 1970’lerden itibaren önemli bir ivme kazanmıştır. Aynı zamanda, bu uzmanlık alanında görev yapan profesyonellerin sayısı artmış, sunulan hizmetlerin kalitesi de artmıştır. Aile danışmanlığı ulusal sağlık kurulları ile akreditasyon kuruluşlarının tanıyıp resmen onayladığı bir unvan haline gelmiştir. Alandaki gelişim hızı oldukça etkileyicidir. Bu gelişimin en önemli avantajlarından biri, ailelerin ve bireylerin geçmişe kıyasla daha nitelikli bir psikososyal destek alabilmesidir. Ancak, aile danışmanlığı ve terapisinin hızlı büyümesinin bazı dezavantajları da vardır. Bunlardan biri, birçok toplumda aile birimlerine kimin ne zaman, nasıl ve hangi koşullar altında müdahalede bulunması gerektiği konusunda zaman zaman yoğun tartışmaların yaşanmasıdır (Gladding, 1992).

- 237 -

4. YÖNTEM

Bibliyometrik analiz, bibliyometrik verileri incelemek, belirli bir bilimsel alandaki örüntüler ve ilişkiler aracılığıyla bilimsel gelişme ve değişiklikleri ortaya çıkarmak için kullanılan nicel bir tekniktir (Wilczewski ve Alon, 2023). Bu yöntem, yeni olmasa da geleneksel nitel literatür incelemelerini tamamlamakta ve genişletmektedir (Del Sarto ve Ozili, 2025). Bu çalışmada “aile danışmanlığı” kavramı ile Web of Science veri tabanındaki ilgili çalışmalar Bibliometrix programı kullanılmak suretiyle bibliyometrik analize tabi tutulmuştur (Mazlan vd., 2025).

Bu çalışmada kullanılan Bibliometrix programı, 2017 yılında Dr. Massimo Aria ve Dr. Corrado Cuccurullo tarafından piyasaya sürülmüştür. Bu program R yazılım ortamında kullanılması gereken bir pakettir. R hem bir programlama dili hem de istatistiksel hesaplama için ücretsiz bir ortamdır ve R Çekirdek Ekibi ve İstatistiksel Hesaplama için R Vakfı tarafından desteklenmektedir. Bibliometrix, bibliyometrik analiz sürecinin üç aşamasını destekleyen kapsamlı bir eşleme analiz aracı olarak dikkat çekmektedir: (i) veri

içe aktarımı ile R formatına dönüştürme; (ii) bir veri setinin bibliyometri analizi ve (iii) matrislerin oluşturulması. Matrisler özelleştirilebilir ve ağ analizi, çoklu yazışma analizi ve alan görselleştirmesi dahil olmak üzere birçok başka veri azaltma tekniği gerçekleştirmek için girdi verisi olarak büyük çözünürlükte eşlemeye izin vermektedir (Arruda vd., 2022; Chen ve Gong, 2022).

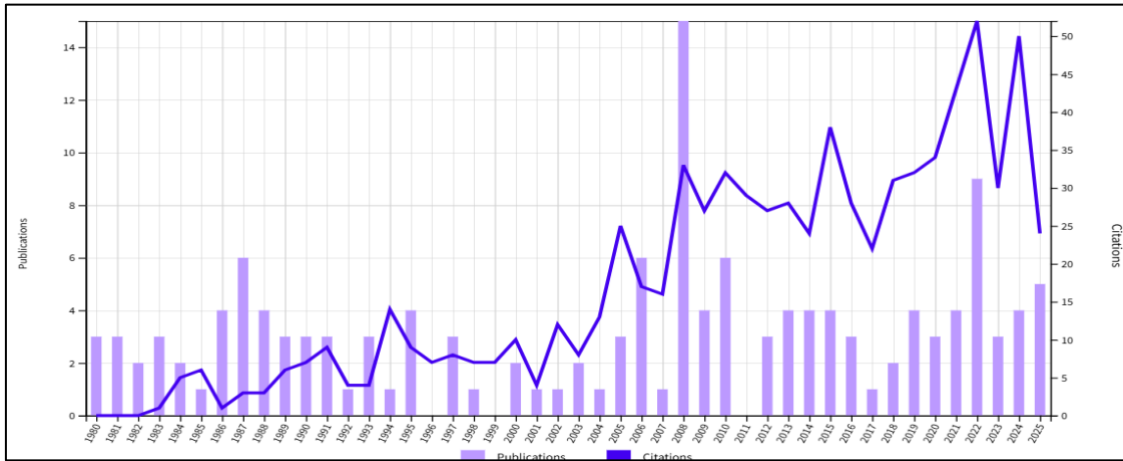
5. BULGULAR

Çalışmada kullanılan veriler Web of Science Veritabanından elde edilmiştir. En önemli veri tabanlarından biri olan Web of Science Veritabanı kullanılmasına karşın Scopus, Pubmed ve Ebscohost gibi veri tabanları analize dahil edilmemiştir. Verilerin süzülme aşaması aşağıdaki adımlar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan çalışmanın ikincil veriler kullanılarak yapılmış olmasından dolayı Etik Kurul izni gerekmemektedir.

- 08.07.2025 tarihinde Web of Science arama alanına “family counseling” kavramı yazılmış ve “title-başlık” kısmında aratılmış olup 216 yayına erişilmiştir.
- Bu 216 yayından tekrar süzme işlemi uygulanmak suretiyle sadece “article-araştırma makalesi” sekmesi seçilmiş ve çalışma sayısı 145 olarak bulunmuş olup çalışma 145 araştırma makalesi üzerinden gerçekleştirilmiştir.

- 238 -

Şekil 1: Yıllar İtibariyle Yayın ve Atıf Sayıları

Kaynak: Webofscience.com (2025).

Yayın ve atıf sayılarının gösterildiği yukarıdaki Şekil 1’de veri tabanındaki ilk yayınların gösterildiği 1980 yılından itibaren yayın sayılarının zaman içerisinde dalgalı bir seyir izlediği aşağı ve yukarı net bir eğilim göstermediği görülmektedir. En fazla yayının yapıldığı yıl 2008 yılı olmasına karşın, 1996, 1999 ve 2001 yıllarında alana ilişkin hiç

yayın yapılmamıştır. Yine aynı Şekil 1 üzerinden izlenebildiği üzere atıf sayıları itibariyle yukarı doğru bir eğilim göze çarpmaktadır. 2025 yılı yayın ve atıf sayıları için net bir ifade kullanmak çalışmanın yapıldığı Temmuz ayı için olanaklı olmamakla birlikte yayın sayısının 2023 ve 2024 yıllarına göre fazla olduğu ifade edilebilir.

Tablo 1: En Fazla Atıf Alan 5 Araştırma Makalesi

Çalışma	Yıllara Göre Atıflar					Ortalama Atıf	Toplam Atıf
Glueckauf, R. L., Fritz, S. P., Ecklund-Johnson, E. P., Liss, H. J., Dages, P., & Carney, P. (2002). Videoconferencing-based family counseling for rural teenagers with epilepsy: Phase 1 findings. <i>Rehabilitation Psychology</i> , 47(1), 49–72.	7	1	2	0	1	4.13	99
Miranda, A. O., Bilot, J. M., Peluso, P. R., Berman, K., & Van Meek, L. G. (2006). Latino Families: The Relevance of the Connection Among Acculturation, Family Dynamics, and Health for Family Counseling Research and Practice. <i>The Family Journal</i> , 14(3), 268–273.	7	5	2	4	1	4.1	82
Fals-Stewart, W., & O’Farrell, T. J. (2003). Behavioral family counseling and naltrexone for male opioid-dependent patients. <i>Journal of Consulting and Clinical Psychology</i> , 71(3), 432.	4	0	1	1	1	2.91	67
Bernheim, K. F. (1982). Supportive family counseling. <i>Schizophrenia Bulletin</i> , 8(4), 634-641.	0	0	0	0	0	0.7	31
Mahapatro, M., Prasad, M. M., & Singh, S. P. (2021). Role of social support in women facing domestic violence during Lockdown of Covid-19 while cohabiting with the abusers: analysis of cases registered with the family counseling centre, Alwar, India. <i>Journal of Family Issues</i> , 42(11), 2609-2624.	4	3	7	9	3	5.2	26

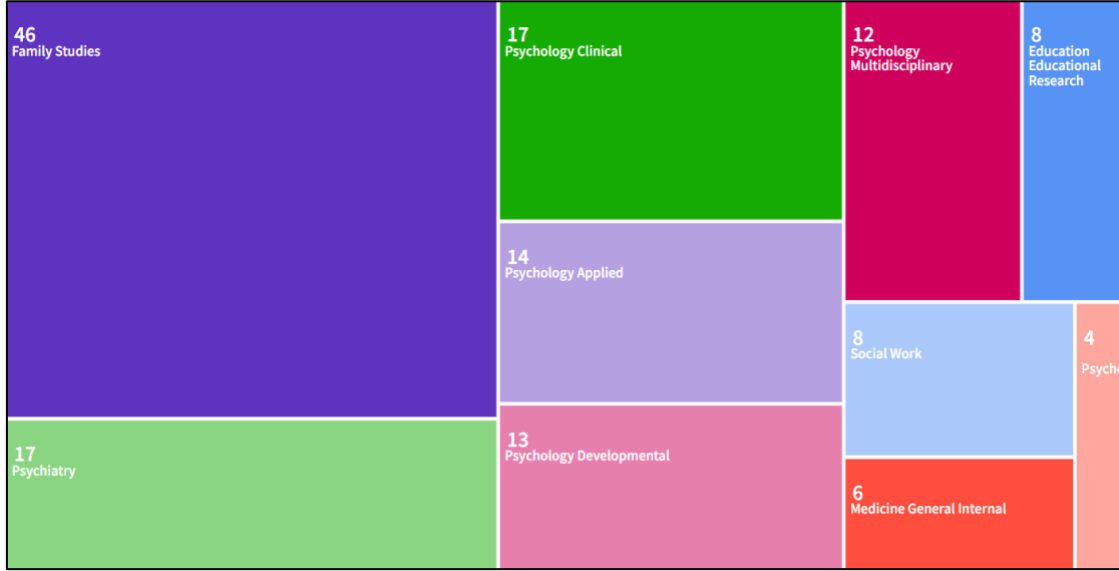
Kaynak: Webofscience.com (2025).

Glueckauf vd. (2002) “Videoconferencing-based family counseling for rural teenagers with epilepsy: Phase 1 findings” başlıklı çalışması; kırsal bölgelerde yaşayan epilepsi hastası ergenlerin ve ailelerinin, farklı yöntemlerle gerçekleştirilen aile danışmanlığına katılımını incelemektedir. Diğer yandan en fazla atıf alan ikinci çalışma olan Miranda vd., (2006) da ise üç ana konuya odaklanarak Latin ailelerin sağlık ve uyum süreçlerinin aile danışmanlığı açısından önemini ele alınmaktadır.

Fals-Stewart ve O’Farrell (2003) tarafından erkek opioid bağımlısı hastalarda yapılan bir davranışsal aile danışmanlığı (Behavioral Family Counseling) ile naltrekson tedavisini karşılaştıran bir çalışmadır. Bernheim (1982) geleneksel aile terapilerine alternatif olarak destekleyici aile danışmanlığı yaklaşımını tanıtmaktadır. Son olarak ise **Mahapatro vd.**

(2021) çalışmalarında COVID-19 karantinası sırasında Alwar (Hindistan) aile danışmanlık merkezine (MSSK) başvuran şiddet mağduru kadınların yaşadığı süreçte sosyal desteğin rolünü incelemektedir.

Şekil 2: Yayınların Web of Science Kategorilerine Göre Dağılımı

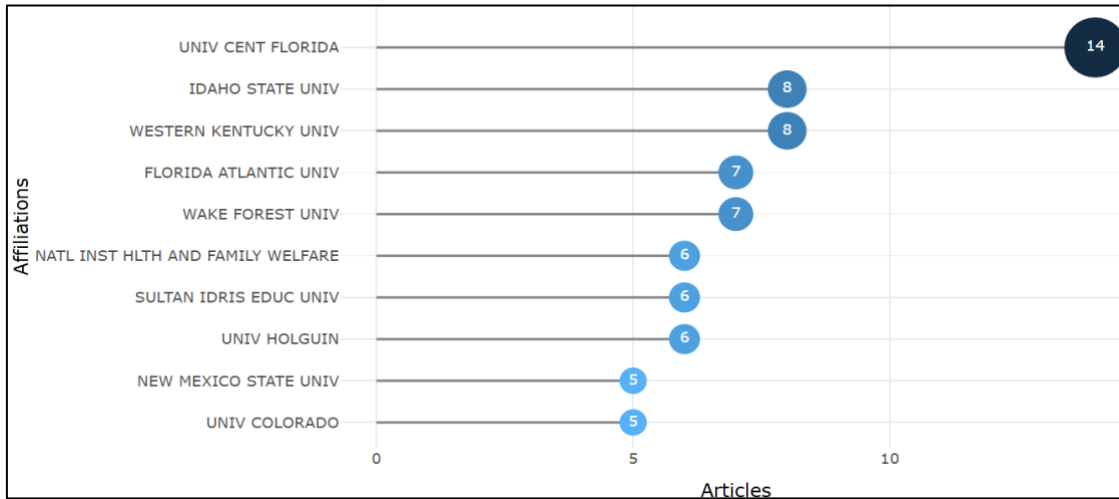

Kaynak: Webofscience.com (2025).

Şekil 2’de görülebileceği üzere ilk 5’te yer alan Web of Science Kategorisi sırasıyla Aile Çalışmaları (46 yayın), Klinik Psikoloji (17 yayın), Psikiyatri (17 yayın), Uygulamalı Psikoloji (14 yayın) ve Gelişimsel Psikolojidir (13 yayın).

- 240 -

Şekil 3: Alana En Fazla Katkı Sağlayan Kurumlar

Şekil 3’te alana en fazla katkı sağlayan araştırma kurumlarına bakıldığında ilk sırayı “Florida Merkez Üniversitesi”, ikinci sırayı “Idaho Devlet Üniversitesi” ve üçüncü sırayı “Western Kentucky Üniversitesi” dördüncü sırayı “Florida Atlantic Üniversitesi” ve

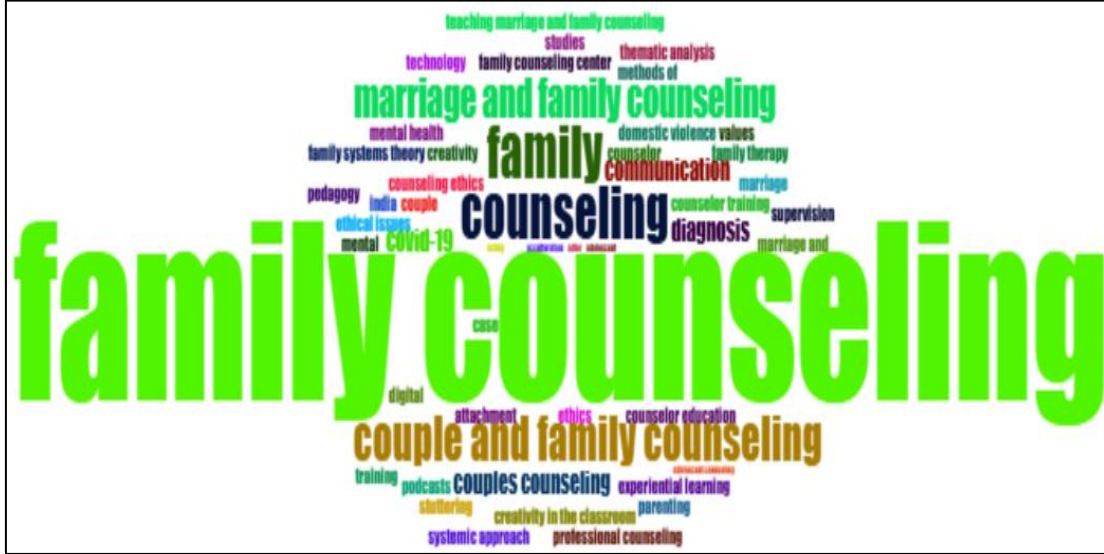
beşinci sırayı ise “Wake Forest Üniversitesi” almaktadır. İlk 5 üniversite de Amerika Birleşik Devletleri’nde yer almaktadır.

Şekil 4: KeyworsPlus Kelime Bulutu

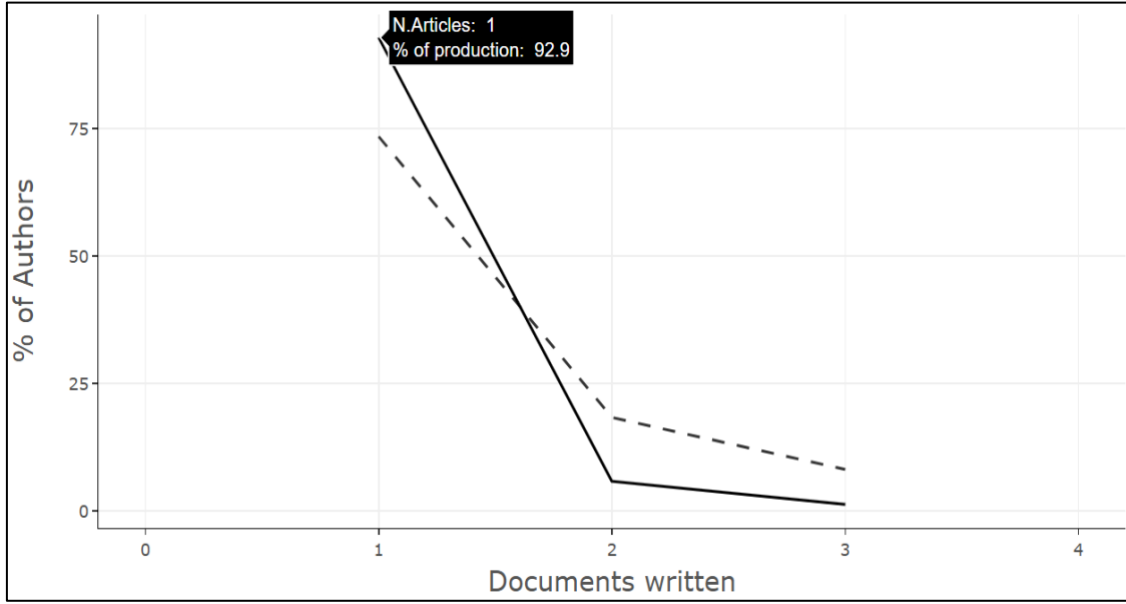
Şekil 4’te Web of Science veri tabanının kullanıcılara sunduğu Keywors Plus özelliğine göre terapi en fazla tekrarlanan kelimedir (17 defa). Bunu sırasıyla Çocuklar (7 defa), Psikoterapi (5 defa), Müdahale (4 defa), Etki (4 defa) ve Eğitim (4 defa) izlemektedir.

Şekil 5: Author Keywords Kelime Bulutu

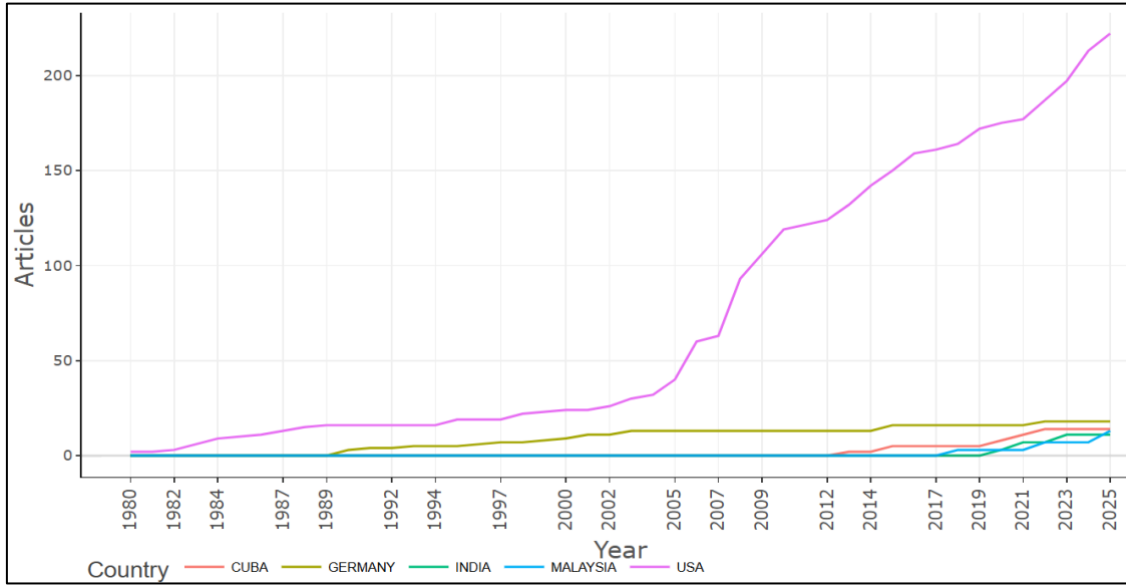
Şekil 5’teki Author Keywords (yazar anahtar kelimeleri) özelliği bağlamında Aile Danışmanlığı (23 defa), danışmanlık (7 defa), aile (7 defa), çift ve aile danışmanlığı (6 defa) ve evlilik ve aile danışmanlığı (5 defa) tekrarlanmıştır.

Şekil 6: Lotka Yasası

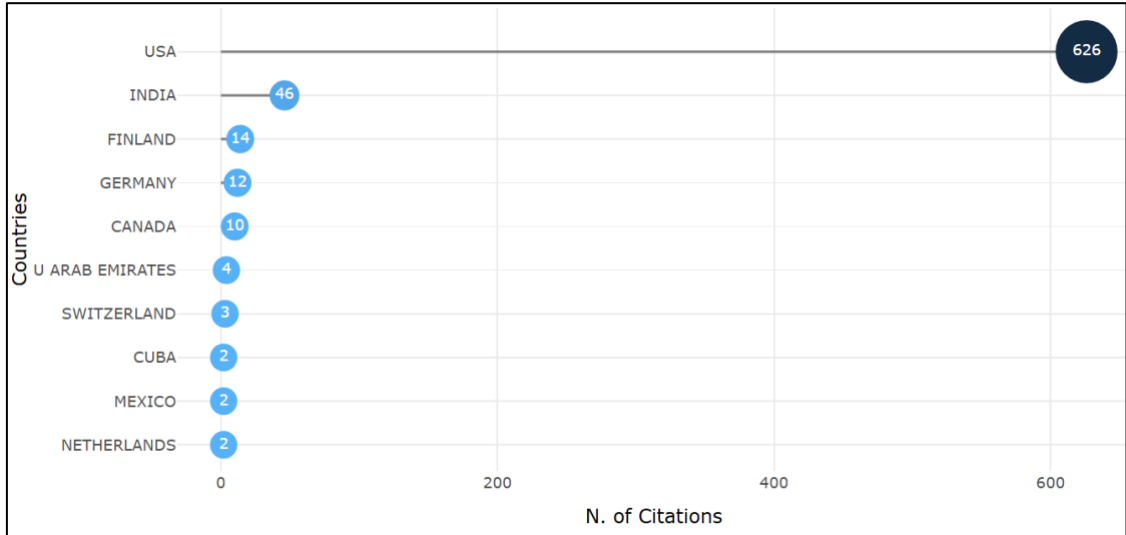
Lotka Yasası, yazar ve makalelerin dağılımını açıklayan deneysel bir yasadır. Lotka Yasası'nın birden fazla yorumu bulunmaktadır. Enformetrik disiplininde, yazarların zaman içindeki veya belirli konu alanlarındaki dağılımı Lotka Yasası olarak adlandırılmaktadır (Beşikci ve Aslan, 2024; Çelikkol vd., 2024). Lotka Yasası, bilimsel yayınlarda yazar üretkenliğinin matematiksel bir düzene göre dağıldığını söylemektedir. Diğer bir deyişle yayın yapan yazarların yaklaşık %60'ı yalnızca 1 makale; %15–20'si 2 makale ve çok azı 3 ve üzeri yayın üretmektedir (Patel ve Verma, 2024; Nicholls, 1989).

Şekil 6'da görüldüğü üzere literatüre tek bir yayınlara katılmış olan yazarlar %92.9 oranında, 2 yayınlara olanlar %5.8 oranında ve 3 yayınlara olanlar %1.3 oranındadır (bu oranlar programdan alınmış olup Şekil 6'da sadece tek yayının oranı verilebilmiştir). Literatüre 3'ten fazla yayın ile katkı sağlayan yazar bulunmamaktadır. Lotka Yasası, bilimsel üretimde çok az yazarın çok sayıda yayın yaptığını; çoğu yazarın ise yalnızca 1-2 yayınlara katkı sağladığını istatistiksel olarak göstermekle birlikte Aile danışmanlığı konusunda çok az yazar 2 ve üzeri yayınlara katkı sağlamaktadır.

Şekil 7: Ülkelerin Yıllara Göre Üretkenliği

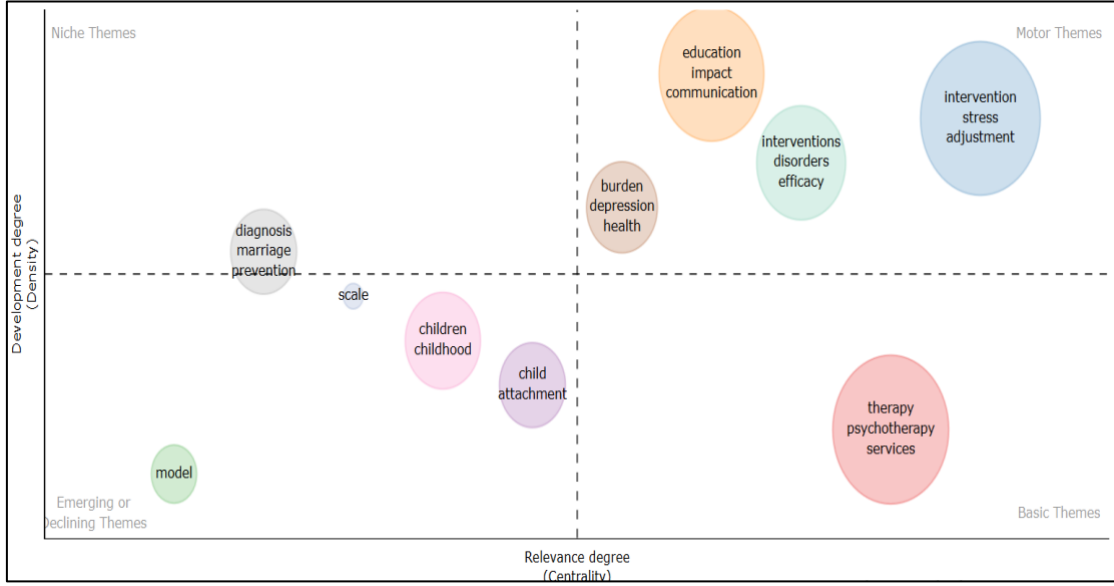
Alana ilişkin ülkelerin üretkenliğini gösteren Şekil 7’de görülebileceği üzere sırasıyla en üretken ülkeler Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Küba, Malezya ve Hindistan’dır. Bu gösterge açısından Amerika Birleşik Devletleri’nin belirgin bir üstünlüğü dikkat çekmektedir.

- 243 -

Şekil 8: En Fazla Atıf Alan Ülkeler

Şekil 8 incelendiğinde alanla ilgili en fazla atıf alan ilk 5 ülkenin sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan, Finlandiya, Almanya ve Kanada olduğu görülmektedir. Bu alanla ilişkili olarak Amerika Birleşik Devletleri’nin belirgin bir üstünlüğü bulunmaktadır. Diğer yandan Türkiye’nin atıfı 08/07/2025 tarihi itibari ile yoktur.

Şekil 9: Tematik Harita

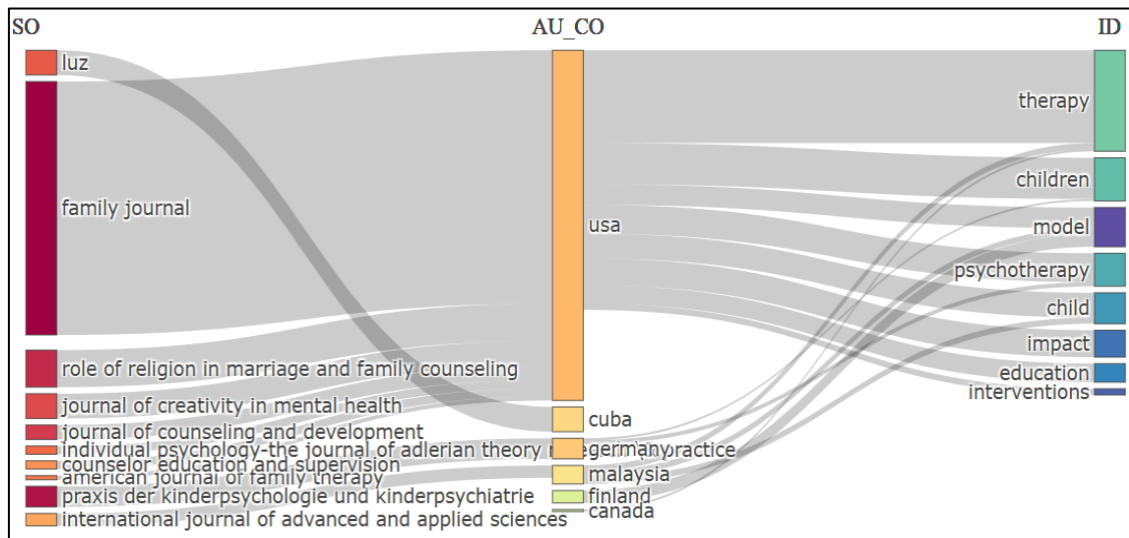
Şelil 9’da tematik haritada dört ana çeyrek tanımlanmaktadır: **Üst Sağ (Motor Temalar):** yüksek merkeziyet ve yoğunlukta; alanın çekirdeğini oluşturmaktadır. **Üst Sol (Niş Temalar):** yoğunluğu yüksek fakat merkeziyeti düşük; uzmanlık alanlarıdır. **Alt Sol (Gelişmemiş Temalar):** Az çalışılmış, gelecekte gelişmeye açık. **Alt Sağ (Temel Temalar):** Sıklıkla kullanılan ama daha az gelişmiş anahtar kavramlar (Çelikkol vd., 2024; Beşikci ve Aslan, 2024).

- 244 -

- Üst Sağ (motor temalar-gelişmiş ve önemli temalar): “müdahale”, “stres”, “uyum” “eğitim”, “etki”, “iletişim”. Bu temalar hem merkezi konumdadır hem de iyi gelişmiştir. Aile danışmanlığı alanında şu anda en aktif ve olgunlaşmış araştırma konularını temsil etmektedir. Müdahale süreçleri, stres yönetimi, uyum sağlama ve eğitimle ilişkili iletişim çalışmaları bu alanda çekirdek temaları oluşturmaktadır.
- Üst Sol (niş temalar-gelişmiş ama alana az merkezli): “tanı”, “evlilik”, “önleme”. Bu temalar, metodolojik ya da uzmanlık alanı gerektiren konular olabilir. Gelişmiş olmalarına karşın diğer temalarla zayıf bağa sahiptirler. Evlilik ve önleme temaları üzerine daha derinleşmiş, ancak sınırlı kapsama sahip çalışmalar olabilmektedir.

- Alt Sağ (temel temalar-merkezi ama az gelişmiş temalar): “terapi”, “psikoterapi”, “hizmetler”. Bu temalar aile danışmanlığı için merkezi önemdedir fakat henüz yeterince derinlemesine ele alınmamıştır. Terapi ve hizmet sunumu üzerine daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç vardır. Alanda yaygın kullanılan fakat yapısal olarak olgunlaşmamış konulardır.
- Alt Sol (gelişmekte olan veya gerileyen temalar): “model”, “ölçek”, “çocukluk”, “çocuk”, “bağlılık”. Bu temalar ya gerilemektedir ya da henüz gelişiminin başındadır. Özellikle “model” ve “ölçek” temalarının marjinal konumda olması, aile danışmanlığı alanında kuramsal modelleme ve ölçme araçlarının yeterince geliştirilmediğini düşündürülebilir. Ancak bu alanlar gelecekte araştırma fırsatı da barındırma potansiyeline de sahip olabilmektedir.

Şekil 10: Three Field Plot

- 245 -

Three-Field Plot, çoklu bibliyografik ilişkileri tek bir güçlü görselde birleştirerek bilimsel bilginin akış haritasını çıkarmaktadır. Araştırmacılar için hem analitik hem de stratejik bir araçtır. Three-Field Plot, bibliyometrik analizlerde kullanılan görsel bir ilişki haritasıdır. Three-Field Plot, yazarların hangi anahtar kelimeler üzerinde çalıştığını, bu çalışmaların hangi dergilerde yayınlandığını ve Konu-üretici-yayın kanalı arasındaki bağlantıları ortaya koymak için kullanılmaktadır. Şekil 10’un sol kısmı yayınlanan dergileri, orta kısmı ülkeleri ve sağ kısmı ise anahtar kelimeleri göstermektedir. Alanda başlıca dergi “Family Journal”, Ülke “ABD” ve kavram ise “Terapi”dir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, aile danışmanlığı alanında yürütülen akademik yayınların nicel özelliklerini ortaya koymak amacıyla bibliyometrik analiz yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Web of Science veri tabanında 1980–2025 yılları arasında yayımlanan 145 çalışma, Bibliometrix R paketi aracılığıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, alanın hem üretim düzeyine hem de yapısal özelliklerine dair önemli sonuçlar sunmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, aile danışmanlığı literatüründe yayın sayıları zaman içinde dalgalı bir seyir izlemiş ve istikrarlı bir artış eğilimi göstermemiştir. Bununla birlikte, atıf sayılarında son yıllarda belirgin bir artış gözlemlenmiştir; bu durum, alana yönelik akademik ilginin derinleştiğini göstermektedir. Özellikle 2008 yılı yayın sayısı açısından öne çıkarken, 1996, 1999 ve 2001 yıllarında hiç yayın yapılmamış olması dikkat çekicidir. 2025 yılına ait verilerin Temmuz ayı itibarıyla değerlendirilebildiği göz önünde bulundurulduğunda, bu yılın da üretken bir dönem olduğu söylenebilir.

Lotka Yasası kapsamında yapılan analiz, yazar üretkenliğinin oldukça düşük olduğunu ortaya koymuştur. Yayın yapan yazarların büyük çoğunluğu yalnızca bir yayına katkı sağlamış, üçten fazla yayına sahip hiçbir yazar tespit edilememiştir. Bu durum, alanın henüz akademik anlamda kurumsallaşmadığını ve sürdürülebilir üretim açısından gelişmeye açık olduğunu göstermektedir.

En üretken kurumlar ve en fazla atıf alan çalışmalar incelendiğinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin alana hâkim olduğu anlaşılmaktadır. ABD hem yayın hem de atıf sayısında açık ara öndedir. Aynı şekilde en aktif dergiler, anahtar kelimeler ve yazarlar da çoğunlukla bu ülke merkezli araştırmalardan oluşmaktadır. Türkiye'nin ise henüz bu alanda anlamlı bir atıf almadığı görülmüştür.

Aile danışmanlığı alanında “müdahale”, “iletişim”, “stres” ve “eğitim” gibi kavramlar, olgun ve etkili araştırma konularıdır. Terapi ve psikoterapi gibi kavramlar alan için temel olmakla birlikte, daha fazla kavramsal derinlik ve ampirik çalışma gerektirmektedir. Çocukluk, bağlanma ve ölçme araçları gibi temalar ise potansiyel taşımakla birlikte literatürde henüz yeterince işlenmemiştir. Alanda gelişmiş ancak sınırlı etki alanına sahip “evlilik” ve “tanı” gibi niş konular ise daha stratejik çalışmalarla alana entegre edilebilir.

Sonuç olarak, bu çalışma aile danışmanlığı alanındaki akademik literatürün mevcut durumunu kapsamlı biçimde ortaya koymakta ve gelecekte yapılacak araştırmalar için

önemli bir yol haritası sunmaktadır. Alandaki üretimin artması, çok disiplinli iş birliklerinin güçlendirilmesi ve araştırma boşluklarının hedeflenmesi, disiplinin akademik gelişimi açısından kritik önemdedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız- Çift Kör Hakemlik

Yazar Katkısı: Hale İNCE: %50, Özgür ASLAN: %50

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir. Çalışmanın ikincil veriler kullanılarak yapılmış olmasından dolayı Etik Kurul izni gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Hale İNCE: %50, Özgür ASLAN: %50

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval. Since the study was conducted using secondary data, Ethics Committee approval is not required.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

KAYNAKÇA

- Algan, T. (2016). Aile danışmanlığı uygulaması: dün, bugün ve yarın. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2208-2217. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/itobiad/issue/24659/260260>.
- Arruda, H., Silva, E. R., Lessa, M., Proença Jr, D., & Bartholo, R. (2022). VOSviewer and bibliometrix. *Journal of the Medical Library Association*, 110(3), 392. doi: 10.5195/jmla.2022.1434.
- Australian Government. (2022). *Family counselling-factsheet*. Family Relationships Online. Erişim adresi: <https://www.familyrelationships.gov.au/sites/default/files/documents/2022-12/751-family-counselling-factsheet.pdf>.
- Barker, P. ve Chang, J. (2013). *Basic family therapy*. UK: John Wiley & Sons, 6th ed.
- Bernheim, K. F. (1982). Supportive family counseling. *Schizophrenia Bulletin*, 8(4), 634-641. doi.org/10.1093/schbul/8.4.634.
- Beşikci, S., ve Aslan, Ö. (2024). Dünyada sağlık iletişimi üzerine yazılan akademik çalışmaların bibliyometrik analizi. *Electronic Turkish Studies*, 19(4). doi.org/10.7827/TurkishStudies.77631.
- Chen, T., ve Gong, X. (2022). Global research trend analysis of *Osmanthus fragrans* based on Bibliometrix. *Mobile Information Systems*, (1), 4091962. doi:10.1155/2022/4091962.
- Çelikkol, Ş., Şimşek, N. O., ve Aslan, Ö. (2024). İşletme alanındaki liderlik çalışmalarının bibliometrix ile analizi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 40-63. doi.org/10.18026/cbayarsos.1465984.
- Del Sarto, N., ve Ozili, P. K. (2025). FinTech and financial inclusion in emerging markets: a bibliometric analysis and future research agenda. *International Journal of Emerging Markets*, 20(13), 270-290. doi.org/10.1108/IJOEM-08-2024-1428.
- Demirbilek, M. (2016). Family counseling: A pattern of practice. *Turkish Journal of Family Medicine & Primary Care*, 1(1), 109-120. doi.org/10.21763/tjfmpe.359850.

- Engel, J. W., Mathews, L. J., & Halverson, V. (1985). *Marriage and family counseling and therapy in Hawaii: A consumer's guide*. Research Extension Series (055). University of Hawaii. Erişim adresi: <https://www.ctahr.hawaii.edu/oc/freepubs/pdf/res-055.pdf>.
- Esposito, J., & Hattem, A. (2015). *Introduction to family counseling: a case study approach*. SAGE Publications.
- Fals-Stewart, W., ve O'Farrell, T. J. (2003). Behavioral family counseling and naltrexone for male opioid-dependent patients. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(3), 432. doi:10.1037/0022-006x.71.3.432.
- Gladding, S. T. (1992). Introduction. In R. L. Smith & P. Stevens-Smith (Eds.), *Family counseling and therapy: Major issues and topics*. ERIC/CAPS Publications. Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED348623.pdf>.
- Gladding, S. T. (2012). *Aile terapisini tarihi, kuram ve uygulamaları*. Ankara: Türk PDR Yayınları, Çev. Keklik İ ve Yıldırım İ.
- Glueckauf, R. L., Fritz, S. P., Ecklund-Johnson, E. P., Liss, H. J., Dages, P., & Carney, P. (2002). Videoconferencing-based family counseling for rural teenagers with epilepsy: Phase 1 findings. *Rehabilitation Psychology*, 47(1), 49–72. doi.org/10.1037/0090-5550.47.1.49.
- Hallaç, S., ve Öz, F. (2014). Aile kavramına kuramsal bir bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(2), 142-153. doi.org/10.5455/cap.20130625102321.
- Jamal, G. (2021). *Couple and family counselling*. Indira Gandhi National Open University. Erişim adresi: <https://egyankosh.ac.in/handle/123456789/77475>.
- Kılınçer, H. (2023). Family counseling with the spiritually-directed Satir model: A case report. *Spiritual Psychology and Counseling*, 8(2), 109–131. doi.org/10.37898/spc.2023.8.2.188.
- Mahapatro, M., Prasad, M. M., & Singh, S. P. (2021). Role of social support in women facing domestic violence during Lockdown of Covid-19 while cohabiting with the abusers: analysis of cases registered with the family counseling centre, Alwar, India. *Journal of Family Issues*, 42(11), 2609-2624. doi.org/10.1177/0192513X20984496.

- Mazlan, C. A. N., Abdullah, M. H., Nor Hashim, N. S., & Abdul Wahid, N. (2025). Music in cultural tourism: insights from a dual approach of scoping review and bibliometric analysis. *Humanities and Social Sciences Communications*, 12(1), 1-17. doi.org/10.1057/s41599-025-04847-3.
- Miranda, A. O., Bilot, J. M., Peluso, P. R., Berman, K., & Van Meek, L. G. (2006). Latino Families: The Relevance of the Connection Among Acculturation, Family Dynamics, and Health for Family Counseling Research and Practice. *The Family Journal*, 14(3), 268–273. doi.org/10.1177/1066480706287805.
- Nazlı S. (2014). *Aile Danışmanlığı*, Ankara: Anı Yayıncılık, Genişletilmiş 11. Baskı.
- Nicholls, P. T. (1989). Bibliometric modeling processes and the empirical validity of Lotka's law. *Journal of the American Society for Information Science*, 40(6), 379-385. doi.org/10.1002/(SICI)1097-4571.
- O'Leary, C. J. (2012). *Counselling couples and families: a person-centred approach*. UK: Sage Academic Books.
- Passas, I. (2024). Bibliometric Analysis: The Main Steps. *Encyclopedia*. 4. 1014-1025. 10.3390/encyclopedia4020065.
- Patel, M. K., ve Verma, M. (2024). Lotka's Law and Authorship patterns in Urinary tract infections and Diabetes: A Scientometric analysis. *International Journal of Research in Library Science*, 10(2), 131-143. doi10.26761/ijrls.10.2.2024.1768.
- Sabarrudin, S., Masril, M., Hael, E., & Adolt, S. (2022). An approach to family counseling. *Journal of Psychology and Educational*, 1(1), 23–31. doi.org/10.55849/djpe.v1i1.11.
- Söylemez, A. (2017). Cognitive behavior therapy with couples and family relationships. *Journal of Family Counseling and Education*, 2(1), 72–76. doi.org/10.32568/jfce.284678.
- Stych, M. (2021). The definition of family in international and EU law. *Mest Journal*, 9, 192-198. doi:10.12709/mest.09.09.01.22.
- Tor-Anyiin, R. D., Tor-Anyiin, S. A., Igbo, H. I., & Chukwu, M. A. (2024). Family therapy: Goals, processes and efficacy in promoting family wellbeing. *48th*

International Conference of the Counselling Association of Nigeria, Warri, Delta State. Erişim adresi:

https://www.researchgate.net/publication/384257095_Family_Therapy_Goals_Processes_and_Efficacy_in_Promoting_Family_Wellbeing.

Watson, T. S., ve Skinner, C. H. (2004). *Ff*. In T. S. Watson & C. H. Skinner (Eds.), *Encyclopedia of school psychology*. Springer. doi.org/10.1007/978-0-387-22556-2_6.

Web of Science.com (2025). Erişim Adresi:
<https://www.webofscience.com/wos/woscc/citation-report/9a0c1103-2611-4a10-98ae-003c776735a2-016d53da9b>.

Wilczewski, M. ve Alon, I. (2023). Language and communication in international students' adaptation: a bibliometric and content analysis review, *Higher Education*, 85(6). 1235-1256, doi: 10.1007/s10734-022-00888-8.

VISUALIZING THE NATION: A COMPARATIVE SEMIOTIC ANALYSIS OF CULTURE AND NATIONAL IDENTITY IN TURKISH AND AMERICAN DIGITAL MEDIA

Ayça BAKINER ¹

<https://orcid.org/0000-0003-4441-9703>

Abstract

This study examines how national identity is visually constructed and communicated through digital media campaigns in Türkiye and the United States. Adopting a comparative qualitative approach, the study employs semiotic and multimodal visual analysis to examine six selected digital visuals produced by state institutions, tourism authorities, and global brands. Drawing on semiotic theory, representation studies, and visual grammar, the analysis explores how symbols, colour usage, compositional strategies, and narrative structures function as ideological resources in the visual articulation of nationhood. The findings reveal that Turkish digital media visuals predominantly emphasize historical continuity, collective unity, and cultural heritage through symbolically dense and reverential design choices, whereas American visuals foreground diversity, individual agency, and technological modernity through more fluid and personalized narratives. The study further demonstrates that state institutions and global brands adopt distinct visual strategies in communicating national identity, reflecting different modes of ideological positioning and soft power. By offering a comparative, theory-driven framework, the study contributes to communication research by highlighting the central role of visual communication design in the contemporary construction and circulation of national identity in digital media environments.

Key Words: Visual communication design, National identity, Cultural representation, Semiotic analysis, Digital media

DİJİTAL MEDYADA ULUSAL KİMLİĞİN GÖRSELLEŞTİRİLMESİ: TÜRKİYE VE ABD ÖRNEĞİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZ

Öz

Bu çalışma, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nde dijital medya kampanyalarında ulusal kimliğin görsel olarak nasıl inşa edildiğini incelemektedir. Karşılaştırmalı ve nitel bir yaklaşımla yürütülen araştırmada, devlet kurumları, turizm otoriteleri ve küresel markalar tarafından üretilmiş altı dijital görsel göstergebilimsel temelli görsel çözümleme yoluyla analiz edilmiştir. Çalışmada, semboller, renk kullanımı, kompozisyon ve anlatı yapılarının ulusal kimliğin iletilmesinde nasıl anlam ürettiği üzerinde durulmuştur. Bulgular, Türkiye'ye ait görsellerde tarihsel süreklilik, kolektif birlik ve kültürel miras vurgusunun öne çıktığını; Amerika Birleşik Devletleri'ndeki görsellerde ise çeşitlilik, bireysel deneyim ve teknolojik

¹ Dr., School of Foreign Languages, Bilecik Şeyh Edebali University, ayca.bakiner@bilecik.edu.tr

modernliğin daha belirgin biçimde temsil edildiğini göstermektedir. Ayrıca araştırma, devlet kurumları ile küresel markaların ulusal kimliği görselleştirme biçimlerinin farklılaştığını ortaya koymakta ve görsel iletişim tasarımının dijital medyada ulusal kimliğin kurulmasında önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Görsel iletişim tasarımı, Ulusal kimlik, Kültürel temsil, Göstergebilimsel analiz, Dijital medya

INTRODUCTION

In an era in which digital media shapes not only how societies communicate but also how nations are imagined, the role of visual communication design in the construction of national identity has become increasingly significant. From patriotic advertisements and national day campaigns to cultural tourism promotions and global brand narratives, states and corporations actively produce visual texts that articulate who “we” are, what values bind “us” together, and how the nation should be perceived both domestically and internationally. These visual narratives are not neutral reflections of reality; rather, they are culturally coded, ideologically positioned, and strategically designed through the selective use of symbols, colours, figures, and spatial arrangements.

National identity, once primarily cultivated through education systems, official ceremonies, and traditional mass media, is now continuously renegotiated within digital environments. Short videos, social media posts, and visually driven advertisements circulate rapidly across platforms, allowing national narratives to be reproduced, reshaped, and globalized. While existing scholarship has extensively examined media representation and national identity, relatively limited attention has been paid to how national identity is discursively and symbolically constructed through visual communication design in digital contexts, particularly from a comparative and semiotic perspective. This gap becomes more pronounced when considering how different sociopolitical and cultural contexts generate distinct visual strategies for communicating nationhood in the same global digital space.

Against this backdrop, the present study offers a comparative semiotic analysis of how national identity is visually constructed in Türkiye and the United States through selected digital media visuals. Focusing on campaign videos, brand advertisements, and national holiday visuals circulated on platforms such as YouTube, Instagram, and Twitter, the study examines how visual symbols, colour schemes, compositional choices, and narrative structures are employed to communicate culturally embedded meanings.

Türkiye and the United States were selected due to their contrasting historical trajectories, political cultures, and dominant national narratives. While Turkish visual discourse often foregrounds historical continuity, collective memory, and national unity, American visual discourse tends to emphasize individualism, diversity, and innovation, making the comparison analytically productive.

Methodologically, the study adopts a qualitative and comparative semiotic approach grounded in visual communication and multimodal analysis. Rather than treating images as purely aesthetic artefacts, the analysis examines how meaning is produced through the interaction of symbolic elements, cultural codes, and visual storytelling practices. By analysing a limited but conceptually rich set of visuals from each national context, the study aims to reveal how visual communication design functions as a form of ideological articulation within digital media environments.

The central aim of this article is to identify and interpret the visual strategies through which national identity is communicated in Turkish and American digital media campaigns. Drawing on semiotic theory, representation studies, and the concept of imagined communities, the study explores how national myths, values, and emotions are visually encoded and circulated. In doing so, it seeks to contribute to communication studies by demonstrating how visual design operates not only as an aesthetic practice but also as a strategic tool in nation branding, cultural representation, and the construction of collective meaning in the digital age.

254

Based on this framework, the study is guided by the following research questions:

1. How is national identity visually constructed through symbols, colour usage, and narrative structures in Turkish and American digital media campaigns?
2. What cultural values and ideological meanings are conveyed through these visual representations in each national context?
3. How do state institutions and global brands differ in their visual strategies for communicating national identity within Türkiye and the United States?

1. THEORETICAL FRAMEWORK

Understanding how national identity is constructed through visual communication in digital media requires an interdisciplinary theoretical framework that brings together

semiotics, representation theory, and critical visual analysis. National identity is not a fixed or transparent concept; rather, it is continuously produced, circulated, and negotiated through symbolic systems and cultural narratives. In this study, national identity is approached as a visually mediated and ideologically constructed phenomenon, shaped by historical memory, cultural values, and communicative strategies. Accordingly, the theoretical framework combines semiotic theory, representation studies, and visual grammar to examine how meaning is produced and stabilized through digital visuals.

At the core of the analysis lies Roland Barthes' semiotic framework, which provides a foundational tool for unpacking how images generate layered meanings. Barthes' distinction between denotation and connotation enables the analysis to move beyond the literal depiction of visual elements toward their cultural and ideological associations. In the context of national imagery, symbols such as flags, monuments, landscapes, and leader figures function not only as representational signs but also as carriers of national myths and collective emotions. This study employs Barthes' semiotic approach to examine how such symbols operate as naturalized representations of nationhood within digital media, transforming historically and politically situated meanings into seemingly self-evident visual narratives.

255

Stuart Hall's theory of representation further informs the analysis by emphasizing that meaning is not simply reflected through images but actively constructed within specific cultural and ideological frameworks. Representation, in this sense, involves processes of selection, framing, and exclusion that shape how national identity is visually communicated. Hall's perspective is particularly useful for interrogating whose identities are foregrounded, which values are normalized, and how difference is managed within national visual narratives. In this study, representation theory is used to examine how digital visuals position the viewer and invite particular readings of national identity in both Turkish and American contexts.

Benedict Anderson's concept of imagined communities provides a broader socio-political lens for understanding national identity as a shared cultural imagination rather than a purely territorial or institutional reality. Anderson argues that nations are imagined through symbolic practices that create a sense of belonging among individuals who may

never encounter one another directly. In the digital age, visual media plays a central role in sustaining this imagined sense of community. By circulating emotionally resonant images across platforms, digital campaigns contribute to the visual reproduction of national belonging. This study draws on Anderson's framework to explore how digital visuals foster collective identification and emotional attachment to the nation through shared symbols and narratives.

To operationalize these theoretical perspectives in the analysis of visual material, the study also draws on approaches from visual grammar and multimodal analysis. Kress and van Leeuwen's visual grammar provides analytical tools for examining how meaning is structured through compositional elements such as colour, framing, salience, and spatial organization. These elements are treated not as neutral design choices but as semiotic resources that shape ideological emphasis and emotional tone. Machin's multimodal approach further supports the analysis by highlighting how visual meaning emerges through the interaction of imagery, text, and spatial arrangement, particularly in digitally mediated environments. Gillian Rose's critical visual methodology complements these approaches by situating images within their broader cultural, institutional, and audience contexts, allowing the analysis to account for production conditions and intended reception.

256

Taken together, these theoretical perspectives form an integrated framework that enables a culturally sensitive and analytically rigorous examination of national identity in digital visual media. Rather than applying each theory in isolation, the study employs them in a complementary manner to reveal how visual communication design functions as a site of ideological meaning-making. This framework not only guides the interpretation of the selected visuals but also ensures coherence between theory, methodology, and analysis, grounding the study firmly within the field of communication studies.

2. METHODOLOGY

This study adopts a qualitative and comparative visual analysis design grounded in semiotics, multimodal discourse analysis, and critical visual methodology. The aim is to examine how national identity is visually constructed through selected digital media content from Türkiye and the United States. A comparative approach was employed to

identify similarities and differences in visual strategies across two distinct sociopolitical and cultural contexts, allowing for a deeper understanding of how national meanings are produced and communicated in digital environments.

The analysis followed a two-tiered analytical procedure. First, a denotative and connotative reading of visual elements was conducted in line with Barthes' semiotic framework, enabling the identification of both literal representations and culturally embedded meanings. Second, a multimodal analysis was applied to examine layout, colour usage, composition, symbolism, and narrative organization, drawing on the visual grammar approaches proposed by Kress and van Leeuwen, Machin, and Rose. This procedure allowed the study to move beyond surface description and systematically interpret how visual design choices contribute to ideological and emotional meaning-making.

The coding and interpretation process was guided by a set of interrelated analytical dimensions that enabled a systematic yet flexible reading of the selected visuals. The analysis examined the use of symbolic elements such as national flags, historical references, leader figures, and iconic landscapes in the construction of nationhood. Particular attention was paid to colour usage and compositional strategies, including dominant hues, contrast, saturation, and framing, as these visual resources play a key role in shaping emotional tone and ideological emphasis. The analysis also explored how cultural values and national myths—such as unity, freedom, tradition, modernity, and diversity—were visually articulated and reinforced. In addition, representations of gender and the human body were examined in terms of presence, absence, and assigned roles, while the narrative structure of each visual was analysed to understand how themes such as continuity, pride, memory, or crisis were communicated through visual sequencing and storytelling.

257

The selected visuals consisted of six digital media items, three from Türkiye and three from the United States, drawn from official YouTube channels, institutional social media accounts, and widely circulated brand campaigns. Selection was based on their public accessibility, representativeness of national or corporate identity narratives, and explicit engagement with themes of nationhood. To ensure analytical consistency, the same interpretive framework was applied across both national contexts. The visuals are

described in detail in the analysis section but are not reproduced due to copyright considerations. As the study is based solely on publicly accessible digital visuals and does not involve human participants or personal data, ethical committee approval was not required.

3. FINDINGS AND ANALYSIS

This section presents the findings of the study in relation to the three research questions guiding the analysis. Through a comparative semiotic and multimodal reading of six digital media visuals—three from Türkiye and three from the United States—the analysis examines how national identity is visually constructed, which cultural values and ideological meanings are emphasized, and how visual strategies differ between state institutions and global brands. Rather than offering isolated image readings, the findings are organized thematically and analytically to highlight cross-cultural patterns and contrasts in the visual communication of nationhood.

3.1. Research Question 1: Visual Construction of National Identity

RQ1 asks how national identity is visually constructed through symbols, colour usage, and narrative structures in Turkish and American digital media campaigns.

258

In Turkish digital media visuals, national identity is constructed through a dense symbolic repertoire that foregrounds historical continuity, collective memory, and national unity. The TRT Republic Day video prominently features Atatürk imagery, military ceremonies, and intergenerational scenes framed by the national flag, producing a solemn and reverential tone. The repeated use of red and white reinforces emotional intensity and symbolic coherence, while slow-paced editing and formal compositions emphasize continuity between past and present. Similarly, the GoTürkiye “Home of Troy” campaign employs ancient ruins, monumental landscapes, and cinematic framing to situate national identity within a civilizational narrative that links Anatolia to global heritage. In the Turkish Airlines campaign, traditional cultural motifs such as Turkish coffee and whirling dervishes are juxtaposed with modern urban imagery and global mobility, constructing a hybrid visual narrative that blends tradition with cosmopolitanism.

By contrast, American visuals construct national identity through more fluid, individualized, and pluralistic visual strategies. The Coca-Cola “America the Beautiful” advertisement relies on diverse bodies, multilingual soundscapes, and everyday settings

to frame the nation as inclusive and emotionally accessible. The U.S. Army campaign emphasizes disciplined bodies, national symbols, and dramatic narrative arcs to construct identity through duty, resilience, and personal transformation. Apple's 4th of July campaign departs from institutional symbolism altogether, instead foregrounding personal experience, technological mediation, and self-expression. Across these visuals, national identity is less anchored in historical continuity and more articulated through individual agency and contemporary lifestyle practices.

Table 1. Visual Strategies in the Construction of National Identity (RQ1)

National Context	Dominant Symbols	Colour Usage	Narrative Structure
Türkiye	Flag, Atatürk, monuments, historical landscapes	Red–white dominance, high emotional saturation	Historical continuity, collective memory
United States	Diverse bodies, uniforms, technology, everyday life	Varied palettes, naturalistic tones	Individual journeys, diversity, personal freedom

3.2. Research Question 2: Cultural Values and Ideological Meanings

259

RQ2 examines which cultural values and ideological meanings are conveyed through visual representations of national identity.

Turkish visuals consistently emphasize values of unity, historical pride, cultural continuity, and hospitality. National identity is framed as something inherited, protected, and collectively shared. The presence of intergenerational figures, national ceremonies, and heritage sites reinforces a narrative in which the nation is imagined as an enduring moral and cultural community. Even in brand-based visuals such as Turkish Airlines, hospitality and cultural richness function as soft-power extensions of national ideology, presenting Türkiye as both rooted and globally connected.

American visuals, on the other hand, privilege values such as diversity, self-realization, innovation, and emotional inclusion. Cultural difference is not portrayed as a challenge to national unity but as its defining feature. The Coca-Cola campaign's multilingual performance of a patriotic song reframes nationalism as pluralistic, while the U.S. Army campaign fuses institutional loyalty with personal growth. Apple's campaign further

individualizes national identity by removing overt political symbolism and aligning patriotism with creative autonomy and technological engagement. In this context, national identity becomes something that is actively performed rather than collectively inherited.

Table 2. Cultural Values and Ideological Emphases in Visual Representations (RQ2)

National Context	Core Cultural Values	Ideological Framing	Visual Tone
Türkiye	Unity, historical continuity, cultural pride	Collective identity, emotional historicism	Reverential, solemn, cohesive
United States	Diversity, individual freedom, innovation	Emotional pluralism, self-expression	Dynamic, inclusive, personalized

3.3. Research Question 3: Institutional and Corporate Visual Strategies

RQ3 explores how state institutions and global brands differ in their visual strategies for communicating national identity.

In both national contexts, state institutions tend to employ more formalized and ideologically explicit visual strategies. Turkish state visuals rely heavily on national symbols, ceremonial imagery, and historical references to reinforce institutional authority and collective memory. Similarly, the U.S. Army campaign uses disciplined bodies, uniforms, and emotionally charged narratives to legitimize institutional nationalism through themes of service and sacrifice.

Global brands, by contrast, adopt more flexible and affective visual strategies. Turkish Airlines and Coca-Cola position national identity within narratives of global connectivity and emotional inclusivity, while Apple reconfigures national celebration through individualized digital experiences. In these cases, national identity is not imposed but subtly embedded within lifestyle branding, allowing audiences to engage with national narratives through consumption, creativity, and personal meaning-making.

Table 3. Institutional and Corporate Visual Strategies (RQ3)

Actor Type	Visual Style	Audience Positioning	Narrative Logic
State Institutions	Formal, symbolic, ideologically explicit	Collective identification, national duty	Authority, continuity, legitimacy
Global Brands	Affective, flexible, lifestyle-oriented	Individual engagement, emotional resonance	Soft power, personalization, global appeal

3.4. Visual Narratives and Audience Positioning

Across both national contexts, visual narratives function not only to represent national identity but also to position audiences within specific emotional and ideological frameworks. Drawing on Hall's (1997) notion of representation, the analysis demonstrates that viewers are invited to align themselves with particular values, emotions, and modes of belonging. Turkish visuals tend to position the audience as inheritors of a shared national legacy, while American visuals invite viewers to actively perform national identity through individual choice, participation, and self-expression.

Digital media intensifies this positioning by enabling interaction, circulation, and reinterpretation. Through sharing, remixing, and commenting, audiences become co-constructors of meaning, extending national narratives beyond institutional control. As such, national identity in digital media emerges not as a fixed representation but as a dynamic and participatory communicative process.

261

4. Comparative Discussion: Visual Constructions of National Identity in Türkiye and the United States

The comparative analysis of digital media visuals from Türkiye and the United States reveals distinct semiotic strategies in constructing national identity, shaped by each country's cultural memory, political history, and communicative priorities. While both nations rely on symbolic imagery and emotional narratives, they diverge sharply in the themes, aesthetics, and cultural values emphasized.

4.1. Türkiye: Emphasis on Historical Continuity and Cultural Heritage

In Turkish visuals, national identity is primarily constructed through references to history, collective unity, and cultural pride. The use of Atatürk imagery, military symbolism, and intergenerational visuals in the TRT Republic Day video, for instance, projects a sense of rootedness and national continuity. This tendency aligns closely with Nas's (2017) analysis of the *Discover the Potential* nation branding campaign, which emphasized Türkiye's civilizational depth and historical legitimacy to strengthen its global image.

Similarly, the GoTürkiye "Home of Troy" video echoes themes explored by Canbolat (2021), who shows how Turkish institutions and NGOs use national symbols like ancient ruins and monuments to visually narrate identity and cultural ownership, especially on commemorative days. These visuals not only assert Türkiye's place within global heritage discourse but also reinforce a shared collective imagination rooted in Anatolian antiquity and Republican symbolism. This approach resonates with Öztürk (2020), who describes Turkish national campaigns as drawing heavily on emotional historicism to evoke pride through shared cultural memory and historical symbolism.

Taken together, Turkish visuals foreground symbolic continuity, where visual communication is anchored in a national mythos that blends past and present. The digital medium, rather than modernizing identity, serves to extend long-standing nationalist narratives into new visual formats.

262

4.2. United States: Focus on Diversity, Individualism, and Innovation

American visuals, on the other hand, construct national identity through themes of multiculturalism, individual aspiration, and technological integration. The Coca-Cola "America the Beautiful" Super Bowl ad is particularly illustrative in this regard, representing the nation through multilingualism, ethnic diversity, and shared emotion. This aligns with the broader pattern in U.S. branding strategies, where diversity becomes a visual language of inclusion, and patriotism is reframed through pluralistic ideals (Freeman, 2014; Taylor, 2009).

The U.S. Army's "Be All You Can Be" campaign draws on a different but complementary frame: self-actualization through national service. As noted in studies of military media discourse (Kellner, 2004), American military visuals often fuse the collective and the individual-promoting national belonging through personal development and resilience.

Apple's 4th of July campaign reinforces this focus on self-expression and digital autonomy, aligning national celebration with consumer creativity, a theme deeply embedded in U.S. cultural narratives of freedom and innovation. Across these examples, American visuals tend to prioritize individual narratives within national symbolism, allowing for more flexible and personalized expressions of identity. This strategy aligns with Rowe and Schelling's (2013) observations that U.S. national branding increasingly relies on emotional pluralism to promote inclusion, with visuals that frame diversity and freedom as core cultural assets. The nation is not fixed in time but continually imagined through emotional engagement and lifestyle branding.

5. Comparative Synthesis and Scholarly Contribution

While prior literature has examined national identity in Turkish nation branding (Nas, 2017; Canbolat, 2021) and multicultural themes in U.S. media (Freeman, 2014; Taylor, 2009), few studies have directly compared how digital media visuals from these two distinct cultural contexts construct national narratives through design. This study contributes to filling that gap by applying a unified semiotic and multimodal framework across both cases, illustrating how visual communication design functions not only aesthetically but ideologically.

263

In Türkiye, the visual language of national identity is characterized by historical reverence and symbolic unity, communicated through repetition, solemn tone, and spatial order. In contrast, U.S. visuals emphasize fluidity, multiplicity, and technological modernity, inviting audiences to "own" the national narrative in individualized ways. These divergent approaches reflect not only cultural values but also strategic choices in nation branding, revealing how visual media has become a central arena for shaping the imaginary of nationhood in both countries. While global branding has been compared across national contexts (e.g., Banerjee & Haggerty, 2012), few studies have combined a comparative semiotic and multimodal approach as this one does—bridging communication design with ideological analysis.

CONCLUSION

This study set out to examine how national identity is visually constructed and communicated through digital media campaigns in Türkiye and the United States.

Drawing on semiotic theory, representation studies, and multimodal visual analysis, the study analysed six selected visuals produced by state institutions, tourism authorities, and global brands. Addressing the research questions, the findings demonstrate that national identity in digital media is not passively represented but actively produced through culturally embedded design choices, symbolic resources, and emotionally charged visual narratives.

In response to the first research question, the analysis revealed that Turkish and American digital media campaigns employ distinct visual strategies in constructing national identity. Turkish visuals rely heavily on historically grounded symbols, formal compositions, and narratives of continuity that foreground collective memory and national unity. American visuals, by contrast, favour more fluid and individualized visual constructions, emphasizing diversity, personal experience, and contemporary lifestyle practices. These differences highlight how visual design functions as a culturally situated mode of national expression rather than a universal communicative language.

With regard to the second research question, the study showed that the cultural values and ideological meanings conveyed through visual representations vary significantly across the two contexts. Turkish campaigns predominantly articulate values of historical pride, cultural rootedness, and emotional cohesion, whereas American campaigns privilege pluralism, self-expression, and innovation. In both cases, visual narratives operate as ideological frameworks that normalize particular understandings of nationhood and belonging.

Addressing the third research question, the comparative analysis demonstrated clear differences between the visual strategies employed by state institutions and global brands. State-produced visuals tend to adopt more explicit, formal, and symbolically dense representations of national identity, reinforcing institutional authority and collective legitimacy. Global brands, on the other hand, communicate national identity through more affective, personalized, and flexible narratives, positioning the nation within global consumer culture and soft power dynamics.

Taken together, these findings underscore the role of visual communication design as a strategic cultural practice shaped by historical context, political ideology, and communicative intent. The study contributes to communication scholarship by offering a

comparative, theory-driven framework for analysing national identity in digital visual media and by demonstrating how design functions not merely as an aesthetic element but as an ideological instrument in contemporary nation branding. By foregrounding the visual construction of nationhood in digital environments, the study highlights the need for context-sensitive and critically informed approaches to understanding how nations are imagined, negotiated, and circulated in the global media landscape.

Despite its contributions, this study has certain limitations that should be acknowledged. The analysis focuses on digital visuals produced by state institutions and global brands, which tend to present idealized and ideologically aligned representations of the nation. Such institutional visuals often prioritize unity, continuity, and national pride, while marginalizing alternative identities, critical voices, or counter-narratives. For instance, the TRT Republic Day video constructs Turkish national identity through Atatürk symbolism, military imagery, and flag iconography, reinforcing a cohesive and mythologized national narrative. Similarly, the U.S. Army's "Be All You Can Be" campaign aligns patriotism with personal development and institutional loyalty. As emphasized by Hall and Rose, these visual narratives are embedded in broader relations of cultural power that shape not only what is represented but also what remains unseen or silenced.

265

Building on these limitations, future research could extend the analytical scope to include bottom-up visual texts such as user-generated content, grassroots campaigns, memes, or influencer narratives, which may challenge or complicate dominant representations of national identity. Incorporating audience reception studies and social media interactions would also provide valuable insights into how these visuals are interpreted, negotiated, or resisted by different audiences. Such approaches would allow for a more comprehensive understanding of national identity as a dynamic and contested process, shaped not only by institutional communication strategies but also by everyday visual practices in increasingly interactive and transnational digital media environments.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: The author solely contributed to the conceptualization, methodology, data analysis, interpretation of findings, writing, and revision of the manuscript.

Funding and Acknowledgement: This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Ethics Approval: This study does not involve human participants, personal data, or animal subjects. As it is based exclusively on the analysis of publicly accessible digital media visuals, ethical committee approval was not required.

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest regarding the publication of this study.

REFERENCES

- Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso.
- Banerjee, S., & Haggerty, M. (2012). Global branding and cultural narratives. *International Journal of Communication*, 6, 1235–1258.
- Barthes, R. (1972). *Mythologies* (A. Lavers, Trans.). Hill and Wang. (Original work published 1957)
- Canbolat, S. (2021). Symbolic construction of national identity: A visual discourse analysis on national days. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 299–320. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2013147>
- Freeman, K. (2014). Rebranding patriotism: Multiculturalism and American identity in Super Bowl advertising. *Journal of Communication Inquiry*, 38(4), 300–315. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1177/0196859914540295>
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Sage Publications.
- Kellner, D. (2004). 9/11, spectacles of terror, and media manipulation: A critique of Jihadist and Bush media politics. *Critical Discourse Studies*, 1(1), 41–64. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/17405900410001674506>
- Kress, G., & van Leeuwen, T. (2006). *Reading images: The grammar of visual design* (2nd ed.). Routledge.
- Machin, D. (2007). *Introduction to multimodal analysis*. London: Hodder Arnold.
- Nas, A. (2017). Branding and national identity: The analysis of “Türkiye: Discover the Potential” campaign. *Bilig*, 83, 251–274. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/bilig/issue/42612/519381>
- Öztürk, M. (2020). Emotional historicism and nation branding in Turkey. *Journal of Visual Culture*, 19(3), 225–243. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1177/1470412920921512>
- Rose, G. (2016). *Visual methodologies: An introduction to researching with visual materials* (4th ed.). Sage.

- Rowe, J. K., & Schelling, S. (2013). Multicultural branding and the American dream. *Cultural Studies Review*, 19(1), 49–65. Erişim adresi: <https://doi.org/10.5130/csr.v19i1.2740>
- Taylor, C. (2009). American nationalism and the representation of the nation: From national myth to multicultural discourse. *National Identities*, 11(3), 239–256. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/14608940903141879>

LİSEYE YERLEŞTİRMEDE KULLANILAN MERKEZİ SINAVLARDA MATEMATİK BAŞARISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ÖLÇEKLENMESİ¹

Burak Cengiz²<https://orcid.org/0000-0003-1583-1926>**Emre Toprak³**<https://orcid.org/0000-0002-4131-4888>

Öz

Liseye yerleştirme sınavları öğrencilerin gelecekteki konumlarını belirlemede büyük önem sahiptir. Bu sınavlarda öğrenci başarısını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencileri ve ilköğretim matematik öğretmenlerinin görüşlerine göre liseye yerleştirmede kullanılan merkezi sınavlardaki matematik başarısını etkileyen faktörlerin ölçeklenmesidir. Karma yöntemle yürütülen çalışmanın nitel boyutunda yarı yapılandırılmış görüşmeler ve içerik analizi kullanılmış, 30 sekizinci sınıf öğrencisi ve 10 matematik öğretmenin görüşleri alınmıştır. Alanyazında öne çıkan faktörler arasından katılımcı görüşleri doğrultusunda 14 faktörden oluşan bir havuz oluşturulmuştur. Araştırmanın nicel boyutuna Kayseri’de öğrenim gören 1102 sekizinci sınıf öğrencisi ve 183 matematik öğretmeni katılmıştır. Araştırmada yargıcı kararlarına dayalı ölçekleme yaklaşımlarından sıralama yargıları kanunıyla ölçekleme yöntemi kullanılmıştır. Veriler Excel programı ile analiz edilmiştir. Bulgulara göre öğrenciler, matematik başarısında en önemli faktörleri disiplinli çalışma, özgüven, matematik dersine karşı tutum, sınav kaygısı, aile desteği, öğretmen tutumu, kitap okuma alışkanlığı, evde çalışma odası bulunma durumu, öğretmen kıdem, dersane/özel ders, aile gelir düzeyi, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi ve cinsiyet olarak sıralamıştır. Öğretmenlerin sıralaması da benzer olmakla birlikte öğretmenler özgüven ve matematik tutumunu farklı önceliklerde değerlendirmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda matematik başarısını artırmaya yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: LGS, Merkezi sınav, Matematik başarısı, Ölçekleme

SCALING THE FACTORS AFFECTING MATHEMATICS PERFORMANCE IN CENTRALIZED EXAMS USED FOR HIGH SCHOOL PLACEMENT

Abstract

¹ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² MEB, Öğretmen, Kayseri/Türkiye, e-posta: bcengiz90@gmail.com

³ Emre Toprak, Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Doç. Dr., Kayseri/Türkiye, e-posta: etoprak@erciyes.edu.tr

High school placement exams are crucial in determining students' future positions. Many factors influence student success in these exams. This study aims to scale the factors affecting mathematics success in the central exams used for high school placement, based on the opinions of middle school students and elementary mathematics teachers. The qualitative dimension of the mixed-methods study used semi-structured interviews and content analysis, gathering the views of 30 eighth-grade students and 10 mathematics teachers. A pool of 14 factors was created based on participants' opinions from the factors highlighted in the literature. The quantitative dimension of the research involved 1,102 eighth-grade students and 183 mathematics teachers studying in Kayseri. The ranking judgments law scaling method, one of the judgment-based scaling approaches, was used in the research. The data was analyzed using Excel. According to the findings, students ranked the most critical factors in mathematics achievement as disciplined work, self-confidence, attitude towards mathematics lessons, exam anxiety, family support, teacher attitude, reading habit, availability of a study room at home, teacher seniority, private lessons/tutoring, family income level, mother's education level, father's education level, and gender. The teachers' ranking was similar, but they evaluated self-confidence and attitude towards mathematics with different priorities. Recommendations were made to improve mathematics achievement based on the results obtained from the study.

Key Words: HSEE, Central exam, Math achievement, Scaling

GİRİŞ

Türkiye’de ortaöğretim okul türleri çeşitlilik göstermektedir. Bu okullar Fen, Anadolu, Sosyal Bilimler, Güzel Sanatlar, Spor, Anadolu İmam Hatip, Mesleki ve Teknik Anadolu, Çok Programlı Anadolu, Özel Eğitim Meslek Liseleri, Mesleki ve Teknik Eğitim Merkezleri ile Mesleki Eğitim Merkezleri şeklindedir (MEB, 2017). İlgili okul türlerinin amaç ve hedefleri doğrultusunda her birine öğrenci seçimi için farklı yöntemler uygulanmaktadır. Fen, Sosyal ve Anadolu Liseleri gibi ortaöğretim kurumları merkezi olarak uygulanan sınav sisteminin sonucuna ve öğrenci tercihlerine göre öğrenci alırken, bunlar dışındaki ortaöğretim kurumları başvuru yoluyla ya da kendi uyguladığı yetenek sınavı sonucuna göre öğrenci kabul etmektedir. Özellikle Fen, Sosyal ve Anadolu Liselerinin okula girişte kullanılan merkezi sınav puanlarına göre öğrenci kabul etmelerinden dolayı bu ortaöğretim kurumları arasındaki hiyerarşi toplum tarafından da kabul edilmektedir.

Dünyadaki uygulamalara bakıldığında ortaöğretime öğrenci yerleştirme sürecinde farklı uygulamalar görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin neredeyse tümünde ortaöğretim kademesinin öğrenci gruplarına ayrılması uygun görülmüştür (Gür vd., 2013). Hollanda’da sadece merkezi sınavlar göz önünde bulundurulurken (Aykaç ve Atar, 2014) Fransa, İtalya ve Rusya’da ortaokul sonunda uygulanan bitirme sınavının sonucuna göre ortaöğretime yerleştirme yapılmaktadır (Wu, 2015). Öte yandan, Hindistan ve Almanya’da öğrencinin gitmek istediği ortaöğretim kurumuna sınavsız şekilde, okul ve aile kararı göz önünde bulundurularak yerleştirme yapılmaktadır (Jain ve Prasad, 2018).

Türkiye’de eğitim kademeleri arasında geçiş için yaklaşık 30 yıldır sınav sistemine dayalı uygulamalar yapılmaktadır. Sınav, öğrenme seviyesini ölçmede ve başarı durumunun belirlenmesinde kullanılan bir araçtır (Linn ve Grounlund, 1995). Belirlenen hedeflere ulaşma durumunun tespitinde ve üst öğretim kademelerine geçişte bir yerleştirme aracı olarak sınavlar kullanılmaktadır (Can, 2017). MEB tarafından yapılan ortaöğretim kurumlarına geçiş sınavı, 1998-2023 yılları arasında uygulama/içerik bakımından birçok kez güncellenmiş ve bu dönemde beş farklı merkezi sınav sistemi uygulanmıştır. Merkezi sınavlarda değişikliklere gidilmesinin temelinde önceki sınav sistem/lerinin eksiklikleri ve dezavantajlarının giderilmesi olabilir.

Yenilenen eğitim programları ile birlikte günümüz ihtiyaçlarını karşılamak adına ölçme değerlendirme sistemleri de farklılaşmaktadır (Karacaoğlu ve Acar, 2014). Ülkemizde öğrenci sayısının zamanla artmasına rağmen, derslik ve öğretmen sayısında aynı artış gerçekleşmemiştir (Sarier, 2010). Toplumda kaliteli bir geleceğin iyi bir eğitim sonucunda elde edilebileceği inancının yer alması, öğrenci sayısının sınav puanı ile girilebilen okullardaki düşük kontenjana rağmen fazla olması, kademeler arası geçişte sınav sistemlerini mecbur kılmaktadır (Çetin, 2020). Bunun yanı sıra, nitelikli okulların öğrenci başarısını artıracığına yönelik veli düşüncesi (Çifçili, 2008) ile öğrencilerin başarı puanlarına göre sıralama yapılmasının doğru bir uygulama olduğu düşüncesi (Baykal, 2014) ve toplumda merkezi sistem güvenilirliğinin göreceli olarak yüksek olması yine kademeler arası geçişte sınav sistemlerini gerekli kılmaktadır (Ünsal ve Çetin, 2019). Öte yandan, uygulanan merkezi sınavlarla birlikte eğitimin sınav odaklı bir yapıya dönüşmesi, öğrencilerin ve ailelerin psikolojik durumlarını olumsuz etkileyebilmektedir.

Öğrencilerin gelecekteki konumlarını belirlemede kritik etkiye sahip merkezi sınavlarda her bir ders genel puanı farklı ağırlıkla etkilemekle birlikte, ön plana çıkan ders matematiktir. Geçmişten günümüze ortaöğretim kurumlarına öğrenci yerleştirmede kullanılan ve düzenli olarak uygulanan merkezi sınavlarda matematik başarısını etkileyen faktörlerin tespit edilerek matematik başarısı üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi öğrenciler, aileler ve eğitimciler açısından değerlidir. Kuramsal görüşler ve konu ile ilgili alanyazın incelendiğinde öğrenci başarısının öğrenci, öğretmen, aile, okul ve çevre kaynaklı faktörlerden etkilendiği görülmektedir (Gündüver, 2011). Bu faktörlerin

merkezi sınavlarda matematik başarısını etkilemede önem sırasının öğrenci ve öğretmen görüşlerine göre incelenmesi mevcut araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı, liseye yerleştirmede kullanılan merkezi sınavlarda matematik başarısını etkileyen faktörlerin öğrenci ve matematik öğretmenlerine göre ölçeklenmesidir. Bu amaçla aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

- Liseye yerleştirmede kullanılan merkezi sınavlardaki matematik başarısını etkileyen faktörlerin önem sırası öğrencilere göre nasıldır?
- Liseye yerleştirmede kullanılan merkezi sınavlardaki matematik başarısını etkileyen faktörlerin önem sırası öğrencilerin cinsiyetlerine göre nasıldır?
- Liseye yerleştirmede kullanılan merkezi sınavlardaki matematik başarısını etkileyen faktörlerin önem sırası öğretmenlere göre nasıldır?
- Liseye yerleştirmede kullanılan merkezi sınavlardaki matematik başarısını etkileyen faktörlerin önem sırası öğretmenlerin kıdemlerine göre nasıldır?

1. YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada karma yöntem benimsenmiştir. Karma yöntem, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte veya harmanlanarak kullanıldığı bir araştırma türüdür (Creswell, 2008). Araştırmanın nicel boyutunda tarama modeli tercih edilmiştir. Tarama modelinde araştırma çok sayıda elemandan oluşan bir evrenden, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla seçilen örneklem üzerinde yapılır (Bailey, 2007). Nitel boyutunda ise, katılımcıların aklında ne olduğunu anlamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme (Patton, 2002), görüşme ve gözlemlerin içeriğini belirlemek amacıyla içerik analizi (Patton, 2002) kullanılmıştır.

1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın nitel verilerinin toplanmasında 30 sekizinci sınıf öğrencisi ve 10 ilköğretim matematik öğretmenin yer aldığı bir çalışma grubundan yararlanılmıştır. Nicel veriler için araştırma evrenleri Türkiye’de öğrenim gören sekizinci sınıf öğrencileri ile ilköğretim matematik öğretmenlerinden oluşmaktadır. Bu evreni temsil eden öğrenci örnekleme uygun örnekleme yöntemiyle belirlenen ve Kayseri’de öğrenim gören 539’u (%48,9) kız, 563’ü (%51,1) erkek olmak üzere toplam 1102 sekizinci sınıf öğrencisinden,

öğretmen örnekleme ise yine aynı il merkezinde görev yapan 109'u (%59,6) kadın, 74'ü (%40,4) erkek olmak üzere 183 ilköğretim matematik öğretmeninden oluşmaktadır.

1.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Alanyazın taraması ile merkezi sınavlarda matematik başarısını en çok etkilediği ifade edilen faktörler belirlenmiştir. Bu faktörler 30 sekizinci sınıf öğrencisi ve 10 ilköğretim matematik öğretmenin görüşüne sunulmuştur. Katılımcılardan belirlenen faktörleri incelemeleri ve matematik başarısına etkisi açısından öncem sırasına koymaları istenmiştir. İlaveten, bu faktörler dışında başarıyı etkileyebileceğini düşündükleri maddeleri forma ekleyebilecekleri ifade edilmiştir. Dönütler neticesinde en önemli görülen 14 faktörden oluşan bir veri toplama aracı geliştirilmiştir. Faktörler “*öğretmenin kıdemi, öğrencinin cinsiyeti, öğretmenin tutumu, özgüveni, sınav kaygısı, aile desteği, disiplinli çalışma, aile gelir düzeyi, kitap okuma alışkanlığı, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, matematik dersine karşı tutum, çalışma odasının bulunma durumu, dershaneye gitme/özel ders alma durumu*” şeklinde oluşmuştur.

Öğrenci ve öğretmen katılımcı gruplarının her ikisine de aynı faktörlerin yer aldığı anket uygulanmıştır. Katılımcılardan, matematik başarısına etkisi olduğu düşünülen faktörleri “1” en yüksek öneme sahip, “14” en düşük öneme sahip olacak şekilde sıralamaları istenmiştir. Veriler 2022-2023 eğitim öğretim yılında toplanmıştır. Bu çalışmanın gerçekleştirilmesi amacıyla, Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu’ndan izin alınmıştır (15.09.2022 / 387) alınmıştır. Katılımcılara araştırmanın konusu, amacı ve veri toplama araçlarının içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Veri toplama süresi ortalama olarak 10-15 dakika sürmüş, bu süreçte katılımcılardan gelen sorular yanıtlanmıştır. Katılımcı öğrencilerin cinsiyet, öğretmenlerin ise “kıdem” bilgileri demografik bilgi formu aracılığıyla toplanmıştır.

273

1.4. Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesinde, yargıcı kararlarına dayalı ölçekleme yaklaşımlarından, sıralama yargıları kanunuyla ölçekleme yöntemi kullanılmıştır. Sıralama pek çok alanda uygulanan bir ölçme yöntemi olmakla beraber, katılımcıyı mevcut uyarıcılar arasında mümkün olan en büyük ayrımı yapmaya zorladığından, gözlemcinin bu ayrımı yapabildiği hallerde geçerliği ve iç tutarlılığı yüksek olmaktadır (Turgut ve Baykul, 1992).

Analizde ilk olarak her bir faktöre ait frekans değerleri hesaplanmış ve frekans matrisi oluşturulmuştur. Frekans matrisinde yer alan her bir sıra frekansı $n(S_{ji} > S_{ki}) = f_{ji} \cdot (f_{k} < i + 1/2 \cdot f_{ki})$ eşitliği yardımıyla hesaplanan $n(S_{ji} > S_{ki})$ frekansları matrisi oluşturulmuştur (Turgut ve Baykul, 1992). Oluşturulan frekanslar matrisinin sütunlarında yer alan tüm satırlar toplanmış ve elde edilen frekanslar N^2 'ye bölünerek, oranlar matrisi (P) elde edilmiştir. Oranlar matrisindeki hücre değerlerine (P) karşılık gelen (Z) standart değerleri belirlenerek birim normal sapmalar matrisi elde edilmiştir. Matrisin sonunda her bir sütuna ait değerlerin toplamını gösteren bir satır oluşturularak bu satırdaki her bir Z hücre değerinin sütunlar boyunca ortalamaları alınmış ve ölçek değerleri (Sj) hesaplanmıştır. Eksenin başlangıcı (0 noktası) bu satırdaki ortalama Z değerlerinden en küçük olanına kaydırılarak ölçek değerleri sıralanmıştır. Bu kaydırmada eğer en küçük değer negatif ise tüm değerlere bu değer mutlak değeri eklenmiş, en küçük değer pozitif olduğunda ise tüm değerlerden bu değer çıkarılmıştır. Bunun sonucunda her bir kriterin ölçek değeri (Sc) belirlenmiştir. Nicel verilerin analizinde Excel programından yararlanılmıştır. Sonuçlar tablo ve şekiller halinde görselleştirilmiştir. Elde edilen veriler çözümlenerek yorumlanmıştır.

274

2. BULGULAR

2.1. Öğrencilere Yönelik Bulgular

Sıralama sonucu oluşan frekans matrisi Tablo 1'de verilmiştir. Matriste yer alan satır ve sütunların toplamı, toplam katılımcı sayısı olan 1102'ye eşittir.

Tablo 1. Öğrencilerin Tümünün Matematik Başarısını Etkileyen Faktörleri Sıralama Yargıları Frekans Matrisi (F)

Ri	ri	Öğretmenin kıdemi	Öğrencinin cinsiyeti	Öğretmenin tutumu	Öğrencinin özgüveni	Öğrencinin sınav kaygısı	Öğrencinin ailesinin desteği	Öğrencinin disiplinli çalışması	Öğrencinin ailesinin gelir düzeyi	Öğrencinin kitap okuma alışkanlığı	Öğrencinin annesinin eğitim düzeyi	Öğrencinin babasının eğitim düzeyi	Öğrencinin Matematik dersine karşı tutumu	Öğrencinin evdeki fiziki imkânları	Dershaneye gitme/ Özel ders alma durumu	ΣSadır
1	14	87	22	69	175	98	113	278	15	22	7	9	134	36	37	1102
2	13	65	10	106	174	139	131	166	15	43	26	15	118	48	46	1102
3	12	57	11	98	165	127	145	133	27	70	23	22	100	66	58	1102
4	11	50	7	101	139	131	132	114	49	91	19	22	112	83	52	1102
5	10	72	15	110	85	107	119	97	54	101	35	34	110	92	71	1102
6	9	65	24	97	82	96	97	81	62	118	42	42	126	103	67	1102
7	8	67	21	99	58	108	83	74	78	123	55	53	87	110	86	1102
8	7	86	30	102	50	70	88	46	100	95	60	58	92	117	108	1102
9	6	88	42	97	49	68	62	25	106	103	92	80	57	124	109	1102
10	5	123	47	68	37	48	38	29	119	110	112	133	43	86	109	1102
11	4	81	52	49	32	41	31	22	158	89	178	179	39	78	73	1102
12	3	51	71	59	27	33	29	13	105	63	234	212	41	77	87	1102
13	2	126	97	37	21	28	23	14	149	59	180	178	20	61	109	1102
14	1	84	653	10	8	8	11	10	65	15	39	65	23	21	90	1102
Σsütun		1102	1102	1102	1102	1102	1102	1102	1102	1102	1102	1102	1102	1102	1102	

Yapılan sıralamanın ardından frekans (F) matrisinin her bir hücrendeki değer $n(S_{ji} > S_{ki}) = f_{ji} \cdot (f_{k\cdot} < i + 1/2 \cdot f_{k\cdot})$ eşitliği yardımıyla diğer sütunlardaki değerlerle karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma neticesinde $n(S_{ji} > S_{ki})$ frekansları hesaplanmıştır. Hesaplanan bu değerler N^2 'ye bölünerek Tablo 2'deki oranlar matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin Tümünün Matematik Başarısını Etkileyen Faktörleri Sıralama Yargıları Oranlar Matrisi (P)

1		0,21	0,62	0,73	0,67	0,69	0,77	0,41	0,54	0,35	0,34	0,67	0,54	0,47
2	0,79		0,89	0,93	0,91	0,92	0,94	0,79	0,86	0,77	0,76	0,9	0,86	0,8
3	0,38	0,11		0,65	0,57	0,59	0,7	0,27	0,41	0,21	0,2	0,57	0,4	0,34
4	0,27	0,07	0,35		0,42	0,43	0,55	0,16	0,26	0,13	0,13	0,42	0,27	0,23
5	0,33	0,09	0,43	0,58		0,52	0,63	0,21	0,33	0,17	0,16	0,5	0,33	0,28
6	0,31	0,08	0,41	0,57	0,48		0,62	0,2	0,31	0,15	0,15	0,48	0,32	0,26
7	0,23	0,06	0,3	0,45	0,37	0,38		0,13	0,22	0,11	0,1	0,37	0,22	0,19
8	0,59	0,21	0,73	0,84	0,79	0,8	0,87		0,66	0,43	0,42	0,78	0,66	0,57
9	0,46	0,14	0,59	0,74	0,67	0,69	0,78	0,34		0,27	0,26	0,64	0,49	0,41
10	0,65	0,23	0,79	0,87	0,83	0,85	0,89	0,57	0,73		0,49	0,83	0,72	0,63
11	0,66	0,24	0,8	0,87	0,84	0,85	0,9	0,58	0,74	0,51		0,83	0,73	0,64
12	0,33	0,1	0,43	0,58	0,5	0,52	0,63	0,22	0,36	0,17	0,17		0,34	0,29
13	0,46	0,14	0,6	0,73	0,67	0,68	0,78	0,34	0,51	0,28	0,27	0,66		0,42
14	0,53	0,2	0,66	0,77	0,72	0,74	0,81	0,43	0,59	0,37	0,36	0,71	0,58	
Σsütun	5,98	1,88	7,61	9,31	8,44	8,66	9,86	4,65	6,54	3,92	3,8	8,35	6,46	5,53

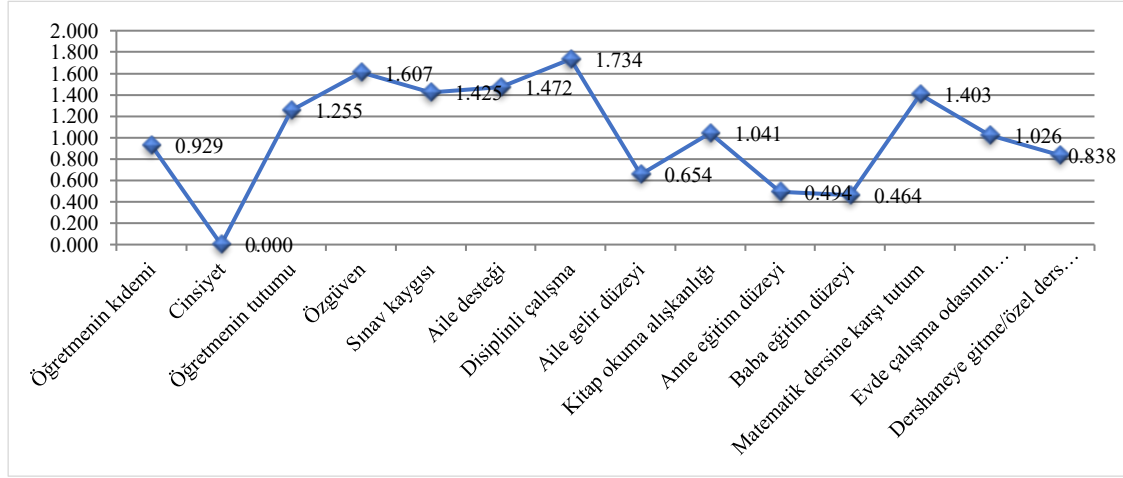
Tablo 3'teki birim normal sapmalar matrisinin elde edilmesinde oranlar matrisi ve buna karşılık gelen Z standart değerlerinden faydalanılmış olup, oranlar matrisindeki hücre değerlerine (P) karşılık gelen (Z) standart değerleri belirlenmiştir. Oranlar matrisinin her elemanına karşılık gelen, birim normal dağılımının z değerleri, esas köşegene göre birbirinin ters işaretlisidir ve mutlak değerce birbirlerine eşittir. Matris sonunda oluşturulan sütun toplamalarının, kriter sayısı olan 14'e bölünmesiyle katılımcıların tümü için her bir kritere ait ölçek değeri (S(j)) hesaplanmıştır.

Tablo 3. Öğrencilerin Tümünün Matematik Başarısını Etkileyen Faktörleri Sıralama Yargıları Birim Normal Sapmalar Matrisi (Z)

1	-0,82	0,3	0,61	0,45	0,5	0,73	-0,23	0,11	-0,38	-0,41	0,44	0,11	-0,07	
2	0,82		1,23	1,45	1,35	1,38	1,53	0,8	1,1	0,74	0,7	1,3	1,08	0,86
3	-0,3	-1,23		0,38	0,18	0,23	0,51	-0,63	-0,24	-0,8	-0,83	0,17	-0,24	-0,41
4	-0,61	-1,45	-0,38		-0,21	-0,17	0,14	-0,97	-0,63	-1,12	-1,15	-0,21	-0,62	-0,75
5	-0,45	-1,35	-0,18	0,21		0,05	0,34	-0,81	-0,43	-0,97	-1	-0,01	-0,43	-0,58
6	-0,5	-1,38	-0,23	0,17	-0,05		0,3	-0,86	-0,49	-1,02	-1,05	-0,06	-0,48	-0,63
7	-0,73	-1,53	-0,51	-0,14	-0,34	-0,3		-1,11	-0,77	-1,25	-1,28	-0,34	-0,76	-0,88
8	0,23	-0,8	0,63	0,97	0,81	0,86	1,11		0,42	-0,18	-0,2	0,77	0,4	0,17
9	-0,11	-1,1	0,24	0,63	0,43	0,49	0,77	-0,42		-0,62	-0,65	0,37	-0,03	-0,23
10	0,38	-0,74	0,8	1,12	0,97	1,02	1,25	0,18	0,62		-0,03	0,94	0,59	0,32
11	0,41	-0,7	0,83	1,15	1	1,05	1,28	0,2	0,65	0,03		0,96	0,62	0,35
12	-0,44	-1,3	-0,17	0,21	0,01	0,06	0,34	-0,77	-0,37	-0,94	-0,96		-0,41	-0,56
13	-0,11	-1,08	0,24	0,62	0,43	0,48	0,76	-0,4	0,03	-0,59	-0,62	0,41		-0,2
14	0,07	-0,86	0,41	0,75	0,58	0,63	0,88	-0,17	0,23	-0,32	-0,35	0,56	0,2	
Σsütun	-1,34	-14,34	3,22	8,15	5,61	6,26	9,94	-5,18	0,23	-7,42	-7,84	5,3	0,02	-2,61
S(j)	-0,1	-1,02	0,23	0,58	0,4	0,45	0,71	-0,37	0,02	-0,53	-0,56	0,38	0	-0,19
S(c)	0,93	0	1,25	1,61	1,43	1,47	1,73	0,65	1,04	0,49	0,46	1,4	1,03	0,84

Her bir kriterin ölçek değerinin (S(c)) belirlenmesinde, eksenin başlangıcı (0 noktası) bu satırdaki ortalama z değerlerinden en küçük olan “-1,02” değerine kaydırılmış ve her ölçek değerine en küçük değer mutlak değeri olan 1,02 eklenmiştir. Böylece katılımcıların tümü için matematik başarısını etkilediği düşünülen faktörlere ait ölçek değerleri (S(c)) hesaplanmıştır. Hesaplanan ölçek değerlerinin dağılımı Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Öğrencilerin Tümünün Matematik Başarısını Etkileyen Faktörleri Sıralama Yargıları Ölçek Değerleri

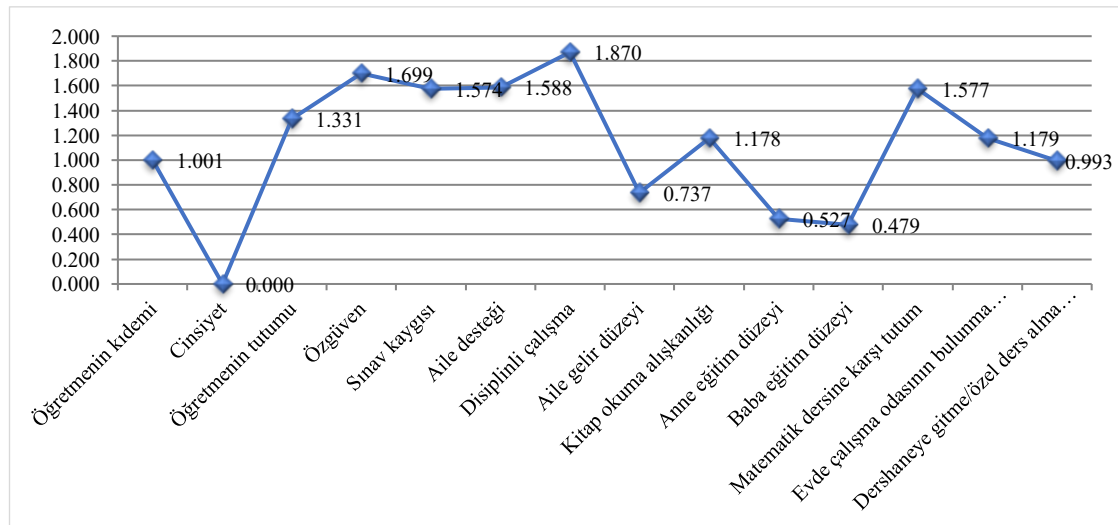

Ölçek değerlerinin hesaplanması sonucunda matematik başarısını etkileyen faktörlerin ölçeklenmesinde öğrencilerin tümüne göre en önemli kriterin “*disiplinli çalışma*” olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla öz güven, aile desteği, sınav kaygısı, matematik dersine karşı tutum, öğretmenin tutumu, kitap okuma alışkanlığı, evde çalışma odasının bulunması, öğretmenin kıdemi, dershaneye gitme/özel ders alma durumu, aile gelir düzeyi, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeyi takip ederken en düşük ölçek değerinin cinsiyet faktörüne ait olduğu belirlenmiştir.

278

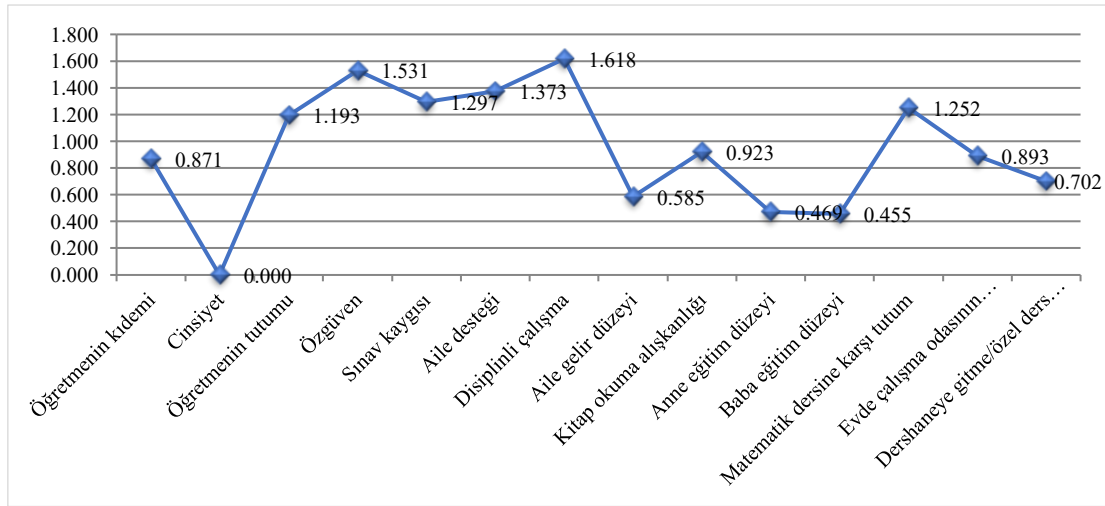
Öğrencilerin cinsiyetlerine göre karşılaştırma yapmak amacıyla kız ve erkek öğrencilerin sıralamaları ayrı ayrı verilmiştir. Kız öğrencilerin matematik başarısını etkilediğini düşündüğü faktörlere ait ölçek değerleri (S(c)) hesaplanarak Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Kız Öğrencilerin Matematik Başarısını Etkileyen Faktörleri Sıralama Yargıları Ölçek Değerleri

Ölçek değerlerinin hesaplanması sonucunda matematik başarısını etkileyen faktörlerin ölçeklenmesinde kız öğrencilere göre en önemli kriterin “*disiplinli çalışma*” olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla özgüven, aile desteği, matematik dersine karşı tutum, sınav kaygısı, öğretmenin tutumu, evde çalışma odasının bulunma durumu, kitap okuma alışkanlığı, öğretmenin kıdemi, dershaneye gitme/özel ders alma durumu, aile gelir düzeyi, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi takip ederken en düşük ölçek değerinin cinsiyet kriterine ait olduğu belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin matematik başarısını etkilediğini düşündüğü faktörlere ait ölçek değerleri (S(c)) Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3. Erkek Öğrencilerin Matematik Başarısını Etkileyen Faktörleri Sıralama Yargıları Ölçek Değerleri

Ölçek değerlerinin hesaplanması sonucunda matematik başarısını etkileyen faktörlerin ölçeklenmesinde erkek öğrencilere göre en önemli kriterin “*disiplinli çalışma*” olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla özgüven, aile desteği, sınav kaygısı, matematik dersine karşı tutum, öğretmenin tutumu, kitap okuma alışkanlığı, evde çalışma odasının bulunma durumu, öğretmenin kıdemi, dershaneye gitme/özel ders alma durumu, aile gelir düzeyi, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi takip ederken en düşük ölçek değerinin cinsiyet kriterine ait olduğu belirlenmiştir. Bu bulgulara matematik başarısını etkileyen faktörlerin önem sıralamasında en yüksek ve en düşük önem sahip faktörler açısından öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılaşma olmadığı söylenebilir.

2.2. Öğretmenlere Yönelik Bulgular

Sıralama sonucu frekans matrisi Tablo 4’te gösterildiği şekilde oluşturulmuştur. Matriste yer alan satırların ve sütunların toplamı, toplam katılımcı sayısına eşittir. Toplam 183 katılımcı bulunmaktadır.

Tablo 4. Öğretmenlerin Tümünün Matematik Başarısını Etkileyen Faktörleri Sıralama Yargıları Frekans Matrisi (F)

Ri	ri	Öğretmenin kıdemi	Öğrencinin cinsiyeti	Öğretmenin tutumu	Öğrencinin özgüveni	Öğrencinin sınav kaygısı	Öğrencinin ailesinin desteği	Öğrencinin disiplinli çalışması	Öğrencinin ailesinin gelir düzeyi	Öğrencinin kitap okuma alışkanlığı	Öğrencinin annesinin eğitim düzeyi	Öğrencinin babasının eğitim düzeyi	Öğrencinin Matematik dersine karşı	Öğrencinin evdeki fiziki imkânları	Dershaneye gitme/ Özel ders alma	ΣSatur
1	1	4	3	12	14	12	3	52	2	7	3	1	69	0	1	183
2	1	1	0	12	24	10	12	54	2	26	4	1	31	1	5	183
3	1	4	0	18	29	10	15	29	4	27	7	5	22	4	9	183
4	1	10	3	16	29	27	21	16	2	19	7	9	14	3	7	183
5	1	4	4	18	30	22	20	9	4	19	12	6	13	11	11	183
6	9	7	1	14	20	18	34	6	9	12	13	10	6	17	16	183
7	8	6	2	20	11	21	23	5	4	22	20	14	7	20	8	183
8	7	11	8	10	5	11	22	7	16	11	27	17	5	17	16	183
9	6	8	4	13	10	12	14	1	11	14	19	31	7	21	18	183
1	5	24	6	10	5	13	8	1	22	10	23	23	2	27	9	183
1	4	13	7	11	4	13	6	0	37	4	27	20	1	20	20	183
1	3	15	15	16	2	8	4	0	29	6	11	27	2	18	30	183
1	2	46	31	11	0	4	1	0	25	4	7	13	3	21	17	183
1	1	30	99	2	0	2	0	3	16	2	3	6	1	3	16	183
Σsütun		183	183	183	183	183	183	183	183	183	183	183	183	183	183	

Tablo 5’te oranlar matrisi yer almaktadır.

Tablo 5. Öğretmenlerin Tümünün Matematik Başarısını Etkileyen Faktörleri Sıralama Yargıları Oranlar Matrisi (P)

1		0,33	0,76	0,88	0,79	0,83	0,94	0,54	0,83	0,7	0,63	0,92	0,64	0,61
2	0,67		0,89	0,95	0,91	0,93	0,97	0,77	0,92	0,87	0,83	0,96	0,84	0,8
3	0,24	0,11		0,67	0,53	0,54	0,81	0,24	0,59	0,38	0,31	0,78	0,32	0,32
4	0,12	0,05	0,33		0,34	0,33	0,73	0,09	0,42	0,18	0,13	0,69	0,13	0,16
5	0,21	0,09	0,47	0,66		0,51	0,82	0,19	0,57	0,33	0,27	0,78	0,27	0,28
6	0,17	0,07	0,46	0,67	0,49		0,84	0,15	0,56	0,29	0,21	0,79	0,22	0,25
7	0,06	0,03	0,19	0,27	0,18	0,16		0,05	0,23	0,09	0,06	0,5	0,06	0,08
8	0,46	0,23	0,76	0,91	0,81	0,85	0,95		0,84	0,7	0,62	0,93	0,63	0,58
9	0,17	0,08	0,41	0,58	0,43	0,44	0,77	0,16		0,27	0,21	0,73	0,21	0,23
10	0,3	0,13	0,62	0,82	0,67	0,71	0,91	0,3	0,73		0,41	0,87	0,42	0,41
11	0,37	0,17	0,69	0,87	0,73	0,79	0,94	0,38	0,79	0,59		0,91	0,51	0,49
12	0,08	0,04	0,22	0,31	0,22	0,21	0,5	0,07	0,27	0,13	0,09		0,09	0,11
13	0,36	0,16	0,68	0,87	0,73	0,78	0,94	0,37	0,79	0,58	0,49	0,91		0,48
14	0,39	0,2	0,68	0,84	0,72	0,75	0,92	0,42	0,77	0,59	0,51	0,89	0,52	
Σsütun	3,61	1,69	7,17	9,3	7,55	7,82	11,03	3,73	8,29	5,7	4,78	10,64	4,87	4,82

Matris sonunda oluşturulan sütun toplamalarının, kriter sayısı olan 14'e bölünmesiyle tüm öğretmenler için her bir kritere ait ölçek değeri (S(j)) hesaplanmıştır.

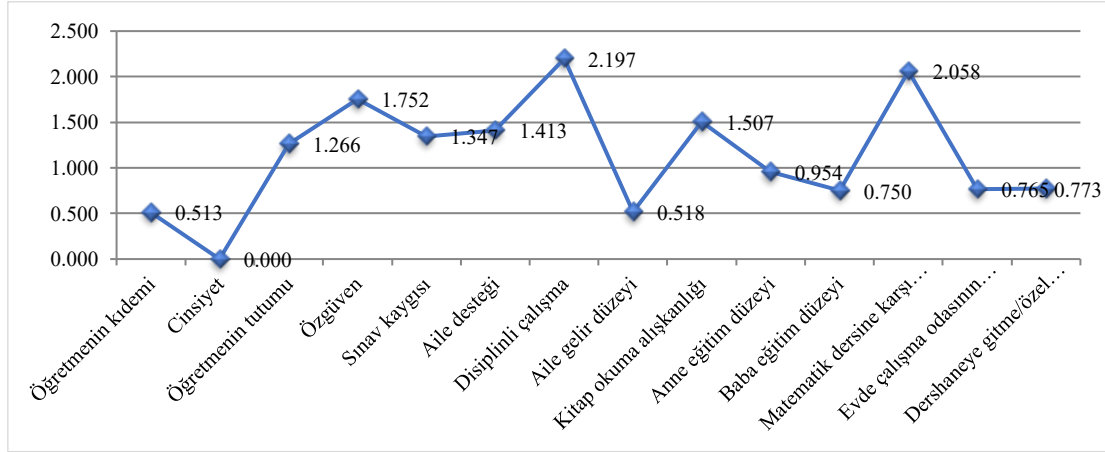
Tablo 6. Öğretmenlerin Tümünün Matematik Başarısını Etkileyen Faktörleri Sıralama Yargıları Birim Normal Sapmalar Matrisi (Z)

1		-0,44	0,7	1,19	0,81	0,94	1,52	0,1	0,95	0,52	0,34	1,37	0,36	0,28
2	0,44		1,24	1,67	1,34	1,47	1,81	0,73	1,43	1,12	0,96	1,75	0,99	0,84
3	-0,7	-1,24		0,43	0,07	0,1	0,89	-0,71	0,22	-0,31	-0,49	0,77	-0,48	-0,46
4	-1,19	-1,67	-0,43		-0,41	-0,44	0,6	-1,32	-0,21	-0,9	-1,11	0,49	-1,14	-0,98
5	-0,81	-1,34	-0,07	0,41		0,03	0,9	-0,86	0,17	-0,43	-0,62	0,76	-0,61	-0,57
6	-0,94	-1,47	-0,1	0,44	-0,03		0,99	-1,04	0,15	-0,56	-0,79	0,81	-0,76	-0,67
7	-1,52	-1,81	-0,89	-0,6	-0,9	-0,99		-1,62	-0,75	-1,34	-1,54	-0,01	-1,58	-1,39
8	-0,1	-0,73	0,71	1,32	0,86	1,04	1,62		1,01	0,53	0,31	1,44	0,34	0,21
9	-0,95	-1,43	-0,22	0,21	-0,17	-0,15	0,75	-1,01		-0,61	-0,8	0,62	-0,79	-0,72
10	-0,52	-1,12	0,31	0,9	0,43	0,56	1,34	-0,53	0,61		-0,23	1,14	-0,19	-0,23
11	-0,34	-0,96	0,49	1,11	0,62	0,79	1,54	-0,31	0,8	0,23		1,31	0,03	-0,03
12	-1,37	-1,75	-0,77	-0,49	-0,76	-0,81	0,01	-1,44	-0,62	-1,14	-1,31		-1,33	-1,22
13	-0,36	-0,99	0,48	1,14	0,61	0,76	1,58	-0,34	0,79	0,19	-0,03	1,33		-0,05
14	-0,28	-0,84	0,46	0,98	0,57	0,67	1,39	-0,21	0,72	0,23	0,03	1,22	0,05	
Σsütun	-8,63	-15,81	1,91	8,71	3,05	3,97	14,95	-8,56	5,28	-2,46	-5,31	13	-5,11	-4,99
S _(n)	-0,62	-1,13	0,14	0,62	0,22	0,28	1,07	-0,61	0,38	-0,18	-0,38	0,93	-0,36	-0,36
S _(ci)	0,51	0	1,27	1,75	1,35	1,41	2,2	0,52	1,51	0,95	0,75	2,06	0,76	0,77

Her bir kriterin ölçek değerinin (S(c)) belirlenmesinde, eksenin başlangıcı (0 noktası) bu satırdaki ortalama z değerlerinden en küçük olan “-1,13” değerine kaydırılmış ve her ölçek değerine en küçük değerin mutlak değeri olan 1,13 eklenmiştir. Böylece tüm

öğretmenler için matematik başarısını etkilediği düşünülen faktörlere ait ölçek değerleri (S(c)) hesaplanmıştır. Hesaplanan ölçek değerlerinin dağılımı Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4. Öğretmenlerin Tümünün Matematik Başarısını Etkileyen Faktörleri Sıralama Yargıları Ölçek Değerleri

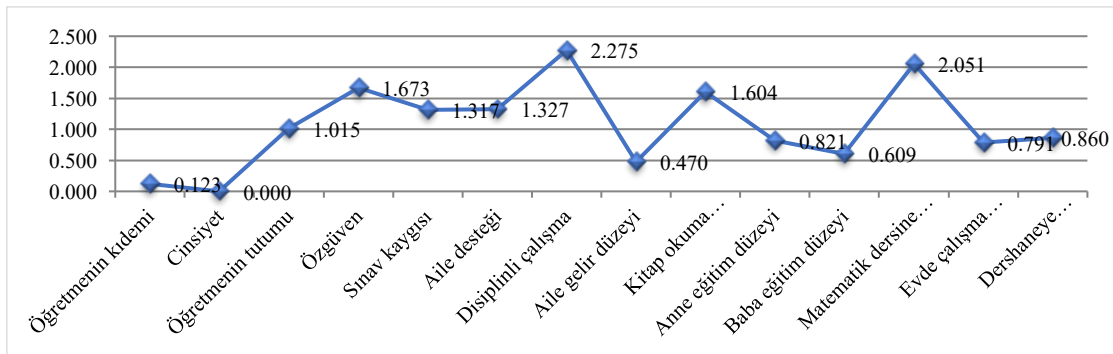
Ölçek değerlerinin hesaplanması sonucunda matematik başarısını etkileyen faktörlerin ölçeklenmesinde öğretmenlerin tümüne göre en önemli kriterin “*disiplinli çalışma*” olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla matematik dersine karşı tutum, özgüven, kitap okuma alışkanlığı, aile desteği, sınav kaygısı, öğretmenin tutumu, anne eğitim düzeyi, dershaneye gitme/özel ders alma durumu, evde çalışma odasının bulunma durumu, baba eğitim düzeyi, aile gelir düzeyi ve öğretmenin kıdemi olurken en düşük ölçek değerinin cinsiyet kriterine ait olduğu belirlenmiştir.

282

2.3. Kıdemi 10 Yıla Kadar Olan Öğretmenlere Yönelik Bulgular

Kıdemi 10 yıla kadar olan öğretmenler için matematik başarısını etkilediği düşünülen faktörlere ait ölçek değerleri (S(c)) hesaplanmıştır. Hesaplanan ölçek değerlerinin dağılımı Şekil 5'te verilmiştir.

Şekil 54. Kıdemi 10 Yıla Kadar Olan Öğretmenlerin Matematik Başarısını Etkileyen Faktörleri Sıralama Yargıları Ölçek Değerleri

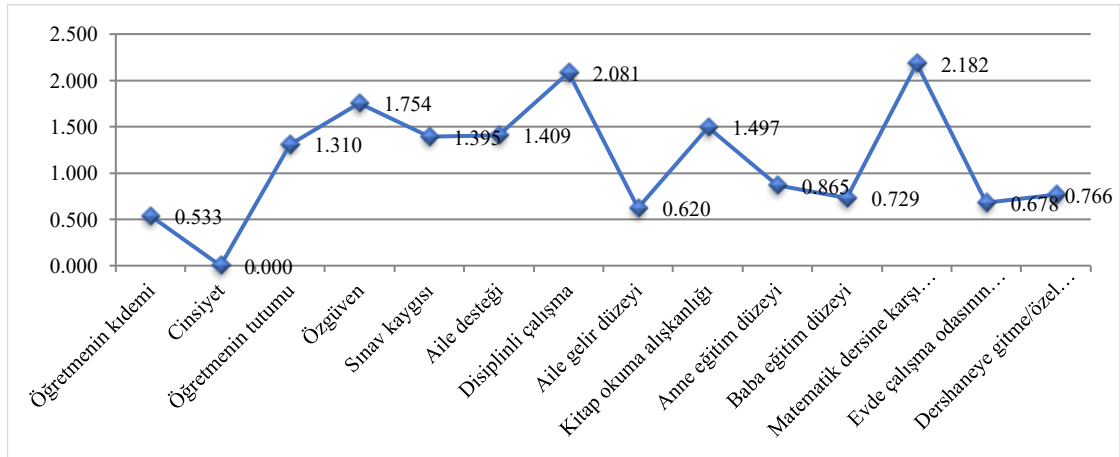

Ölçek değerlerinin hesaplanması sonucunda matematik başarısını etkileyen faktörlerin ölçeklenmesinde kıdemi 10 yıla kadar olan öğretmenlere göre en önemli kriterin “*disiplinli çalışma*” olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla matematik dersine karşı tutum, özgüven, kitap okuma alışkanlığı, aile desteği, sınav kaygısı, öğretmenin tutumu, dershaneye gitme/özel ders alma durumu, anne eğitim düzeyi, evde çalışma odasının bulunma durumu, baba eğitim düzeyi, aile gelir düzeyi ve öğretmenin kıdemi olurken en düşük ölçek değerinin cinsiyet kriterine ait olduğu belirlenmiştir.

2.4. Kıdemi 11-20 Yıl Olan Öğretmenlere Yönelik Bulgular

Kıdemi 11-20 yıl olan öğretmenler için matematik başarısını etkilediği düşünülen faktörlere ait ölçek değerleri (S(c)) hesaplanmıştır. Hesaplanan ölçek değerlerinin dağılımı Şekil 6’da verilmiştir.

Şekil 6. Kıdemi 11-20 Yıl Olan Öğretmenlerin Matematik Başarısını Etkileyen Faktörleri Sıralama Yargıları Ölçek Değerleri

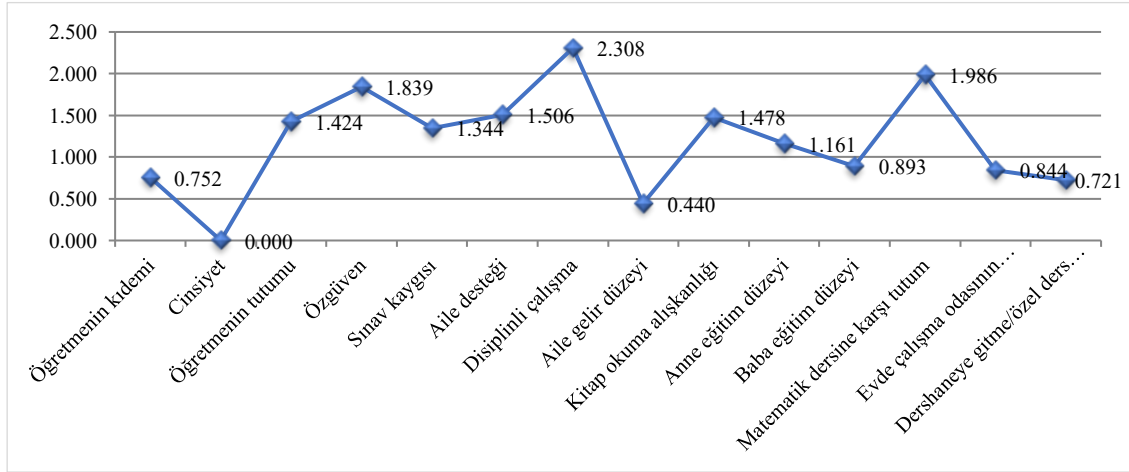

Ölçek değerlerinin hesaplanması sonucunda matematik başarısını etkileyen faktörlerin ölçeklenmesinde kıdemi 11-20 yıl olan öğretmenlere göre en önemli kriterin “*matematik dersine karşı tutum*” olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla disiplinli çalışma, özgüven, kitap okuma alışkanlığı, aile desteği, sınav kaygısı, öğretmenin tutumu, anne eğitim düzeyi, dershaneye gitme/özel ders alma durumu, baba eğitim düzeyi, evde çalışma odasının bulunma durumu, aile gelir düzeyi ve öğretmenin kıdemi olurken en düşük ölçek değerinin cinsiyet kriterine ait olduğu belirlenmiştir.

2.5. Kıdemi 21 Yıl ve Üzerinde Olan Öğretmenlere Yönelik Bulgular

Kıdemi 21 yıl ve üzerinde olan öğretmenler için matematik başarısını etkilediği düşünülen faktörlere ait ölçek değerleri (S(c)) hesaplanmıştır. Hesaplanan ölçek değerlerinin dağılımı Şekil 7’de verilmiştir.

Şekil 7. Kıdemi 21 Yıl ve Üzerinde Olan Öğretmenlerin Matematik Başarısını Etkileyen Faktörleri Sıralama Yargıları Ölçek Değerleri

Ölçek değerlerinin hesaplanması sonucunda matematik başarısını etkileyen faktörlerin ölçeklenmesinde kıdemi 21 yıl ve üzerinde olan öğretmenlere göre en önemli kriterin “*disiplinli çalışma*” olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla matematik dersine karşı tutum, özgüven, aile desteği, kitap okuma alışkanlığı, öğretmenin tutumu, sınav kaygısı, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, evde çalışma odasının bulunma durumu, öğretmenin kıdemi, dershaneye gitme/özel ders alma durumu ve aile gelir düzeyi olurken en düşük ölçek değerinin cinsiyet kriterine ait olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Öğrenci Bakış Açısına Göre Tartışma

Araştırmada elde edilen bulgular, öğrencilere göre matematik başarısını etkileyen en önemli üç faktörün sırasıyla “*disiplinli çalışma*, *özgüven* ve *aile desteği*” olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan öğretmenin kıdemi, dershaneye gitme/özel ders alma durumu, aile gelir düzeyi, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi ve cinsiyet faktörleri ise matematik başarısını etkilemedeki önem sıralamasında öğrenci görüşlerine göre son sıralarda yer almıştır. Ulular (1997) tarafından yapılan araştırmada ortaokul öğrencilerinin düzenli ders çalışma sürelerinin matematik başarısını etkilediği

belirlenmiştir. Buna göre matematik dersine disiplinli bir şekilde çalışma süresi arttıkça matematik başarısı da artmaktadır. Savaş vd. (2010) “Matematikte Öğrenci Başarısını Etkileyen Faktörler” başlıklı araştırmalarında günlük düzenli/disiplinli ders çalışan öğrencilerin derslerde daha başarılı olduğunu tespit etmiştir. Ismail ve Halimah (2011), 2007 TIMSS Malezya verilerini kullanarak yürüttükleri çalışmalarında ders çalışma süresi ve matematik başarısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Karakuş (2017) çalışmasında öğrencilerin duyuşsal özelliklerinden özgüvenin, matematik başarısındaki farklılığı açıklamada en önemli unsur olduğunu belirlemiştir. Stankov ve Lee de (2014) çalışmalarında matematik dersine yönelik özgüvenin başarıyı olumlu etkilediğine yönelik bulgular elde etmiştir. Alanyazında yer alan araştırma sonuçları, mevcut çalışmadaki önem sıralaması sonuçlarıyla uyum göstermektedir. Öte yandan, Ertürk ve Akan’ın (2018) çalışmalarında 2015 TIMSS verilerine göre hem dördüncü hem de sekizinci sınıf seviyesinde matematik başarısını etkileyen en önemli değişken özgüven faktörü olmakla birlikte her iki sınıf seviyesinde özgüven ile öğrenci matematik başarısı arasında negatif yönde ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma bulgularından farklılık göstermektedir.

Yenilmez ve Duman’ın (2008) öğrenci görüşleri üzerinde yaptıkları çalışma sonuçları, matematik akademik başarısı yüksek olan öğrencilerin başarısı düşük olan öğrencilere göre derse yönelik tutum, çalışma yöntemi, öğretmen tutumu ve aile desteği faktörlerinden daha fazla etkilendiklerini ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra aynı çalışmada araştırmacılar, matematik başarısını etkileyen faktörler içinde cinsiyetin önemli bir faktör olmadığını belirtmiştir. İlaveten, Ötken’in (2012) çalışmasında olumlu öğretmen tutumu ve güçlü aile desteği faktörlerinin, öğrencilerin SBS başarılarında önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Dolayısıyla matematiğe karşı olumlu tutum geliştiren öğrencilerin, daha başarılı olduğu ifade edilmiştir. Alanyazında yer alan bu sonuçlar da mevcut çalışmadan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

Ergene (2011) akademik yönden başarılı olan öğrencilerin daha düşük sınav kaygısına sahip olduğunu, çalışma alışkanlığı ve disiplinli çalışma ile akademik başarı arasında olumlu bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Çelik ve Yıldırım (2019) çalışmaları sonucunda sınav kaygısı ve ders çalışmaya motive olma/etkili ders çalışma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Rana ve Mahmood (2010), öğrencilerin başarı puanları ile sınav kaygısı puanları arasında anlamlı ve negatif bir ilişki belirlemiştir. Başoğlu da

(2007) başarılı öğrencilerin sınav kaygısı ile özgüvenleri arasında negatif bir ilişki olduğunu belirlemiştir (Bayırlı vd., 2021; Koca ve Dadandı, 2019). Aile içi etkileşim ve desteğin yüksek olması, öğrencilerde özgüveni ve matematiğe yönelik ilgiyi artıran, sınav kaygısını azaltan öğrencilerin düzenli ders çalışma konusunda daha istekli olmalarını sağlayan, böylelikle matematik başarısını artıran itici bir güç olarak düşünülebilir. Bu nedenle anne babaların çocuklarıyla sık sık iletişimde halinde olarak onların özgüvenlerini destekleyici dönütlerde bulunması, matematiği sevmelerini besleyerek başarılarının artmasını sağlayabilir.

Araştırmada öğrencilerin cinsiyetlerine göre sıralama yapmada farklılıklar belirlenmiştir. Kız öğrenciler matematik başarısında matematik dersine karşı tutumu, sınav kaygısı faktöründen daha önemli görürken, erkek öğrenciler bu sıralamanın tam tersini düşündüğünü belirtmiştir. Bu durumun tespiti için erkek öğrencilerin kaygı düzeyini ölçecek çalışmalar yapılması ve kaygının sebeplerine yönelik rehberlik desteği sağlanması matematik başarısına olumlu yansımaya sebep olacaktır. İlaveten kız öğrenciler, evde çalışma odasının bulunma durumunu, kitap okuma alışkanlığından daha önemli bir faktör olarak görürken; erkek öğrenciler kitap okuma alışkanlığını, evde çalışma odasının bulunma durumundan daha önemli görmektedir. Bu duruma sebep olarak başta kız öğrenciler olmak üzere kendilerine ait çalışma odalarının bulunmasının avantajından ya da uygun bir çalışma odasının bulunmamasının dezavantajından kaynaklandığı düşünülebilir. Dolayısıyla böyle düşünen kız ve erkek öğrencilere yönelik uygun çalışma ortamlarının oluşturulması matematik başarılarına olumlu etkiye bulunacaktır. Öğretmenin kıdemi, dershaneye gitme/özel ders alma, aile gelir düzeyi ve anne/baba eğitim düzeylerinin matematik başarısına etkisi kız ve erkek öğrenciler için aynı önem sırasına sahip olup cinsiyet faktörü her iki cinsiyet grubu için de son sırada yer almıştır. Öğrencilerle yapılacak yeni çalışmalarda sınıf düzeyine göre görüşler alınarak boylamsal araştırma tasarımları yapılabilir.

Araştırma yalnızca matematik dersi ile sınırlıdır. Nitel araştırma tasarımları ile merkezi sınavlarda hangi dersin daha çok öncelenmesi gerektiği öğrenci görüşlerine göre incelenebilir. Belirlenen derslere yönelik ayrıntılı araştırma gerçekleştirilebilir. Araştırma tasarımları bilişsel/duyuşsal faktörler ya da öğrenci/aile/öğretmen faktörleri üzerinden ayrı ayrı gerçekleştirilebilir.

Öğretmen Bakış Açısına Göre Tartışma

Araştırmada elde edilen bulgular, öğretmenlere göre matematik başarısını etkileyen en önemli üç faktörün sırasıyla “*disiplinli çalışma, matematik dersine karşı tutum ve özgüven*” olduğunu göstermiştir. Alanyazında yer alan araştırma sonuçları disiplinli çalışma faktörünün başarıyı etkileyen en önemli faktör olmasını desteklemektedir. Gülten vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada her gün düzenli/disiplinli ders çalışan öğrencilerin matematik başarısının yüksek olduğu belirlenmiştir. Dursun ve Dede’nin (2004) yaptığı çalışmada da matematik öğretmenlerinin %86’sı disiplinli çalışmanın öğrencilerin matematik başarısında etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Öğrencilerin matematiğe yönelik tutumları, matematik başarısında önemli rol oynamaktadır. Tutumlar başarıyı, başarı da tutumları etkilemektedir (Aiken, 1970; Aşkar ve Erden, 1987). Matematikte başarılı olan öğrenci matematiğe karşı olumlu tutum geliştirmekte ve özgüven duygusu gelişmiş öğrencilerde matematik başarısı daha yüksek olmaktadır (Ajisuksmo ve Saputri, 2017). Metin (2013) çalışmasında öğrencilerin başarılarında öğretmenin yüksek düzeyde etkisi olduğunu belirlemiştir. Alanyazında yer alan çalışmalardan bir kısmında matematik dersi başarısının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği belirtilirken (Bahar vd., 2009; Koç vd., 2004; Soner, 2000), matematik başarısının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediğini belirten araştırma sonuçları da yer almaktadır (Ekizoglu ve Tezer, 2009; Ötken, 2012). Mevcut araştırmada öğretmenler tarafından cinsiyet, matematik başarısını etkileyen önem düzeyi en düşük faktör olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, alanyazında öğretmenlerin kıdemiyle öğrencilerin matematik dersi başarısı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu (Karakuş, 2017; Petty vd., 2013; Zuzovsky, 2008) belirtilmesine rağmen mevcut araştırma bulgularına göre kıdem, matematik başarısını etkilemede önem sırası düşük olan bir faktör olarak yer almıştır.

Öğretmenlerin kıdemine göre görüşleri arasında farklılıklar belirlenmiştir. Kıdemi 10 yıla kadar olan öğretmenler ile kıdemi 21 yıl ve üstü olan öğretmenlere göre matematik başarısını etkileyen en önemli üç faktör “*disiplinli çalışma, matematik dersine karşı tutum ve özgüven*” faktörleri olmuştur. 11-20 yıl kıdeme sahip olan öğretmenler matematik başarısında diğer kıdemlerdeki öğretmenlerden farklı olarak başta *matematik dersine karşı tutum* olmak üzere sırasıyla disiplinli çalışma ve özgüven değişkenlerini en önemli faktörler olarak görmüştür. Bu durum meslek hayatının ortalarında olan öğretmenlerin

başarı üzerinde duyuşsal faktörlere daha fazla önem verdikleri şeklinde yorumlanabilir. İlâveten dikkat çeken diğêr durum ise tüm kıdem düzeylerinde kitap okuma alışkanlığı ve aile desteğinin matematik başarısında önemli bir etkiye sahip olduğunun düşünülmesi olmuştur. Bu durum kitap okuma süresinin, matematik okuryazarlığını geliştirmesiyle açıklanabilir. Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarının matematik başarısını artırdığı alanyazında sıklıkla vurgulanmaktadır (Gündüver ve Gökdaş, 2011; Marks vd., 2006; Papanastasiou, 2002; Türkan vd., 2015). Bunun yanı sıra, aile desteğinin tüm kıdem düzeylerinde önemli görülmesi, ders başarısının artırılması için ailenin eğitim öğretime etkin katılımının sağlanarak okul-aile işbirliğinin güçlendirilmesi gerektiği şeklinde düşünülebilir.

Mevcut araştırma bulgularına göre tüm öğretmenlere göre anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyine göre matematik başarısı üzerinde daha önemli görölmüştür. Özkan ve Anıl (2011) aile faktörünün akademik başarının önemli bir yordayıcısı olduğunu ifade ederken mevcut çalışma bulgularının aksine akademik başarıda baba eğitim düzeyinin anne eğitim düzeyinden daha önemli bir faktör olarak belirlemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre matematik başarısı üzerinde dershaneye gitme/özel ders alma faktörünü 11-20 yıl kıdeme sahip öğretmenler, 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlere göre daha önemli olduğunu düşünmektedir. Öte yandan matematik başarısında öğretmenin kıdemi faktörü 21 yıl ve üstünde kıdeme sahip öğretmenlere göre daha önemli görülürken; kıdemi 21 yıl altındaki öğretmenlere göre öğretmenin kıdemi faktörü daha düşük öneme sahip olmuştur. Bu noktada kıdemli öğretmenlerin mesleki tecrübelerini kıdemi daha düşük öğretmenlerle paylaşması, öğrenci başarısını artırmaya katkı sağlayacak bir yol olarak değerlendirilebilir. Aile gelir düzeyi ve cinsiyet faktörleri tüm kıdem düzeylerindeki öğretmenler için son sıralarda yer almıştır.

Araştırma yalnızca matematik dersi ve matematik öğretmenleri ile sınırlıdır. Öğretmenlerle yapılacak yeni çalışmalarda farklı dersler ele alınabilir. Bunun yanı sıra matematik hakkında diğêr branş öğretmenlerinden görüş alınarak boylamsal araştırma tasarımları yapılabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız- Çift Kör Hakemlik

Yazar Katkısı: Burak Cengiz: %50, Emre Toprak: %50

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışmanın gerçekleştirilmesi amacıyla, Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır (15.09.2022 / 387) alınmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Burak Cengiz: %50, Emre Toprak: %50

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: Ethics committee approval (15.09.2022 / 387) was obtained from Erciyes University Social and Human Sciences Ethics Committee for the purpose of carrying out this study approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

KAYNAKÇA

- Aiken, L. R. (1970). Attitudes toward mathematics. *Science and Mathematics Education*, 40(4), 551-596. <https://doi.org/10.3102/00346543040004551>
- Ajisuksmo, C. ve Saputri, G. (2017) The influence of attitudes towards mathematics, and metacognitive awareness on mathematics achievements. *Creative Education*, 8, 486-497. <https://doi.org/10.4236/ce.2017.83037>
- Aşkar, P. ve Erden, M. (1987). Öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ölçeği. *Çağdaş Eğitim*, 121(12), 8-11.
- Aykaç, N. ve Atar, E. (2014, Ocak). Geçmişten günümüze ilköğretimden ortaöğretime geçiş sisteminin değerlendirilmesi. Akdoğanbulut-İnsan, A. ve Yavuz-Akengin, A. (Ed.), Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze eğitimde kademeler arası geçiş ve yeni modeller uluslararası kongresi (ss. 83-104). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları. Erişim adresi: <https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/2023/06/CUMHURİYETİN-KURULUSUNDAN-GUNUMUZE-EGITIMDE-KADEMELER-ARASI-GEÇİS1.pdf?utm>
- Bahar, H. H., Özen, Y. ve Gülaçtı, F. (2009). Eğitim fakültesi öğrencilerinin cinsiyet ve branşa göre akademik başarı durumları ile öğrenme stillerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 69-86. https://doi.org/10.1501/Egifak_00000001138
- Bailey, K. D. (2007). *Methods of social research* (2nd Edition). The Free Press.
- Başoğlu, S. T. (2007). Sınav kaygısı ile özgüven arasındaki ilişkinin erinlik döneminde incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayırlı, H., Geçici, M. E. ve Erdem, C. (2021). Matematik kaygısı ile matematik başarısı arasındaki ilişki: Bir meta-analiz çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 53, 87-109. <https://doi.org/10.9779/pauefd.783083>
- Baykal, A. (2014, Nisan). Sınavlardan sınav beğen [Tam Metin]. Eğitim Sisteminde Kademeler Arası Geçiş ve Sınavlar: Ege'den Eğitime Bakış Panelinde sunulan bildiri, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Can, E. (2017). Öğrenci görüşlerine göre merkezi sınavların etkilerinin belirlenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(58), 108-122. <https://doi.org/10.16992/ASOS.12842>

- Creswell, J. W. (2008). *Educational research planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research*. International Pearson Merrill Prentice.
- Çelik, E. ve Yıldırım, S. (2019). Examining test anxiety in terms of academic expectations stress and motivation to study. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 9(4), 1139-1158. <https://doi.org/10.14527/pegegog.2019.037>
- Çetin, A. (2020). Özel dershanelerden resmi okullara atanan fen bilimleri öğretmenlerinin mesleki yeterlik algıları ve davranışlarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 456-503. <https://doi.org/10.29299/kefad.2020.21.01.013>
- Çifçili, V. (2008). Dershane öğretmenlerinin öğretmen yeterlilik düzeyleri ve mesleki doyumları arasındaki ilişki. *HAYEF Journal of Education*, 5(2), 101-115.
- Dursun, Ş. ve Dede, Y. (2004). Öğrencilerin matematikte başarısını etkileyen faktörler: Matematik öğretmenlerinin görüşleri bakımından. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 217-230.
- Ekizoglu, N. ve Tezer, M. (2009). İlköğretim öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ile matematik başarı puanları arasındaki ilişki. *Kıbrıslı Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 43-57.
- Ergene, T. (2011). Lise öğrencilerinin sınav kaygısı, çalışma alışkanlıkları, başarı güdüsü ve akademik performans düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 320-330.
- Ertürk, Z. ve Akan, O. E. (2018). TIMSS 2015 matematik başarısını etkileyen değişkenlerin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi (UEAD)*, 2(2), 14-34. <https://doi.org/10.32960/uead.407078>
- Gülten, D., Poyraz, C. ve Soytürk, İ. (2012). Öğretmen adaylarının matematik okuryazarlığı özyeterliklerinin ders çalışma alışkanlıkları açısından incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 143-149.
- Gündüver, A. (2011). İlköğretim öğrencilerinin SBS başarılarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Gündüver, A. ve Gökdaş, İ. (2011). İlköğretim öğrencilerinin seviye belirleme sınav başarılarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 30-47.

- Gür, B. S., Çelik, Z. ve Coşkun, İ. (2013). *Türkiye’de ortaöğretimin geleceği: Hiyerarşi mi, eşitlik mi?.* *Seta Analiz*, 69, 1-26.
- Ismail, N. A. ve Halimah, A. (2011). Student factors and mathematics achievement: Evidence from TIMSS 2007. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 8(3), 249-255. <https://doi.org/10.12973/eurasia.2012.843a>
- Jain, C. ve Prasad, N. (2018). Indian education system: Structure and key challenges. *Quality of Secondary Education in India*, 67-78. https://doi.org/10.1007/978-981-10-4929-3_7
- Karacaoğlu, Ö. C. ve Acar, E. (2014). Yenilenen programların uygulanmasında öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 45-58.
- Karakuş, S. D. (2017). Öğrenci, öğretmen ve okul özelliklerinin öğrencilerin TEOG matematik başarıları üzerindeki etkilerinin hiyerarşik doğrusal modellerle incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Koca, F. ve Dadandı, İ. (2019). Akademik öz-yeterlik ile akademik başarı arasındaki ilişkide sınav kaygısı ve akademik motivasyonun aracı rolü. *Elementary Education Online*, 18(1), 241-252. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2019.527207>
- Koç, M., Avşaroğlu, S. ve Sezer, A. (2004). Üniversite öğrencilerinin akademik başarıları ile problem alanları arasındaki ilişki. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 483-498.
- Linn, R. L. ve Grounlund, N. E. (1995). *Measurement and assessment in teaching*. Prentice Hall.
- Marks, G. N., Cresswell, J. ve Ainley, J. (2006). Explaining socioeconomic inequalities in student achievement: The role of home and school factors. *Educational Research and Evaluation*, 12(2), 105-128. <https://doi.org/10.1080/13803610600587040>
- MEB. (2017). Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18812&MevzuatTur=7&MevzuatTip=5>
- Metin, M. (2013). Öğrencilerin seviye belirleme sınavındaki başarısına etki eden unsurların farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 67-83.

- Ötken, Ş. (2012). İlköğretim 7. sınıf SBS başarısını yordayan değişkenlerin belirlenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özkan, Y. Ö. ve Anıl, D. (2011). Öğrencilerin fen ve matematik başarılarını etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 313-324.
- Papanastasiou, C. (2002). Effects of background and school factors on the mathematics achievement. *Educational Research and Evaluation*, 8(1), 55-70. <https://doi.org/10.1076/edre.8.1.55.6916>
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd Edition). Sage Publications.
- Petty, T. M., Wang, C. ve Harbaugh, A. (2013). Relationships between student, teacher, and school characteristics and mathematics achievement. *School Science and Mathematics*, 113(7), 333-344. <https://doi.org/10.1111/ssm.12034>
- Rana, R. A. ve Mahmood, N. (2010). The relationship between test anxiety and academic achievement. *Bulletin of Education and Research*, 32(2), 63-74.
- Sarier, Y. (2010). Ortaöğretime giriş sınavları OKS-SBS ve PISA sonuçları ışığında eğitimde fırsat eşitliğinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 107-129.
- Savaş, E., Taş, S. ve Duru, A. (2010). Matematikte öğrenci başarısını etkileyen faktörler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 113-132.
- Soner, O. (2000). Aile uyumu, öğrenci özgüveni ve akademik başarı arasındaki ilişkiler. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(12), 249-260.
- Stankov, L. ve Lee, Y. P. (2014). Confidence: The best non-cognitive predictor of academic achievement?. *Educational Psychology*, 34(1), 9-28. <https://doi.org/10.1080/01443410.2013.814194>
- Turgut, M. F. ve Baykul, Y. (1992). *Ölçekleme teknikleri*. ÖSYM Yayınları.
- Türkan, A., Üner, S. S. ve Alcı, B. (2015). 2012 PISA matematik testi puanlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(2), 358-372. <https://doi.org/10.12984/eed.68351>

- Ulular, G. F. (1997). Ortaokul öğrencilerinin okul başarılarını etkileyen zihinsel olmayan etmenler incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünsal, S. ve Çetin, A. (2019). Merkezi sınavların öğretmenler üzerinde sosyal, psikolojik etkisi ve öğretmenlerin öğretim programı uygulamalarına yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 304-323.
- Wu, Y. (2015). *The examination system in China: The case of zhongkao mathematics*. Selected Regular Lectures from the 12th International Congress on Mathematical Education. https://doi.org/10.1007/978-3-319-17187-6_50
- Yenilmez, K. ve Duman, A. (2008). İlköğretimde matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğrenci görüşleri. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 251-268.
- Zuzovsky, R. (2008). Teachers' qualifications and their impact on student achievement findings from TIMSS-2003 data in Israel. *Center for Science and Technology Education*, 37-62.

TÜRKİYE’DE GENÇ İŞSİZLİĞİNİN EKONOMİK KRİZLER VE KALKINMA PLANLARI ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ (2008–2025)

Merve BİLEN DEMİRKOL ¹
<https://orcid.org/0000-0003-2358-8620>

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de genç işsizliğinin 2008–2025 döneminde ekonomik krizler karşısında nasıl bir seyir izlediğini ortaya koymakta ve kalkınma planlarının bu süreçteki politika yönelimlerini değerlendirmektedir. Analiz kapsamında TÜİK’in işgücü verileri kullanılmış; Genç işsizliğin yıllar içindeki seyrini, cinsiyet farklarını, eğitim düzeyi farklılaşmalarını ve NEET göstergesini incelemek amacıyla betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem, çalışmanın amacına uygun olarak dönemsel dalgalanmaları görünür kılmakta ve krizlerin genç işgücü üzerindeki etkilerini karşılaştırmaya imkân tanımaktadır. Bulgular, genç işsizliğinin tüm dönem boyunca genel işsizlik oranlarının üzerinde seyrettiğini ve özellikle 2009, 2018 ve 2020 yıllarında ekonomik şokların etkisiyle belirgin artışlar yaşandığını göstermektedir. Kadın genç işsizliği ile yükseköğretim mezunu gençlerdeki işsizlik oranlarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu; NEET oranının ise uzun bir süre yapısal düzeyde yüksek seyrettiği görülmüştür. Çalışmada ayrıca On Birinci ve On İkinci Kalkınma Planları genç istihdamına ilişkin politika çerçeveleri açısından değerlendirilmiş Kalkınma planlarının genç istihdamını artırmaya yönelik hedefler içermesine karşın, uygulama aşamasında sınırlı başarı sağlandığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak çalışma, genç işsizliğinin Türkiye’de hem konjonktürel hem de yapısal dinamikler taşıdığını ve politika tasarımlarının bu çok boyutlu yapıyı dikkate alacak şekilde güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Genç işsizliği, Ekonomik kriz, Kalkınma planı, İstihdam politikası

YOUTH UNEMPLOYMENT IN TÜRKİYE WITHIN THE CONTEXT OF ECONOMIC CRISES AND DEVELOPMENT PLANS (2008–2025)

Abstract

This study examines the course of youth unemployment in Türkiye between 2008 and 2025 in relation to major economic crises and evaluates how national development plans have approached this issue. Using labour force data from TÜİK, the analysis employs a descriptive method to trace changes in youth unemployment over time and to explore differences by gender, educational level and NEET status. This approach allows for a clearer understanding of cyclical movements and the extent to which crises have affected young people’s labour market outcomes. The findings show that youth unemployment remained consistently higher than overall unemployment throughout the period and rose noticeably after the crises of 2009, 2018 and 2020. Unemployment rates were particularly high among young women and higher-education graduates, while NEET levels stayed elevated for many years. The study also reviews the Eleventh and Twelfth Development Plans in terms of their strategies for improving youth employment. Although both plans include important goals, their implementation has produced only limited improvement. Overall, the results suggest that youth unemployment in Türkiye reflects both cyclical shocks and deeper

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Öğretim Görevlisi, Doğu Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi Programı, mdemirkol@dogus.edu.tr

structural problems, highlighting the need for policies that more effectively address this multidimensional challenge.

Key Words: Youth unemployment, Economic crisis, Development plan, Employment policy

GİRİŞ

Genç işsizliği, Türkiye işgücü piyasasının en kronik sorunlarından biridir. Kriz dönemlerinde artan işsizlik, gençlerde daha keskin bir şekilde görülmektedir (ILO, 2010). 2008 küresel krizinin ardından genç işsizliği, genel işsizlikten daha yüksek oranlarda seyretmiş, bu durum yapısal bir kırılmalık göstergesi olmuştur. 2018 döviz krizi ve 2020 COVID-19 pandemisi, bu eğilimi daha da derinleştirmiştir. Krizler, üretim ve istihdamı daraltırken gençleri çalışma hayatına dâhil olamayan, umutsuz ve atıl bir konuma sürüklemiştir. Yapılan araştırmalar işsizlik ile çeşitli bireysel ve sosyal rahatsızlıklar arasında pozitif bir korelasyon olduğunu göstermektedir (Biçerli, 2024 s. 445).

Gençlerin işgücü piyasasına dahil edilmesi; beşeri sermayenin etkin kullanımı, toplumsal refahın artması ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi için önem arz etmektedir. Bu nedenle, gençlerin işgücüne katılımını arttıracak ve işsizliklerini önleyecek politika ve uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır (Ergün, 2019).

Bu süreçte devlet politikalarının temel hedefi, gençleri yeniden işgücü piyasasına kazandırmak ve istihdamın kalitesini arttırmak olmuştur. Kalkınma planları, bu çabanın politika düzeyindeki yansımasıdır. On Birinci Kalkınma Planı, kriz sonrası dönemde istihdamın artırılmasına ve eğitim-istihdam uyumunun güçlendirilmesine odaklanmıştır. On İkinci Kalkınma Planı ise dijital dönüşüm ve yeşil istihdam stratejileriyle genç işsizliğini azaltmayı amaçlamıştır.

Bu çalışma, 2008–2025 döneminde yaşanan ekonomik krizlerin Türkiye’de genç işsizliği üzerindeki etkilerini inceleyerek, ortaya çıkan sosyal politika ihtiyaçlarını değerlendirmektedir. İlk bölümde genç işsizliğin tanımı ve ölçüm biçimleri ele alınırken, ikinci bölümde 2008 küresel krizi, 2018 döviz şoku ve 2020 pandemisinin genç işgücü üzerindeki etkileri; cinsiyet, eğitim ve NEET göstergeleri üzerinden analiz edilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) Hanehalkı İşgücü Araştırması verileri kullanılmış; işsizlik göstergeleri betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu çalışma, ikincil veri kaynaklarına dayalı olarak yürütülmüş olup, etik kurul izni gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir. Üçüncü bölümde ise 11. ve 12. Kalkınma Planlarının genç istihdamına ilişkin politika yaklaşımları karşılaştırmalı

olarak değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde bulgular sentezlenerek genç işsizliğin yapısal belirleyicileri değerlendirilmekte, istihdama geçişi hızlandırmaya ve NEET oranını azaltmaya yönelik öneriler sunulmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Genç İşsizliğin Tanımı

Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Çalışma Örgütü 15-24 yaş arası kişileri genç olarak tanımlamaktadır. Bu yaş grubundaki işgücünün istihdam edilememesi ise genç işsizlik sorununu oluşturmaktadır (Adıgüzel, 2021 s. 102). TÜİK'e göre **işsiz**, referans haftasında herhangi bir işte çalışmayan, son dört hafta içinde iş arama kanallarını aktif biçimde kullanan ve iş bulması halinde iki hafta içinde çalışmaya başlayabilecek durumda olan kişidir. İşsizlik oranı ise, işsiz sayısının toplam işgücüne (istihdam edilenler ve işsizler toplamı) oranıdır. **Genç işsiz** ise 15–24 yaş grubunda yer alan, işi olmayan, aktif olarak iş arayan ve çalışmaya hazır durumda bulunan bireylerdir. Genç işsizlik oranı, bu yaş grubundaki işsizlerin toplam genç işgücüne oranını ifade eder (TÜİK, 2023). Bu tanım, uluslararası standartlarla uyumludur ve ülkeler arası karşılaştırmaya imkân sağlar. Gençlerin tecrübe eksikliği, piyasada istenilen niteliklere sahip olmaması gibi etmenler genç işsizliğini arttırmaktadır. İşgücüne dahil olma bireyin sosyal hayatını en çok etkileyen olgudur. “Çalışma hakkı” bireye ait en önemli toplumsal haklardan biridir. Bu hakkı kullanmaya elverişli uygun zeminin oluşturulması, başta devlet olmak üzere toplumdaki tüm aktörlerin sorumluluğundadır (Adıgüzel, 2024 s. 46).

Türkiye, genç nüfusun toplam nüfus içindeki yüksek payı sayesinde demografik fırsat penceresinin açık olduğu bir dönemdedir. Ancak nüfus bilimciler bu dönemin 2030'lu yılların sonuna doğru sona ereceğini öngörmektedir. Bu nedenle genç nüfusun işgücü piyasasına etkin biçimde kazandırılması, söz konusu fırsatın ekonomik büyümeye katkı sağlaması açısından kritik öneme sahiptir. Aksi durumda, demografik avantajın ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürülememesi söz konusu olacaktır. Türkiye'de gençlerin önemli bir bölümünün “ne eğitimde ne istihdamda” (NEET) kategorisinde yer alması, genç işsizliği sorununu derinleştirmektedir. Bu durum, gençlerin iş arama motivasyonlarını kaybetmelerine ve istihdam edilebilirliklerini arttıracak herhangi bir girişimde bulunmamalarına yol açmaktadır. Ayrıca yeterli rehberlikten yoksun kalan gençler, işgücü piyasasına entegre olamamakta veya istihdam şansını yükseltecek eğitim

alanlarında öğrenimlerini sürdürememektedir. Bu tablo, hem ekonomik kalkınma hem de toplumsal istikrar açısından geleceğe yönelik önemli riskler barındırmaktadır (Yıldız & Özcüre, 2025).

2.2. Kriz Dönemlerinde Genç İşsizliği

Krizler birçok yapısal problemi tetiklerken GSYH'deki düşüş de işgücüne olan talebi azaltmaktadır. Bu durum, okuldan işe geçiş aşamasında olanların iş arayanlarla daha fazla rekabet etmek zorunda kalmalarına sebep olmaktadır. Kriz sırasında gençler geçici ve güvencesiz sözleşmelerle istihdam edildikleri için ilk işini kaybeden gruplar arasında değerlendirilmektedir. Nitekim geçici iş sözleşmeleri gibi emek piyasalarındaki esnek çalışma uygulamaları, kriz dönemlerinde iş kaybı ve yeniden işe giriş döngülerinin daha sık yaşanmasına neden olmaktadır. Ekonomik durgunluk dönemlerinde ve krizlerde bazı işverenlerin krizleri fırsatlara dönüştürme çabaları da gençleri etkileyen önemli faktörlerden biridir (Kazgan, 1929-2009). İşverenlerin özellikle istihdamda olan gençlere krizi bahane ederek işten çıkartma tehdidi savurmaları ve düşük ücretle çalıştırmaya zorlamaları ya da istihdam ettikleri gençlerin çalışma sürelerini düşürerek fırsatçılık yapmaları ‘‘durgunluk dönemi fırsatçılığı’’ olarak ifade edilmektedir (Dinler, 2019, s. 72).

298

2008 küresel krizine kadar ülkeler genel olarak olumsuz iş devrimleriyle bir diğer ifadeyle konjonktürel dalgalanmalarla karşılaştıklarında dengenin sağlanmasına yönelik daha çok para politikasına güvenmekte dediler küresel mali kriz sonrasında ise makroekonomik hedeflere ulaşabilmek adına maliye politikalarına verdikleri önemi arttırdıkları görülmektedir (Uğurlu, 2022 s. 39).

Covid-19 salgınının küresel bir kriz olarak ortaya çıkması, yalnızca belirli bölgeleri değil, tüm dünyayı aynı anda etkileyerek toplumlarda ortak bir kırılganlık yaratmıştır. Salgının bu yaygın etkisi, farklı ekonomik yapıların benzer sorunlarla karşı karşıya kalmasına yol açmış ve özellikle genç işgücünün neden daha savunmasız bir konumda olduğunu açıklamayı kolaylaştırmıştır. Kriz dönemlerinde gençlerin işgücü piyasasına tutunmada zorlanması, hem ekonomik şoklara hızlı tepki veren sektörlerde yoğunlaşmalarından hem de istihdamda genellikle daha kırılgan pozisyonlarda yer almalarından kaynaklanmaktadır. Böylece salgın, küresel bir ‘‘ortak kırılganlık’’ hâli oluşturarak gençlerin işgücü piyasasındaki risk düzeyini daha görünür kılmıştır (Omay, 2020).

Kriz dönemlerinde emek piyasası dengesi bozulmakta ve istihdam talebi hızla daralmaktadır. Bu süreçte işverenler maliyetleri azaltma eğilimine girerken, gençler deneyim ve beceri yetersizliği nedeniyle işgücü piyasasında en kırılgan grup haline gelmektedir. Geçici ve güvencesiz istihdam biçimleri artmakta, iş sürekliliği azalmaktadır. Bu nedenle, kriz dönemlerinde gençleri koruyacak aktif işgücü politikaları, mesleki eğitim destekleri ve istihdam teşvikleri emek piyasasının istikrarı açısından büyük önem taşımaktadır.

2. TÜRKİYE'DE GENÇ İŞSİZLİĞİN ANALİZİ (2008–2025)

Genç işsizliği, ekonomik, sosyolojik ve de psikolojik etkileri barındıran günümüzün en temel problemlerinden biridir. Genç işsizliği yetişmiş dinamik gençlerin üretime katılmamasına neden olmakta bu açıdan üretimde verimli bir şekilde kullanılabilecek iş gücünün üretim dışında kalarak ayrıca maliyet unsuru haline gelmesine neden olmaktadır (Dinler, 2019 s. 8).

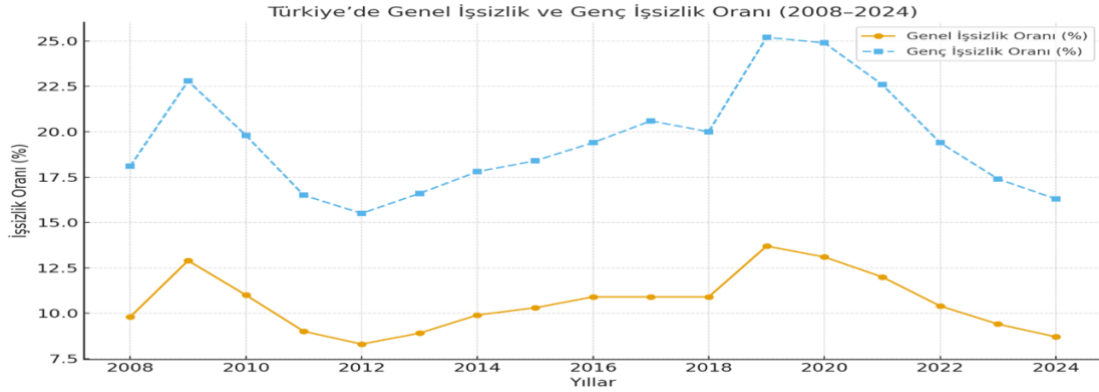
Genç işsizlik, yalnızca ekonomik bir sorun değil, aynı zamanda toplumsal bütünlüğü sarsan çok boyutlu bir olgudur. Uzun süre iş bulamayan gençler, üretim süreçlerinden dışlanarak toplumdan kopma eğilimi gösterirler; bu durum, sosyal uyumun zayıflamasına ve genç kuşaklarda aidiyet duygusunun azalmasına neden olur (Okur, 2014 s. 8). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde genç işsizliği, kentleşme ve eğitim sisteminin istihdamla uyumsuzluğu nedeniyle daha belirgin biçimde hissedilmektedir (ILO, 2023). İşsizlik oranlarının yüksek olduğu toplumlarda, gençler arasında suç oranları, kayıt dışı istihdam eğilimi ve göç isteği artmakta; bu da hem ekonomik verimliliği hem de toplumsal istikrarı olumsuz yönde etkilemektedir (TÜİK, 2024). Bu süreç, gençlerin yalnızca ekonomik sistemden değil, aynı zamanda demokratik katılım ve vatandaşlık bilincinden de uzaklaşmasına yol açmaktadır.

Küresel bir sorun olarak görülen işsizliğin sonuçlarından en çok etkilenen kesim gençlerdir. Genç işsiz kalmalarında en önde gelen nedenler içerisinde, genç olarak kabul edilen 15–24 yaş grubu arasında eğitime katılma oranının artması, yeni işlerin oluşturulması, tecrübe eksikliği, gençlerin nitelik ve kabiliyetlerinin işgücü piyasasının ihtiyaçlarına cevap verememesi gibi durumları saymak mümkündür (Taş & Bilen, 2014, s. 12). İşsizlikle mücadelede ilk akla gelen çözüm önerileri arasında yer alan nüfusun eğitim düzeyinin yükseltilmesi çabalarının da sonuçsuz kaldığı görülmektedir son

dönemdeki gelişmeler önceki yıllardan farklı olarak eğitim düzeyi yüksek bireyler açısından yeni bir döneme girildiğini göstermektedir. Bugün işsizlik sorunu yaşayanların önemli bir kısmını üniversiteden yeni mezun olmuş bireyler oluşturmaktadır (Omay, 2013). Sayılan bu neden ve sebeplerden gençlerin eğitime katılma oranının artması dışındakilerin, belli başlı bazı politikalarla çözülmesi mümkün olmasına rağmen çözülememiş olması, dünyadaki genel işsizlikten en çok gençlerin etkilenmesine neden olmaktadır (Erdayı, 2009). Yaş grubu itibarıyla kendisine özgü ve işgücü piyasasının yapısına bağlı çeşitli nedenleri olan genç işsizliği, gerek ülkemizde gerekse diğer ülkelerde yaşanan işsizlik oranının daha da üzerinde dikkat çekici olarak sıkıntı yaratmaktadır.

Genç yaşta işsiz kalmak, bireylerin kimlik gelişimi, özsaygı ve yaşam doyumu üzerinde derin psikolojik izler bırakmaktadır. Çalışma yaşamına dâhil olamayan gençlerde umutsuzluk, değersizlik ve kaygı duygularının belirgin şekilde arttığı, hatta uzun süreli işsizliğin depresyon ve sosyal çekilme gibi klinik belirtilerle sonuçlanabildiği görülmüştür. Özellikle eğitilmiş işsiz gençlerde beklenti ve gerçeklik arasındaki fark, “öğrenilmiş çaresizlik” hissini derinleştirerek psikolojik dayanıklılığı zayıflatır (Ergün, 2019 s. 39). Bu durum yalnızca bireysel ruh sağlığını değil, aynı zamanda aile içi ilişkileri, toplumsal dayanışmayı ve geleceğe dair güven duygusunu da olumsuz etkilemektedir (Dinler, 2019). Dolayısıyla genç işsizliği, ekonomik bir göstergeden öte, toplumun psikolojik refahını belirleyen temel bir sosyal sorun hâline gelmiştir.

Sosyal koruma açısından bakıldığında, gençlerin önemli bir bölümü kayıt dışı çalışma biçimlerine yöneldiği için ek bir kırılganlıkla karşı karşıyadır. Kayıt dışı istihdam, hem rastgele ortaya çıkan sağlık sorunları, iş kaybı ya da afetler gibi beklenmeyen şoklara karşı savunmasızlık yaratmakta hem de yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve istihdam türü gibi yapısal etmenler nedeniyle gelir güvencesini zayıflatmaktadır. Bu durum, gençlerin ekonomik dalgalanmalardan daha sert etkilenmesine ve uzun vadeli sosyal koruma ağlarına erişememesine yol açmaktadır. Dolayısıyla genç işsizliği tartışılırken, kayıt dışı çalışmanın yarattığı gelir kaybı, belirsizlik ve temel ihtiyaçlara erişimdeki güçlükler de dikkate alınmalı; gençlere yönelik sosyal koruma politikaları ekonomik krizlere karşı daha kapsayıcı hâle getirilmelidir (Kennedy, Çelik, & Kayagil, 2022).

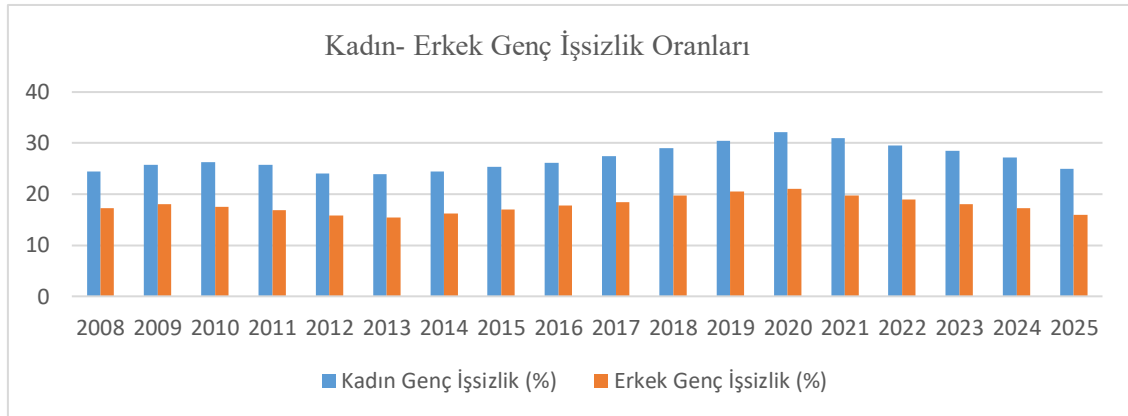
Grafik 1. Türkiye’de Genel İşsizlik ve Genç İşsizlik Oranı (2008–2024)

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri (TÜİK, 2025)

Grafik 1, Türkiye’de 2008–2024 yılları arasında genel işsizlik oranı ile genç işsizlik oranının (15–24 yaş) yıllar içindeki değişimini göstermektedir. Sarı çizgi genel işsizlik oranını, mavi kesikli çizgi ise genç işsizlik oranını ifade etmektedir. Görüldüğü üzere her iki oranda da dönemsel dalgalanmalar yaşanmış; özellikle 2009 küresel krizi, 2018 ekonomik dalgalanması ve 2020 pandemi dönemlerinde artışlar dikkat çekmiştir. 2021 sonrasında ise hem genel hem de genç işsizlik oranlarında düşüş eğilimi gözlenmektedir.

Türkiye’de genç işsizliğinin yıllar boyunca genel işsizlik oranlarının üzerinde seyrettiği görülmektedir. Bu durum, gençlerin işgücü piyasasına girişinde yapısal zorlukların varlığını ortaya koymaktadır. Ekonomik krizler ve dalgalanmalar gençler üzerinde daha belirgin etkiler yaratırken, işsizlik oranlarındaki gerilemeler genç işsizlikte aynı hızda gerçekleşmemektedir. Son yıllarda kısmi bir düşüş yaşansa da genç işsizliğin hâlen yüksek düzeyini koruması, bu sorunun çözümünde kalıcı politikaların önemini açıkça göstermektedir.

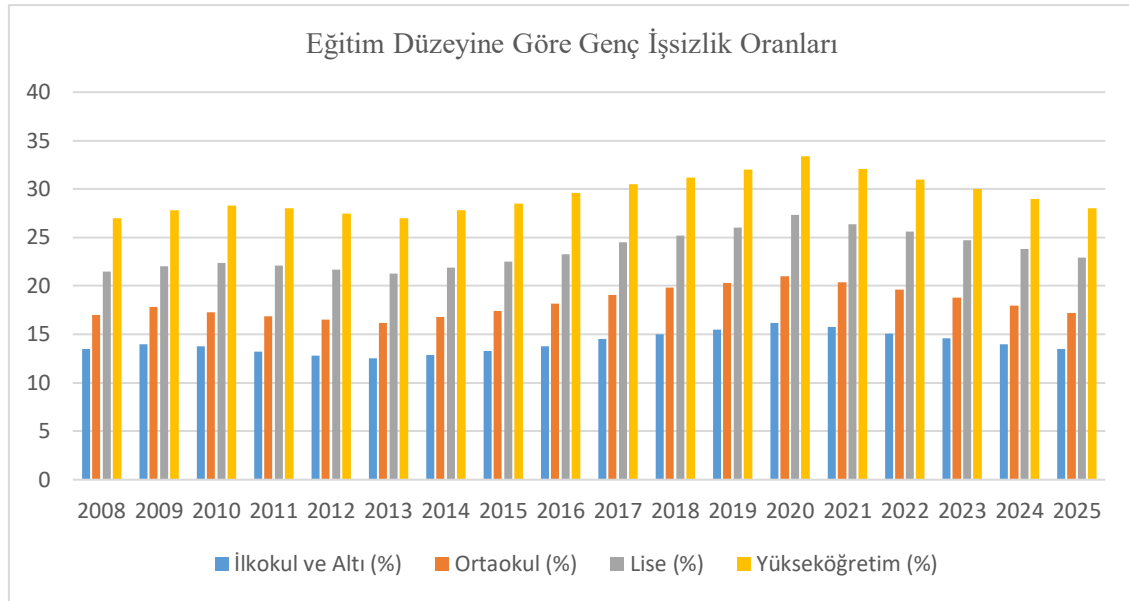
301

Grafik 2. Cinsiyete Göre Genç İşsizlik Oranları (2008–2024)

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri (TÜİK, 2025)

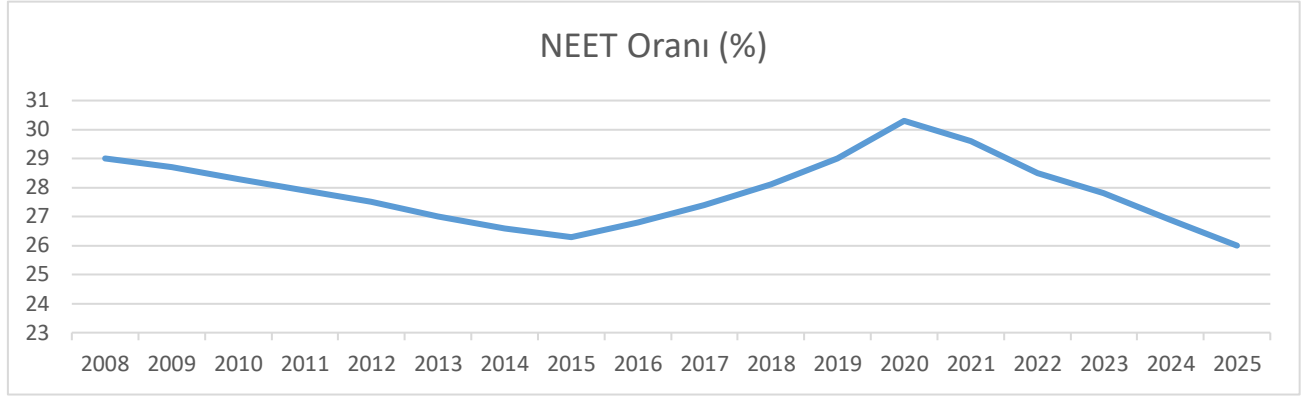
Grafik 2, Türkiye’de 2008–2024 yılları arasında kadın ve erkek genç işsizlik oranlarını karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Grafikte mavi sütunlar kadın genç işsizlik oranlarını, turuncu sütunlar ise erkek genç işsizlik oranlarını temsil etmektedir. Verilere göre kadın genç işsizliği tüm dönem boyunca erkek genç işsizliğinden daha yüksek seyretmektedir. 2018–2020 yılları arasında her iki cinsiyet için de artış yaşanmış, 2020 yılında kadın genç işsizlik oranı %32, erkek genç işsizlik oranı ise %21 düzeyine ulaşarak zirve yapmıştır. 2021 sonrası dönemde her iki grupta da azalma eğilimi gözlenmektedir.

Grafik 3. Eğitim Düzeyine Göre Genç İşsizlik Oranları (2008–2024)

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri (TÜİK, 2025)

Grafik 4, Türkiye’de 2008–2025 yılları arasında genç işsizlik oranlarının eğitim düzeyine göre dağılımını göstermektedir. Mavi sütunlar “ilkokul ve altı”, turuncu sütunlar “ortaokul”, yeşil sütunlar “lise” ve açık mavi sütunlar “yükseköğretim” mezunu gençleri temsil etmektedir. Verilere göre tüm dönem boyunca işsizlik oranı eğitim düzeyi arttıkça yükselmiştir. 2020 yılında tüm eğitim gruplarında belirgin bir artış gözlenmiş; özellikle yükseköğretim mezunları arasında oran %33 seviyesine ulaşarak zirve yapmıştır. 2021 sonrasında tüm gruplarda kademeli bir düşüş yaşanmıştır, ancak yükseköğretim mezunlarının işsizlik oranı hâlâ en yüksek düzeydedir.

Grafik 4. NEET Oranının Seyri (2008–2025)

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri (TÜİK, 2025)

Grafik 4, Türkiye’de 2008–2025 yılları arasında NEET oranının (“ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin oranı”) yıllar içindeki değişimini göstermektedir. Grafikten görüldüğü üzere NEET oranı 2008 yılında yaklaşık %29 seviyesindeyken, 2014 yılına kadar kademeli bir düşüş yaşamış ve %26 seviyesine gerilemiştir. Ancak 2015 sonrası dönemde oran yeniden yükselişe geçmiştir; 2020 yılında %30 seviyesini aşarak en yüksek düzeyine ulaşmıştır. 2021’den itibaren ise belirgin bir gerileme yaşanmış ve 2025 itibarıyla NEET oranı %26 düzeyine düşmüştür.

303

2.1. 2008 Küresel Krizi ve İlk Etkiler

2008 küresel krizi Türkiye’de genç işsizlik oranını %20’nin üzerine taşımıştır. Bu oran, genel işsizlik oranının iki katına yakındır (ILO, 2011).

2008 küresel finans krizi Türkiye’de özellikle 2009 yılında işgücü piyasasını derinden etkilemiştir. Genel işsizlik oranı %12,9’a, genç işsizlik oranı ise %22,8’e yükselmiştir. Bu artış, küresel ekonomik daralmanın Türkiye’de reel sektöre ve istihdama doğrudan yansımalarının açık bir göstergesidir. 2008 yılında görece daha düşük seviyelerde seyreden işsizlik, 2009’da keskin bir yükselişle gençler açısından daha belirgin bir sorun haline gelmiştir.

2.2. 2010–2017 Dönemi: Kısmi Toparlanma

Bu dönemde ekonomik büyüme istihdamı arttırsa da genç işsizlik oranı çift hanelerde kalmaya devam etmiştir. Özellikle üniversite mezunu gençler arasında işsizlik oranı yüksektir (Gökçe; Mazı 2024 s. 446).

2010 sonrası dönemde ekonomide gözlenen toparlanma işsizlik rakamlarına da yansımış, genel işsizlik oranı genellikle %9–11 aralığında seyretmiştir. Buna karşın genç işsizlik oranı %16–20 arasında dalgalanarak genel işsizliğin neredeyse iki katı seviyesinde kalmıştır. Bu tablo, genç işsizliğinin yalnızca konjonktürel değil aynı zamanda yapısal bir sorun olduğunu göstermektedir. Eğitim-istihdam uyumsuzluğu, iş deneyimi eksikliği ve istihdam yaratma kapasitesinin sınırlılığı bu dönemde gençlerin işgücü piyasasına entegrasyonunu zorlaştıran başlıca etkenlerdir.

2.3. 2018 Döviz Krizi ve Genç İşsizliğin Yükselişi

2018'deki döviz krizi, işsizlik oranlarını artırmış; genç işsizlik %26'ya kadar yükselmiştir(TÜİK, 2019).

2018'de yaşanan döviz krizi, işgücü piyasasında kırılmalara artırmıştır. Genel işsizlik oranı %10,9 düzeyinde seyrederken, genç işsizlik oranı %20'ye yaklaşmıştır. Krizin etkileri esas olarak 2019 yılında yoğunlaşmış, genel işsizlik %13,7'ye, genç işsizlik ise %25,2'ye çıkarak dönemin en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. Bu gelişme, ekonomik şokların genç işgücünü daha sert etkilediğini ve istihdama katılımlarını daha da zorlaştırdığını göstermektedir.

304

2.4. COVID-19 Pandemisi ve Zirve Noktası

COVID-19'un yayılması, dünyadaki farklı işgücü piyasalarında emek arz ve taleplerinin ciddi şekilde etkilenmesine yol açmıştır. Salgının yayılımını önlemek için devletlerin sınırlarını kapatmaları ve içeride de insan hareketliliğini azaltmaya yönelik olarak aldığı önlemler ile getirilen yasaklar, ekonomik aktivitelerin kısıtlanmasına sebep olmuştur. Bazı iş yerleri küçülmeye gitmesi, bazıları ise geçici veya kalıcı olarak kapanması, emek talebinin azalmasına sebep olmuştur (Kara,2020 s.271).

2020'de pandemi nedeniyle genç işsizliği %24,9'e ulaşmıştır. Özellikle hizmet sektöründe çalışan gençler ciddi kayıplar yaşamıştır. 2020'de COVID-19 pandemisiyle birlikte işgücü piyasasında mevcut sorunlar daha da ağırlaşmıştır. Genel işsizlik oranı %13,1'e, genç işsizlik oranı ise %24,9'a yükselmiştir. Bu oranlar, son on yılın en yüksek seviyeleri olarak kayda geçmiştir. Pandemi sürecinde işten çıkarmaların yasal düzenlemelerle sınırlandırılmasına rağmen yeni istihdam alanlarının açılmaması, gençlerin işgücü piyasasına girişini neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Eğitimini

tamamlayan veya iş arayışında olan gençler uzun süre atıl durumda kalmış, bu durum bireysel kayıpların yanı sıra ülke ekonomisi için de önemli bir maliyet yaratmıştır.

2.5. 2023–2025 Dönemi: Güncel Dinamikler

2023 sonrasında genç işsizlikte sınırlı bir düşüş olsa da oranlar hâlâ yüksektir. 2025 itibarıyla genç işsizliği %15 seviyelerinde seyretmektedir (TÜİK, 2025). Pandemi sonrası toparlanma süreci 2021’den itibaren başlamış, işsizlik oranlarında kademeli bir düşüş gözlenmiştir. 2023 yılında genel işsizlik %9,4’e, genç işsizlik ise %17,4’e gerilemiştir. 2024’te bu iyileşme eğilimi sürmüştür, genel işsizlik %8,7’ye, genç işsizlik oranı ise %16,3’e düşmüştür. Her ne kadar bu gelişmeler olumlu bir görünüm sunsa da genç işsizliğin hâlâ genel işsizliğin oldukça üzerinde seyretmesi, yapısal sorunların devam ettiğini ortaya koymaktadır. Eğitim-istihdam uyumsuzluğu, kayıt dışı istihdam, deneyim eksikliği ve “ne eğitimde ne istihdamda” (NEET) gençlerin yüksekliği bu sorunların temelini oluşturmaktadır.

3. TÜRKİYE’NİN GENÇ İŞSİZLİĞE YÖNELİK POLİTİK YAKLAŞIMLARI: ON BİRİNCİ VE ON İKİNCİ KALKINMA PLANLARI

2008 küresel krizi, Türkiye’de genç işsizliği meselesini yalnızca ekonomik bir göstergeden çıkarıp yapısal bir toplumsal soruna dönüştürmüştür. Kriz sonrasında yaşanan ekonomik dalgalanmalar, teknolojik dönüşümün hızlanması ve eğitim-istihdam dengesinin bozulması, özellikle genç nüfusun işgücü piyasasına girişini zorlaştırmıştır. Bu nedenle, Türkiye’de genç istihdamını destekleyen politikaların yönü 2010’lu yıllarla birlikte belirginleşmiş ve devlet, bu alanda stratejik bir politika geliştirme ihtiyacı duymuştur. Daha önceki kalkınma planlarında genç işsizliğine ikincil olarak yer verilse de, 11. ve 12. Kalkınma Planları gençleri ilk kez stratejik bir işgücü grubu ve krizlerden en fazla etkilenen kesim olarak tanımlamaktadır. Bu planlar, genç istihdamını hem ekonomik kırılmalık hem de beceri dönüşümü açısından temel politika alanı hâline getirmiştir. Özellikle 12. Plan, dijital ve yeşil dönüşümün istihdam üzerindeki etkilerini genç işgücü bağlamında ele alan ilk ulusal belge niteliğindedir. Bu nedenle çalışma, genç işsizliğinin krizler karşısındaki seyrini ve bu döneme özgü politika yaklaşımlarını en açık biçimde yansıtan 11. ve 12. Kalkınma Planlarına odaklanmaktadır. **On Birinci Kalkınma Planı (2019–2023)** tam da bu dönemde, genç işsizliğini sürdürülebilir kalkınmanın önündeki temel engellerden biri olarak ele almıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve

Bütçe Başkanlığı, 2019, s. 71). Plan, gençlerin işgücü piyasasında tutunabilmesi için aktif işgücü politikalarının yaygınlaştırılmasını, mesleki eğitimin güçlendirilmesini ve girişimciliğin desteklenmesini hedeflemiştir. Bu kapsamda İŞKUR'un istihdam kursları, KOSGEB'in genç girişimci destekleri ve üniversite-sanayi işbirliği projeleri önemli araçlar olarak kullanılmıştır. Ne var ki plan döneminde, özellikle yükseköğrenim mezunu gençlerde iş bulma süresinin uzaması ve işsizlik oranlarının çift haneli seviyelerde kalması, bu politikaların istenen düzeyde etki yaratamadığını göstermiştir (TÜİK, 2023).

On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028) ise bu birikimin üzerine inşa edilmiş, fakat yaklaşımını yeni küresel dinamiklerle güncellemiştir. Bu plan, dijitalleşme, yeşil dönüşüm ve sürdürülebilir kalkınma süreçlerinin genç istihdamına getirdiği yeni fırsat ve riskleri dikkate almıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2023, s. 82). Genç işsizliğinin yalnızca ekonomik değil, toplumsal ve refah temelli bir sorun olduğunu vurgulayan plan; “geleceğin becerileri”, “dijital yetkinlik” ve “yeşil istihdam” gibi kavramları ön plana çıkarmıştır. NEET grubundaki gençlere yönelik beceri geliştirme ve sosyal destek programları bu yeni dönemin en belirgin yeniliğidir. Dolayısıyla, bu iki kalkınma planının birlikte ele alınmasının nedeni yalnızca zaman açısından ardışık olmaları değil; aynı zamanda Türkiye'nin genç işsizliğiyle mücadelede geçirdiği dönüşümü temsil etmeleridir. Bir yanda kriz sonrası toparlanma ve beceri uyumu dönemi, diğer yanda dijital dönüşüm ve sürdürülebilir kalkınma vizyonu vardır. Bu çerçevede, Türkiye'nin genç istihdam politikalarında hem süreklilik hem de yön değişimi gözlemlenmektedir.

306

SONUÇ

Türkiye’de genç işsizliği uzun yıllardır hem ekonomik dalgalanmalardan etkilenen hem de yapısal özellikler taşıyan kalıcı bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Genç işsizliğinin neredeyse tüm dönem boyunca genel işsizlik oranının belirgin biçimde üzerinde seyrettiği görülmektedir. Bu farkın zaman içinde kapanmaması, gençlerin işgücü piyasasına girişte karşılaştıkları engellerin süreklilik taşıdığını ortaya koymaktadır. Özellikle 2020 yılında COVID-19 salgınının etkisiyle genç işsizlik oranının %25 seviyesine ulaşması, ekonomik krizlerin genç nüfusu orantısız şekilde etkilediğini açıkça göstermiştir. Salgın sonrasında yaşanan toparlanmaya rağmen genç işsizliğin hâlâ genel işsizliğin yaklaşık iki katı düzeyinde seyretmesi, istihdam yaratma politikalarının

gençler açısından yeterince etkili olmadığını düşündürmektedir. Bu durum, 11. ve 12. Kalkınma Planlarında yer alan “genç istihdamının arttırılması” hedeflerinin saha uygulamalarında sınırlı başarıya ulaştığını işaret eden önemli bir göstergedir.

Cinsiyet temelli farklılıklar, genç işsizliğinin aynı zamanda toplumsal cinsiyet boyutu güçlü bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Kadın genç işsizliği, tüm yıllar boyunca erkek genç işsizliğinin oldukça üzerinde seyretmiş; özellikle 2020 yılında keskin bir artış göstermiştir. Pandemi koşulları, bakım yükünün artması ve hizmet sektöründeki daralma gibi etkenlerle genç kadınları daha kırılgan bir konuma itmiştir. 2021 sonrası düşüş eğilimlerine rağmen kadın-erkek farkının belirgin şekilde devam etmesi, kadınların işgücüne katılımı önündeki sosyal ve kurumsal engellerin sürdüğünü göstermektedir. Bu tablo kalkınma planlarında vurgulanan “kadın istihdamının desteklenmesi” hedeflerinin genç nüfusta tam anlamıyla karşılık bulmadığına işaret etmektedir.

Eğitim düzeyi kırımları ise genç işsizliğinin yalnızca konjonktürel değil, aynı zamanda eğitim-istihdam uyumsuzluğundan kaynaklanan yapısal bir sorun olduğunu göstermektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe işsizlik oranının da artması, gençlerin aldıkları eğitimle işgücü piyasasında talep edilen nitelikler arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Özellikle 2020 yılında yükseköğretim mezunları arasındaki işsizlik oranındaki belirgin artış, nitelikli gençlerin dahi istihdam alanı bulmakta zorlandığını göstermektedir. 2021 sonrasında yaşanan sınırlı iyileşmeye karşın yükseköğretim mezunlarının işsizlik oranlarının diğer gruplara göre daha yüksek kalması, kalkınma planlarında yer alan “eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi” hedeflerinin pratikte istenen etkiyi yaratamadığını göstermektedir.

Gençlerin eğitim ve istihdam dışında kalma oranı (NEET) üzerinden daha geniş bir çerçeve sunmaktadır. NEET oranlarının özellikle 2015 sonrası yükselişe geçmesi, gençlerin işgücü piyasasına entegrasyonunda giderek artan bir zorluk yaşandığını göstermektedir. 2020 yılında pandeminin etkisiyle yaşanan zirve, gençlerin hem eğitim hem de iş olanaklarına erişimde önemli kayıplar yaşadığını ortaya koymaktadır. 2021 sonrasında NEET oranında gözlenen gerileme olumlu olmakla birlikte, oranların hâlâ yüksek düzeyde seyretmesi genç nüfusun önemli bir bölümünün üretken faaliyetlerden uzak kaldığını göstermektedir. Bu tablo, kalkınma planlarında sıklıkla vurgulanan

“gençlerin işgücüne katılımının artırılması” hedeflerinin tam anlamıyla hayata geçirilemediğine işaret etmektedir.

Tüm bulgular birlikte ele alındığında, genç işsizliğinin Türkiye’de hem ekonomik dalgalanmalar hem de yapısal faktörler nedeniyle kronik bir sorun niteliği taşıdığı görülmektedir. Deneyim eksikliği, nitelik uyumsuzluğu, güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlığı, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve NEET grubunun yüksek oranları, sorunun çok boyutlu yapısını güçlendirmektedir. Bu nedenle genç istihdamını artırmaya yönelik politikaların yalnızca kısa vadeli teşviklerle sınırlı kalmaması; eğitim-istihdam uyumunu güçlendiren, gençlerin işgücüne geçiş sürecini kolaylaştıran, kadın istihdamını destekleyen ve NEET grubuna yönelik bütüncül bir yaklaşımı benimseyen uzun vadeli bir çerçeveye dayanması gerekmektedir. Uygulamada daha etkili sonuçlar elde edebilmek için programların izlenebilir, ölçülebilir ve sürdürülebilir mekanizmalarla desteklenmesi; gençlerin çalışma hayatına daha sağlıklı ve kalıcı biçimde dâhil olmasını sağlayacaktır. Genç nüfusun potansiyelinin doğru değerlendirilmesi, hem çalışma yaşamının dengelenmesi hem de uzun vadeli kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız- Çift Kör Hakemlik

Yazar Katkısı: Merve Bilen Demirkol %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Merve Bilen Demirkol 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. (2024). Türkiye’de genç işsizliği etkileyen faktörler. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 45-63.
- Biçerli, M. (2024). *Çalışma Ekonomisi*. İstanbul Beta Yayıncılık
- Dinler, E. (2019). *Uzun Süreli Genç İşsizliği*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Dinler, Z. (2019). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Doğan, S., Öztürk, N. (2022). Genç işsizliğin psikolojik etkileri. *Sosyal Psikoloji Dergisi*, 15(2), 60–78.
- Erdayı, U. A. (2009). Dünyada genç işsizliği sorununa yönelik ulusal politikalar ve Türkiye. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 133-161.
- Erdoğan, M. (2021). Genç işsizliği ve sosyal dışlanma. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 36(4), 42–55.
- Ergün, M. (2019). Genç istihdamı ve sürdürülebilir kalkınma. *Kalkınma Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 33–49.
- Ergün, S. (2019). *1980'den günümüze Türkiye'de genç işsizliği*. Ankara: Akademisyen Kitapevi.
- Gökçe A., Mazı D. (2024). Öğrenilmiş çaresizlik düzeyinin yaşam doyumu üzerine etkisi: üniversite mezunu kadın işsizler üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 445-453.
- International Labour Organization [ILO]. (2010). *Global Employment Trends for Youth*. Geneva: ILO Publications.
- International Labour Organization [ILO]. (2023). *Youth Employment Report 2023*. Geneva: ILO Publications.
- Kara, E. (2020). COVID-19 Pandemisi: işgücü üzerindeki etkileri ve istihdam tedbirleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 269-282.
- Kazgan, G. (1929-2009). *Türkiye ekonomisinde krizler ekonomi politik açısından bir irdeleme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Kennedy, E. Y., Çelik, A., Kayagil, M. E. (2022). Uluslararası standartlar ışığında göçmen işçilerin sosyal güvenlik hakkı ve sosyal koruma politikaları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(4), s. 2426-2445.
- Okur, A. (2014). *Türkiye’de genç işsizliği ve nedenleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Omay, U. (2013, Mart). Hayat boyu öğrenme stratejilerinin işgücü piyasasında dengeleyici rolü, işsizliği önleyici/azaltıcı etkisi. *İşkur İstihdam Dergisi* (8), s. 65-67.
- Omay, U. (2020). COVID-19 salgını sonrası çalışma hayatı: Güncel sorunlar, öngörüler ve öneriler. *COVID-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri*, 153–170. <https://doi.org/10.26650/B/SS46.2020.005.10>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019–2023). Ankara: Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2023). On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028). Ankara: Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Taş, H. Y., & Bilen, M. (2014). Avrupa Birliği ve Türkiye’de genç işsizliği sorunu ve çözüm önerileri. *Emek ve Toplum*, 3(6).
- TÜİK. (2025). Hanehalkı İşgücü İstatistikleri. www.tuik.gov.tr, Erişim tarihi: 12.09.2025
- Uğurlu, S. (2022). *İşsizlik ve Enflasyon*. İstanbul: Efe Akademik Yayıncılık.
- Yıldız, E. & Özcüre, G. (2025). Türkiye’de genç işsizliği ve NEET olgusu. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 47(2), 88–107.
- Yıldız, R., & Özcüre, G. (2025, Nisan). Ulusal İstihdam Stratejisi 2028 Hedefleri Bağlamında Gençlere ve Kadınlara Yönelik Aktif İşgücü Piyasası Politikaları. *Akademik Literatür Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(1), s. 1-18. doi:10.29329/akalid.2025.1127.1
- Yılmaz, A. (2023). Eğitimli işsizlerde psikolojik dayanıklılık. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 29(3), 84–93.